

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

SERT GÜÇ UNSURU OLARAK EKONOMİK YAPTIRIMLARIN
İRAN NÜKLEER ANLAŞMA SÜRECİNE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
CUMALİ ÖZBEK

GAZİANTEP - 2018

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

SERT GÜÇ UNSURU OLARAK EKONOMİK YAPTIRIMLARIN
İRAN NÜKLEER ANLAŞMA SÜRECİNE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
CUMALİ ÖZBEK

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ALİ SERDAR ERDURMAZ

GAZİANTEP - 2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE YÜKSEK LİSANS KABUL VE ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Cumali ÖZBEK** tarafından hazırlanan “**Sert Güç Unsuru Olarak Ekonomik Yaptırımların İran Nükleer Anlaşma Sürecine Etkileri**” başlıklı tez, 18/12/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Görevi

Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası:

Kurumu/Üniversitesi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ali Serdar ERDURMAZ

Jüri Başkanı

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Doç. Dr. İdris DEMİR

Medeniyet Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KESER

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

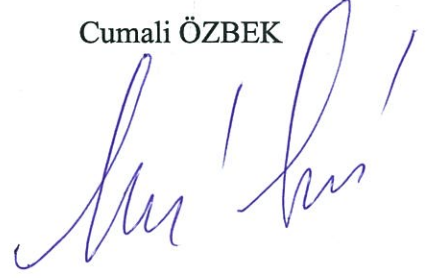
Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

**Prof. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü**

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Sert Güç Unsuru Olarak Ekonomik Yaptırımların İran Nükleer Anlaşma Sürecine Etkileri” başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

Cumali ÖZBEK

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim süresince benden ilgisini esirgemeyen, bilgi ve donanımıyla örnek olan ve bana destek sağlayan tez danışmanım ve saygıdeğer hocam, Doç. Dr. Serdar ERDURMAZ'a,

Yüksek Lisans eğitimim süresince benimle ilgilenen ve deneyimlerini esirgemeyen fikirlerini paylaşan saygıdeğer hocam Dr. Öğretim Üyesi Ahmet KESER'e

Bütün eğitimim sürecince sürekli fedakârlıklarda bulunan ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ve beni bu döneme kadar koşulsuz destekleyen Ailemin tüm bireyelerine,

Yüksek lisans eğitimi ve tez hazırlık sürecimde beni yalnız bırakmayan nişanlım Filiz BULUT'a

En içten duygularıyla teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Gaziantep-2018

Cumali ÖZBEK

ÖZET

Ekonomik yaptırımlar doğrudan savaş durumunun mümkün olmadığı zamanlarda devletlerin istediklerini yaptırabilmek için uyguladıkları sert güç unsurlarıdır. Ekonomik yaptırımların sonuç alma konusundaki etkileri İran örneği üzerinden incelenerek gelişmeler bu çalışma ile analiz edilmiştir. Çalışmanın konusu İran'ın üyesi olduğu anlaşmaları görmezden gelmesi ile başlamış ve bu krizin uluslararası toplumda nükleer silah korkusu yaratması üzerine uluslararası güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bu güvenlik krizinin aşılması için Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler askerî müdahale seçeneklerinin çeşitli nedenlerle mümkün olmaması üzerine sert güç unsurlarından biri olan ekonomik yaptırımları kullanarak nükleer krizi çözüme girişimlerinde bulunmuşlardır. Uygulanan kapsamlı ve sert yaptırımlar sonucunda İran Devleti büyük ekonomik hasarlar yaşamış ve bu ekonomik bunalımdan kurtulabilmek adına 2015 yılında anlaşma şartlarına uymak durumunda kalmıştır. Bu yönüyle ekonomik yaptırımlar tarafların 14 Temmuz 2015 yılında karşılıklı onayı ile nihai anlaşma başarıya ulaşmıştır. Bu süreç içerisinde sert güç unsurlarından biri olan ekonomik yaptırımların nükleer krizin çözümünde diplomasi ve müzakerelerin önünü açması ve uygulamadaki esnekliği bakımından başarılı olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Ekonomik Yaptırım, Sert Güç, Güvenlik, Nükleer Kriz

ABSTRACT

Economic sanctions are the hard power that states impose to make what they want when the direct war situation is not possible. The effects of economic sanctions on the outcome of the Iranian case have been examined and developments have been analysed with this study. The study started when Iran ignored the agreements that it was a member of, and the international security problem arose as a result of this crisis creating fear of nuclear weapons in the international community. The United States, European Union and United Nations military response options are not possible for various reasons to overcome this security crisis, United States, European Union and the United Nations, economic sanctions, which are one of the elements of the hard-to-do attempts to solve the nuclear crisis. As a result of the extensive and harsh sanctions imposed, the Iranian state suffered great economic damage and had to comply with the terms of the agreement in 2015 in order to avoid this economic crisis. In this regard, the final agreement was successful with the mutual approval of the parties by the economic sanctions on July 14, 2015. It has been observed that the economic sanctions, which are one of the elements of hard power in this process, are successful in solving the nuclear crisis in terms of diplomacy and opening the way for negotiations and its flexibility in implementation.

Keywords: Iran, Economic sanction, Hard Power, Security, Nuclear Crisis

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	2
1.1. Tezin Amacı ve Önemi	3
1.1.1. Tezin Önemi	4
1.2. Araştırmanın Katkıları ve Hipotezler.....	5
1.3. Tezin Kapsam ve Sınırlılıkları	5

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	7
2.1. Uluslararası İlişkilerde Sert Güç Unsurları.....	7
2.2. Ekonomik Güç ve Güvenlik Kavramı.....	9
2.3. Ekonomik Yaptırımlar ve Yaptırım Türleri.....	11
2.4. Dış Politika Aracı Olarak Ekonomik Yaptırım Uygulamaları ve Örnekler.....	15
2.6. Ekonomik Yaptırımların Aşamaları ve Caydırıcılık Yöntemi Olarak Kullanılması	23
2.7. Uluslararası Ekonomik Güvenliğin Artan Önemi ve Etkileri.....	25
2.8. Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi.....	26
2.9. Ekonomik Yaptırımların Yönetim Değişikliği ve İstikrarsızlığa Etkisi	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM.....	32
3.1. Araştırmanın Modeli	32
3.2. Veri Toplama Araçları	33

3.3. Veri Analizi ve Yorumlanması	34
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM	36
--------------------------------	-----------

EKONOMİK YAPTIRIMLAR VE İRAN NÜKLEER KRİZİ	36
---	-----------

4.1.1 İran'ın Bölgesel Güç Olma Hedefi ve Politikaları	36
--	----

4.1.2. Nükleer Silahlanma ve ABD ve AB'nin Nükleer İran'dan Tehdit Algısı.....	41
--	----

4.1.3. Nükleer Enerji ve İran'ın Enerji İhtiyaçları	44
---	----

4.1.4. İran Toplumunun Nükleer Enerjiye Bakışı	47
--	----

4.1.5. Nükleer Krizin Ortaya Çıkışı ve İran'a Yönelik Yaptırımlar	48
---	----

4.1.6. Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemeye Yönelik Mekanizmalar ve BM'nin Rolü	56
--	----

İRAN'A UYGULANAN EKONOMİK YAPTIRIMLARIN GELİŞİMİ	361
---	------------

4.2.1. 1996- 2015 Arası Ekonomik Yaptırımlar ve Nükleer Kriz Döneminde Yaşanan Gelişmeler	61
---	----

4.2.2. 1996 Yılında Yaşanan Gelişmeler ve İran'a Uygulanan Yaptırımlar	61
--	----

4.2.3. 2000 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	63
---	----

4.2.4. 2001 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	64
---	----

4.2.5. 2003 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	65
---	----

4.2.6. 2004 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	65
---	----

4.2.7. 2005 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	72
---	----

4.2.8. 2006 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	77
---	----

4.2.9. 2007 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	82
---	----

4.2.10. 2008 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	87
--	----

4.2.11. 2009 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	88
--	----

4.2.12. 2010 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	91
--	----

4.2.13. 2011 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	92
--	----

4.2.14. 2012 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	92
--	----

4.2.15. 2013 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	93
--	----

4.2.16. 2014 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	94
--	----

4.2.17. 2015 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler	95
--	----

İRAN'A UYGULANAN EKONOMİK YAPTIRIMLARIN ANALİZİ	36
--	-----------

4.3.1. İran'ın Nükleer Faaliyetleri Kapsamında Yaptırıma Uğrayan Kuruluşlar.....	96
--	----

4.3.2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran'a Karşı Aldığı Yaptırım Kararları	96
--	----

4.3.3. Avrupa Birliği'nin Krize yönelik Yaklaşımı ve İnan'a karşı İzlediği Politikalar..	100
4.3.4. Avrupa Birliği'nin İnan'a Karşı Aldığı Yaptırım Kararları	102
4.3.5. ABD'nin İnan Nükleer Faaliyetlerine İlişkin Politikası ve Tutumu.....	103
4.3.6. Yaptırımlar Sonucunda İnan Halkının Yaşadığı Sorunlar ve Değişimler.....	107
4.3.7. İnan'a Ekonomik yaptırımlar Seçeneğinin Analizi.....	109
4.3.8. Nükleer Anlaşma ve Ekonomik Yaptırımların Nihai Anlaşma Sürecine Etkileri...	110

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ	114
KAYNAKÇA	117
EKLER	154
Ek 1. Röportajlar.....	154
Ek 2. Geçmişten Günümüze Bazı Ekonomik Yaptırımlar ve Sonuçlar.....	156
Ek 3. Avrupa Birliği'nin İnan'a Karşı Aldığı Yaptırım Kararları	160
Ek 4. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İnan'a Karşı Aldığı Yaptırım Kararları .	161
Ek 5. İnan'ın, ABD ve AB Tarafından Ortak Yaptırımına Uğrayan Bazı Şirket ve Kurumları.....	163
Ek 6. Yaptırımların Etkileri	163

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: İran'ın Orta Asya Cumhuriyetlerine Yönelik Politikaları.....	39
Tablo 2: İran'ın Dış Politika Güvenlik Kompleksi.....	40
Tablo 3: İran'da Bulunan Başlıca Doğalgaz Rezervleri (2014).....	45
Tablo 4: İran'a Yönelik Yaptırımların 30Yılı.....	54
Tablo 5: ABD, AB ve BM Tarafından Yaptırıma Uğrayan İran Bankaları.....	98
Tablo 6: İran'ın, ABD ve AB Ortak Yaptırımına Uğrayan Bazı Şirket ve Kurumları.....	99
Tablo 7: İran Devletinin Hedefleri ve Avrupa Birliği'nden Beklentiler.....	101
Tablo 8: İran'da/ İran İle İlgili Yatırımlarını Durduran Şirketler.....	111

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1: ABD Yaptırım Programları (1960-2015).....	13
Şekil 2: Birleşmiş Milletler ve Avrupa'nın büyük yaptırımları /30 Mart 2014.....	19
Şekil 3: Yaptırımların Etkileri.....	30
Şekil 4: İran'ın Toplam Enerji Tüketimi (2014).....	45
Şekil 5: Uluslararası Yaptırımların İran'a Ekonomik Etkileri (2005-2016).....	52
Şekil 6: İran'ın Yıllık Büyüme Oranları (%) (2002-2012)	53
Şekil 7: İran'ın 1994-2012 Yılları Arasındaki Petrol Üretim Oranları.....	106
Şekil 8: Yıllara Göre İran Petrol ve Gıda Fiyatları (1990-2014)	108
Şekil 9: Açılan Toplam İş Sayısının Yıllara Göre Dağılımı (2003-2010).....	112

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AAD	:	Avrupa Adalet Divanı
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
NMFKS	:	Nükleer Malzemenin Fiziksel Korunması Sözleşmesi
KNDYA	:	Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması
GSMH	:	Gayri Safi Millî Hâsıla
GSYH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
KOEP	:	Kapsamlı Ortak Eylem Planı
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization
NPT	:	Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons
NPDI	:	Non-Proliferation and Disarmament Initiative
NGZ	:	Nükleer Güvenlik Zirvesi
NSAB	:	Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölgeler
OPEC	:	Organization of Petroleum Exporting Countries
YVKO	:	Yabancı Varlıkları Kontrol Ofisi
UAEA	:	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
UAD	:	Uluslararası Adalet Divanı
UCM	:	Uluslararası Ceza Mahkeme
UNICEF	:	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
UTCPOR	:	University of Tehran Center for Public Opinion Research

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Ekonomik yaptırımların sert güç unsuru olarak kullanılması ve bunun etkileri küreselleşmenin getirdiği karşılıklı bağımlılıkla doğru orantılı bir gelişim göstermiştir. Bu karşılıklı bağımlılık durumu dünya ekonomilerini birbirlerine gerekli kılmıştır. Bu nedenle güçlü devletler hedef devletleri zor durumda bırakmak veyahut isteklerini kabul ettirebilmek adına sert güç unsuru olarak nitelendirilen ekonomik güce sık sık başvurmuşlardır. Bu çalışma ile ekonomik yaptırımların geçmişteki uygulama örnekleri analiz edilerek İran örneği üzerindeki başarı düzeyi ve ekonomik yaptırımların hedefe ulaşmadaki etkinliği incelenmiştir. Askerî seçeneklerin zor veya mümkün olmadığı durumlarda ikincil sert güç alternatifi olan ekonominin gücün etkinliği kullanılarak nihai hedeflere ulaşabildiği görülmüştür. Savaşlar veya askerî müdahaleler ile devletler hedeflerine her ne kadar ulaşabilseler de bunun sonuçları her iki taraf için de ağır olmaktadır. Bu nedenle yaptırımların olumlu sonuca ulaşabilme adına alternatif bir seçenek olup olmadığı üzerinde İran örneği verilerek analiz yapılmıştır. ABD'nin İran'a müdahalesinin çeşitli nedenlere bağlı olarak mümkün olmaması ve bunun sonucunda uyguladığı yaptırımlar tarafların anlaşma için masaya oturmasıyla birlikte başarıya ulaştığı görülmüştür. İran örneği üzerinden yapılan incelemelerde bu başarının oluşmasında ekonomik yaptırımların önce hedef devletin yıpratılması üzerine kurgulandığı gözlemlendi. Yaptırımların devlet yapısına verdiği zararlar ve hedef devletin baskılara boyun eğip şartları kabul etmesi ekonomik gücün sonuca ulaşmadaki başarısını göstermiştir. Sert güç unsuru olarak kabul edilen ekonomik yaptırımların yarattığı caydırıcılık ile aynı zamanda uluslararası güvenlik inşasında dengeleyici etkin bir yöntem olarak kullanılabilceği de bu çalışma üzerinden ortaya çıkmıştır. Ayrıca ekonomik yaptırımların nükleer krizin çözümünde diplomasi ve müzakerelerin önünü açması ve uygulamadaki esnekliği bakımından ciddi başarılar kaydettiği de gözlemlenmiştir. Ekonomilere verilen zararlar dolaylı olarak toplumsal ve siyasi hasarlara da neden olmaktadır. Bu nedenle nükleer kriz gibi uluslararası güvenlik sorunu oluşturan durumlarda ilk seçenek olarak ekonomik yaptırımların uygulanması olumlu sonuca ulaşmada daha etkilidir.

1.1. Tezin Amacı ve Önemi

Bu çalışma, yaptırımların analitik bir bakış açısından nasıl çalıştığını ve uygulanan yaptırımların etkili bir politika aracı olarak uygulanabilme düzeyi ve uygulamaların İran nükleer krizinden anlaşma sürecine kadarki sürecin nasıl işlediği analiz edilecektir. Ekonomik yaptırımların sonuca ulaşmadaki başarısı ve askerî seçeneklerin zor veya mümkün olmadığı durumlarda sert güç unsuru olarak kullanılmasının yarattığı sonuçları ve etki düzeyi üzerinde odaklanılmıştır. Yaptırımların uygulamaları ve hedef devletler üzerinde gösterdiği reaksiyonlar örneklerle incelenmiş olup kapsamlı çalışmalar İran nükleer krizi örneği üzerinden incelenmiştir. Buna bağlı olarak ekonomik yaptırımlar alanının kavramsal ve kuramsal çerçevesi belirlendikten sonra örnek olay olarak uygulamaların ve yöntemlerin başlangıcı olan 2002 uluslararası İran nükleer krizi olmuştur. Bu kriz ile bozulan ilişkiler sonucunda ortaya çıkan yaptırımlar ve bu yaptırımların İran ve ekonomisine karşı etkileri incelenmiştir. Araştırmanın asıl amacı ekonomik yaptırımların bir devleti nasıl zor durumda bırakabildiği ve hedeflenen sonuç üzerinde yaptırım unsurlarının etkisinin düzeyi olmuştur. Sert güç unsuru olarak kabul edilen ekonomik yaptırımların, uluslararası güvenlik inşasında etkin bir yöntem olup olmadığı örnekler ve gelişmeler ile İran örneği üzerinden araştırılmıştır. Ekonomik yaptırımlara ek olarak siyasi ve toplumsal uygulamaların İran ekonomisine etkileri de incelenerek olayların İran halkı üzerindeki baskısı da analiz edilmiştir. Bu analizler sonrasında uygulanan ekonomik yaptırımların İran üzerinde bir baskı oluşturup oluşturamadığı ve ekonomik yaptırımlarla uluslararası güvenlik tehditlerini önleme veya engelleme sorunsalındaki yeterliliğine cevap aranmıştır. Bu çalışmanın odak noktası ilk olarak; 1979 ABD ve İran geriliminin yarattığı ortam ve gelişmeler daha sonra İran'ın uluslararası topluma karşı faaliyetlerine başladığı nükleer tehdit incelenmiştir. İran' a karşı başlatılan ekonomik ambargo politikalarının ABD, AB ve BM'nin uygulamalarıyla gelişmeler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Aynı zamanda Batı'da İran'a karşı büyüyen uluslararası güvenlik tehdidi algısı ele alınmış olup bu tehditlerin ortadan kaldırılabilmesi adına ekonomik yaptırımların bu konu başlıkları üzerindeki etki ve sonuçları yaşanan gelişmeler temel alınarak araştırılmıştır.

1.1.1. Tezin Önemi

Uluslararası ekonomik yaptırımlar ve güvenlik konusu üzerine birçok akademik araştırma yapılmış olmasına karşın uygulama ve sonuçları detaylı inceleme alanı bulamamıştır. Devletlerin askerî seçenekleri sonuç alma konusunda ilk yöntem olarak düşünmeleri birçok alanda başarısızlığa neden olmaktadır. Bu başarısızlıkların temelinde ciddi ölümler, insani hakları sorunları, savaş ve kıtlıklar, yıkım gibi sonuçlar doğurması açısından önemlidir. Savaşlar veya askerî müdahaleler ile devletler hedeflerine her ne kadar ulaşabilseler de bunun sonuçları her iki taraf için de ağır olmaktadır. Bu nedenle yaptırımların olumlu sonuca ulaşabilme adına alternatif bir seçenek olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Bu çalışma ile sonuçlar belirlenerek baskı ve sert güç olarak askerî seçeneklerin ilk yöntem olarak kullanılmadan sonuca ulaşılacağı ortaya çıkmıştır. Bu çalışma aynı zamanda yükselen uluslararası güvenlik tehdidine karşı güvenliği sağlama ve sert güç olarak ekonomik yaptırım kartının uluslararası tehditler üzerinde ne kadar başarılı olduğu ve karşılaşılan olumsuzluklar detaylı bir analiz alanı bulmuştur. Yaptırımların uluslararası güvenlik sorununu çözümedeki başarısı ile insani haklar üzerindeki olumsuz etkilerine de değinilerek askerî yaptırımlara bir alternatif olup olamayacağı çeşitli örnek uygulamalar üzerinden analiz edilmiştir. Ekonomik yaptırımların olumsuzluklarının giderilebilmesi için alternatif seçenekler sunularak koordineli ve planlı uygulamalar ile akıllı veya hedefli yaptırımların uygulanabileceği ortaya çıkmıştır. Ekonomik yaptırımların en az savaşlar kadar yıkıcı olabildiği bir gerçektir. Ancak askerî müdahaleler veya savaşlar sonuç almada ilk yöntem olarak kullanılmamalıdır. Bunun yerine etkin sonuçların da alınabileceği sert güç ve baskı unsuru olan ekonomik yaptırımların kullanılması insani sonuçları açısından daha öncelikli olmalıdır. Yaptırımların hedefli olması ve toplumsal, insani durumlar gözetilerek yapılması ile olumsuz sonuçlar azaltılabilmektedir. Ekonomik yaptırımların rejimleri değiştirebildiği ve istenilen sonucu almada başarılı olabildiği tarihte yaşanan örneklerle karşılaştırmalı olarak bu çalışmada detaylı analiz edilmiştir. Bu çalışmada özellikle İran üzerine odaklanılmış ve İran'a uygulanan ekonomik yaptırımlar örnek gösterilerek yaşanan gelişmeler ve sonuçların etkinlik düzeyi tartışılmıştır. Bu vesile ile yaptırımlar sonucunda İran ulusal ekonomisinin çöküşünün nihai anlaşmaya etkisi ve sonuçları da detaylı analiz edilmiştir. İran nükleer krizinin yaptırımlar sonucunda istenilen düzeye getirilmesi ve hedef devlet olarak gösterilen İran'ın anlaşma şartlarını kabul etmesi üzerine ekonomik yaptırımların olumlu sonuç almadaki başarısı ve uygulanabilirlik düzeyi ortaya çıkarmıştır. Bu duru askerî seçeneklerin kullanılmadan nihai sonuca ulaşılabilmesinin kanıtıdır. Ekonomik yaptırımların yerine daha etkin yöntemler var mıdır, yoksa mevcut sistemler ve uygulamalar uluslararası barış ve güvenlik için yeterli midir?

Sorunsalı günümüz uluslararası ilişkiler alanında incelenmesi gereken konudur. Bu çalışma ile sorunsalın çözümü üzerine incelemeler de yapılmış olup uygulanabilecek en iyi alternatif seçenekler ile mevcut durum analiz edilmiştir. Buna ek olarak, İran'a uygulanan ekonomik yaptırımların güvenlik meselelerinde uygulanabilir bir strateji olup olmadığı ve ulusların bu yöntemi uygulayarak sonuç alma düzeyi uygulamalardaki sonuçlarıyla incelenmiştir. Bu çalışmada geçmişten günümüze ekonomik yaptırım politika çalışmalarına ve güvenlik bağlamında İran'a baskı oluşturan uygulamalara örnekler verilerek araştırmanın sorunsalı belirlenmiş, çıktılar benzerlikler ve etkiler nitel analiz yöntemi kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Katkıları ve Hipotezler

Araştırmanın Sorusu: Sert Güç Unsuru Olarak Ekonomik Yaptırımlar İran Nükleer Krizini kontrol altına alabilme konusunda etkili midir?

Hipotez: Uluslararası güvenliğe tehdit olarak görülen İran'ın, ekonomik yaptırımlar sonucunda nükleer çalışmalarını denetime açması, tehditkâr söylemlerinin yumuşaması ve anlaşmayı kabul etmesi ile ekonomik yaptırımların sert güç unsuru olarak sonuç almadaki kullanılabilirlik düzeyine olumlu bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Teori (kuram): Ekonomik yaptırımların sert güç unsuru olarak kullanılmasıyla yaratılan caydırıcı etki İran nükleer anlaşmasının imzalanmasında olumlu bir rol oynamıştır.

1.3. Tezin Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada ekonomik yaptırımların askerî yaptırımlara bir alternatif olup olmadığı ve nihai sonuca ulaşma konusundaki başarı düzeyi üzerinde durulmuştur. Yaptırımlar sonucunda hedef devletin yaşadığı insani sorunlardan ekonomik çöktüşlere, politika değişikliklerinden söylemlere kadar birçok alan üzerinde durulmuştur. Ekonomik yaptırımların kavramsal çerçevesi belirlendikten sonra, geçmiş dönemlerde yaşanan örnekler analiz edilmiş olup sonuçları karşılaştırılmıştır. Yaptırımların sonuçlarının ve etkinliğinin daha detaylı analizinin yapılabilmesi için İran Devleti'ne uygulanan yaptırımlar detaylı analiz edilmiştir. Nükleer krizin başlangıcı ve aşamaları ile ekonomik yaptırımların ekonomiye etkileri adım adım incelenerek nihai anlaşma sürecine kadarki süreç takip edilmiştir. Nihai anlaşmanın imzalanması ve İran Devleti'nin yaptırımlara boyun eğmesi üzerine ekonomik yaptırımların askerî seçeneklere alternatif bir yöntem olabildiği ortaya çıkmıştır. Yaptırımların zarar boyutu her ne kadar büyük olsa da askerî seçeneklere oranla daha

uygulanabilir olduğu görülmüştür. Akıllı veya başka bir değişle hedefli yaptırımlar ile uygulanan yaptırımlardan sivil halkın zarar görmesi en aza indirilerek aynı düzeyde sonuçların alınabilmesi mümkündür. Ekonomik yaptırımlar incelenirken İran Devleti'nin yaptırımlara bağlı olarak söylemlerindeki değişimler, yumuşamalar ve söylemlerdeki sertleşmeler analiz edilmiştir. Ekonomik yaptırımların oluşturduğu etkiler ve İran'ın siyasi yapısından kaynaklanan değişimler nükleer anlaşmaya kadarki süreç üzerinden araştırılmıştır. Bu çalışma temelini 1979 ile ortaya çıkan ABD- İran krizinden ve akabinde İran'ın nükleer faaliyetlere 2002 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'ndan izinsiz çalışmalara başlaması ile 2015 yılı nihai anlaşma sürecine kadarki süre ile sınırlandırılmıştır. 1979 yılından 2002 yılına kadarki dönemde ABD ve İran ilişkileri kısaca değinilmiştir. Araştırma konunun güncel olması nedeniyle 2002 yılı ile 2015 yılı arasındaki dönem ile sınırlı tutulmuştur. Araştırmanın sonuca ulaşılabilmesi adına 2002-2015 dönemi yaşanan ekonomik gelişmeler, yaptırımlar ve ortaya çıkan sonuçlar bakımından yeterlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Uluslararası İlişkilerde Sert Güç Unsurları

Sert güç kavramı temelde hedef devlete karşı zor kullanma kabiliyetidir. Soğuk Savaş döneminden önce sert güç kavramı daha çok askerî güç kapasitesiyle orantılı olarak düşünülmekteydi. Bu nedenle ilk yaptırım seçeneği olarak askerî seçenekler kullanılmıştır. Sert güç temelde hedef devleti zorla ikna etme ve tehdit kullanma üzerine odaklanmıştır. Bu nedenle askerî müdahaleler kısa sürede sonuç almada daha etkin bir yöntem olarak düşünülmekteydi. Ekonomik gücün ise soğuk savaş dönemi ve sonrasında askerî güce karşı bir alternatif olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ekonomik güç veya yaptırım uygulamaları etki düzeyinin askerî güç unsurlarına oranla daha uzun olmasına rağmen devletler üzerinde yarattığı hasarlar nihai sonuca ulaşmada etkisi büyüktür. Sert güç ve unsurlarından olan ekonomik yaptırımlar temelde hedef devlet üzerindeki baskıyı artırarak istenilen sonuca ulaşabilmek için uygulanan hareketler bütünü olarak kullanılmaktadır. Baskı ve unsurların kullanılabilmesi nihayetinde her şeyden önce güce bağlıdır. Bu güç caydırıcılık veya zor kullanma ortamı oluşturabilmek adına askerî veya ekonomik olabilmektedir. Güçlü olan taraf zayıf olan tarafı zorda bırakabilmek ve anlaşma şartlarını oluşturabilmek adına çeşitli uygulamalara gitmektedir. Güç kavramı tam da bu noktada büyük bir öneme sahiptir. Robert Dahl, güç kavramını en temel anlamda, “bir aktörün (A) aksi takdirde yapmayacağı şeyleri başka bir aktöre (B) yaptırabilme kapasitesi” olarak tanımlamıştır (Dahl, 1957:201). Ancak bu durum tek başına yeterli değildir. Çünkü güç kavramından bahsedilebilmesi için bir aktörün bir diğerrinin davranışlarını etkileme durumu yanında mevcut durumu da kendi çıkarına doğru yönlendirilmesi de gereklidir (Özdemir, 2008:119). Tam da bu noktada gücün yönetimi ve denetimi önem kazanmıştır. Uluslararası ilişkilerde devletlerin hareketlerini denetleyebilecek merkezi bir otorite varlığı sorunu, küresel sistemde devletlerin güvenlik ve varlığını sürdürebilmesi amacı devletleri güç arayışlarına itmştir. Uluslararası ilişkilerdeki bu anarşik durum her devletin kendi güvenliğini sağlama ve politikalarını belirleme konusunda bir iradeye sahip olması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum devletlerin dış politika yapımını da etkileyerek gücün çeşitli imkânlar ile kullanılma durumunu ortaya çıkarmıştır. Devletler kendi iradelerini hâkim kılmak amacıyla bir takım yaptırımlar ve zorlama faaliyetlerine girişerek mevcut durumu değiştirme yolunu seçmektedirler. Bu zor kullanma durumuna Sert güç adı verilmektedir. Ser güç (Hard Power) kavramı genel olarak

uluslararası ilişkiler için zorlayıcı, caydırıcı bir yaklaşımı temsil etmektedir. Devletler belirli sonuçları elde etmek için askerî veya ekonomik gücü kullanmış ve mevcut durumu kendi lehlerine çevirmeye çalışmışlardır. Ancak etkin bir güçten söz edebilmek için gücü oluşturan unsurların onu kullanan devlet lehine doğru istenen sonuçları doğurabilecek şekilde kontrollü ve olması gerekmektedir (Özdemir, 2008:117). Sert güç yaklaşımı temelinde devletleri zor kullanarak ve caydırıcı yöntemlere başvurarak zayıf devletlerin davranışlarını değiştirmek ve iradelerini kırmaya odaklanmıştır. Devletlerin sistemlerine zarar vermek ve istenilen sonucu alabilmek adına bu durum kendini askerî müdahale-koruma, ekonomik yaptırımlar ve ticaret engelleri ile ortaya çıkarmaktadır.

Sert gücün ana amacı; temelde baskı ve zorlama ile mevcut durumu güçlünün lehine çevirme durumu olarak tanımlanması ve bu amaca ulaşabilmek için devletlerin askerî - koruma ile caydırıcılık ortamı oluşturarak karşı tarafı zor durumda bırakmak veya müdahale etmek ile istediklerini yaptırma çabası ile açıklanabilir. Askerî güç geçmişte bu yöntemin en yaygın olarak kullanılan unsurudur. Bu yönüyle sert güç unsurlarından biri olan askerî müdahaleye geçmişten birçok örnek verilebilir. 1979'da Afganistan'ın Sovyetler Birliği'nin müdahalesi ya da 2003 yılında Irak'ın Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından işgal edilmesi, sert gücü amaçlarına ulaşmak için uygulayan devletlerin klasik örnekleri olarak ortaya çıkmaktadır. Sert güç unsuru olarak kullanılan başka etkili bir yöntem ise; ekonomik yaptırımlar ve ticari ambargolardır. Ekonomik yaptırımlar, politik amaçlarla, devlet veya uluslararası örgütler tarafından bir veya daha fazla hedefe yönelik uygulanan ticari ve/veya finansal baskıdır. Bu baskı diplomasi ile savaş arasında fırsatlar yaratan bir dış politika aracıdır (Acar,2017:20). Bu baskı ile hedef devletin davranışları değiştirilmeye zayıflatılmaya veya cezalandırma yoluyla mevcut durum engellenmeye çalışılmaktadır. Ancak, ekonomik güç ile ekonominin yaptırım gücü arasında bir çizgi vardır. Joseph S. Nye göre; devletler ekonomik güçlerini kullanıp kısa süre içerisinde banka veya ticari hesapları durdurabilirler. Bu noktada geniş ekonomik yaptırımlara gerek duyulmaz. Büyük ekonomilerin caydırıcılığı tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu durum karşı tarafı cezalandırma veya mevcut durumu değiştirme hareketine karşı kısa süreli bir tepkidir. Ekonominin yaptırım gücünün kullanılması ise bu duruma kıyasla daha uzun süreli ve etkilidir. Ekonominin sert güç olarak kullanılması aynı zamanda devletlerin hareket kabiliyetlerini ve ikili diplomasinin etkinliğini artırma konusunda askerî güce oranla daha uygulanabilir olduğu da söylenebilir (Nye, 2004: 99).

Ekonomik yaptırım örneklerine; ABD'nin İsrail'i cezalandırmak için uyguladığı Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries- OPEC)

ile uyguladığı petrol ambargosu, Küba'yı zor durumda bırakmak için uygulanan Küba ambargosu (Helms Burton Act), İran tehdidi ve nükleer çalışmalarının engellenmesi amacıyla uygulanan yaptırımlar, Irak ambargosu gibi yaptırımlar ekonomik caydırıcılık hedefinde uygulanan baskılara örnek olarak verilebilir (Turan ve Köroğlu, 2017:237).

2.2.Ekonomik Güç ve Güvenlik Kavramı

Ekonomik güç kavramı, uluslararası sistemin dalgalı ve anarşik durumun yarattığı tehditlere karşı ekonomik ve ticari anlamda kırılganlık düzeyi durumudur. Bununla birlikte, piyasalar ve ekonominin, sadece normlara göre değil sert gücü yönetmeye çalışan siyasi çerçevelere kadar da uzanabilmesi devletin ekonomik ve siyasi yapısını yakından etkilediğinden, olası engeller devlet fonksiyonlarını kırılgan hale getirebilmektedir (Nye, 2011). Bu nedenle devletlerin milli kaynakları ekonomik güçleriyle doğru orantılıdır. Ekonomik anlamda geniş Pazar ve kaynaklara sahip devletler olası yaptırımlar veya küresel piyasaların dengesiz dalgalanmalarına karşı kendini korumada daha başarılıdırlar. Ekonominin güçlü oluşu askerî alandan toplumsal alana kadar birçok noktaya dolaylı veya doğrudan etki ettiğinden dolayı bu gücün korunması ve güvenliği sorunu ortaya çıkmıştır. Ekonomik güç devletin milletine karşı olan sorumluluğunu rahatça yerine getirebilmesi açısından önemlidir. Kamu politikaları veya güvenlik politikaları toplumu ve huzurunu doğrudan etkileyebildiğinden ekonominin devamlılığı ve gücü önem arz etmektedir. Ekonomik gücü zayıf olan devletler küreselleşmenin getirdiği finansal para ağı ve bankacılık sistemi ile kırılgan olabilmektedir. Bu kırılgan yapıdan korunmanın birincil koşulu ekonomik güvenliğin sağlanabilmesidir. Güvenlik sorunu olan ekonomilerin gücü geçicidir ve süreklilik arz edemez. Güçlü ekonominin varlığı yanında onun korunması ve sürdürülebilir olması önemlidir. Bu nedenle güvenlik kavramının tanımının yapılması ve ekonomik gücün korunabilmesi önemlidir. Ekonomi zayıf oldukça devlet güvenliği de zayıf olmaktadır. İran nükleer krizi örneğine bakıldığında yaptırımlarla kırılganlaşan ekonominin etki düzeyi toplumsal alandan siyasi birçok alana kadar hasarlar vermiştir. Bu hasarlar devlette ulusal güvenlik sorunlarını da ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle güvenlik ve ekonomi kavramları birbirleriyle yakın ilişki içerisinde.

Güvenlik kavramı ise, temelde dünyadaki her canlı gibi öncelikli amaçlarından biri kendilerini korumak ve güvende olma ihtiyacıdır. Güvenlik sözcüğü, “dünyanın her köşesinde güven içinde yaşamı” anlatmaktadır. (Kaypak, 2008: 3) İnsanlardan meydana gelen devletler de bu bağlamda ortak amacı taşırlar. Uluslararası alanda güvenliğin ne ifade ettiği, güvensizlik ve tehdit ortamının ortaya çıkmasıyla birlikte yeniden tartışılmaya ve

hissedilmeye başlamıştır. “Güvenlik günümüzde uluslararası düzeydeki ilişkileri belirleyen temel unsurların başında gelmektedir. Ülkeler açısından sürdürülebilir güvenliğin sağlanması temel hedeftir. Küreselleşme ile yeniden tanımlanan yeni güvenlik ortamı, *güvenliğin bölünmezliği* ilkesini daha önemli bir hale getirmiştir” (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018). Bu nedenle güvenlik kavramı devletin birçok unsuruyla yakın ilişki içerisindedir. Bu unsurlardan en temel olanları askerî ve ekonomik güvenlik konularıdır. Uluslararası hukuk kuramında ne kadar ahde vefa ilkesi geçerli olsa da güvenlik açısından bu sistemin temel yapısı güç ve çıkar ilişkisine dayanmaktadır. Özellikle bu yöneliş günümüzde hızlı silahlanma ve ekonomik uygulamalarla kendini göstermiştir. Güçlü uluslar hukuk kurallarını bazı durumlarda ihlal edebilmektedirler. Bu durum her ne kadar yanlış bir yönelim olsa da uluslararası düzeyde yaptırımların eksik ve sınırlı oluşu bu durumu engelleyememektedir. Bunun yanı sıra, “istikrara katkı amacıyla uluslararası işbirliğinin küresel ölçekte artırılması” ve diplomasiye dayalı güvenlik anlayışı da giderek ön plana çıkmaktadır. Uluslararası güvenlik sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte diplomatik ilişkilerin yapılması ve sorunların çözümünün önce masa başında başlaması bir gereklilik haline gelmiştir. Gelişen toplum ve sistemler temel alındığında güvenlik tehditleri de bu durumda değişim ve gelişim kaydetmiştir. Güvenlik endişesi sadece askerî ve toplumsal alanda değil; bilgi güvenliği, ekonomik güvenlik, siber güvenlik gibi alanlar ile birlikte küreselleşmenin ile bu kavramlar kendini uluslararası terör, çevre kirliliği, açlık, mültecilik ve benzeri güvenlik sorunlarına kadar genişlemiştir (Yavuz, 2010). Güvenlik kavramı 1945’ten önce devletleri ilgilendiren askerî sorunlar çerçevesinde devletlerin askerî güç politikaları ile şeklinde tezahür etmekteydi. Bu dönemden sonra diplomatik ilişkiler ve politik müzakereler ile yeni bir bakış açısıyla sistemin boşlukları doldurulmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin başlaması ve karşılıklı etkileşimlerin uluslararası sistemde artması ile birlikte finansal sistemler de gelişme kat etmiştir. Finansal sistemlerin etkileşimli ve anlık olması nedeniyle dinamik bir yapı oluşturmuş ve bu durum olası müdahalelerde ekonomilerin ani tepkiler vermesine neden olmuştur. Bu durum ekonominin ve güvenliğin yeniden tanımının yapılması ve mevcut durumun korunması sorununu ortaya çıkarmıştır. Güvenlik kavramı başlarda güvende olma tehlikelerden uzak durma durumu olarak algılanmış olsa da ekonomik anlamda tehlikelere karşı yeni yollar geliştirme ve olası zararları en aza indirme amacı ile yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. Anlık müdahale ve etkiler ekonomilerin gücüne zarar verebilmektedir. Bu yönüyle siyasal belirsizliklerden yaptırımlara kadar birçok konu ekonomik gücü ve güvenliğini yakından ilgilendirmektedir.

2.3. Ekonomik Yaptırımlar ve Yaptırım Türleri

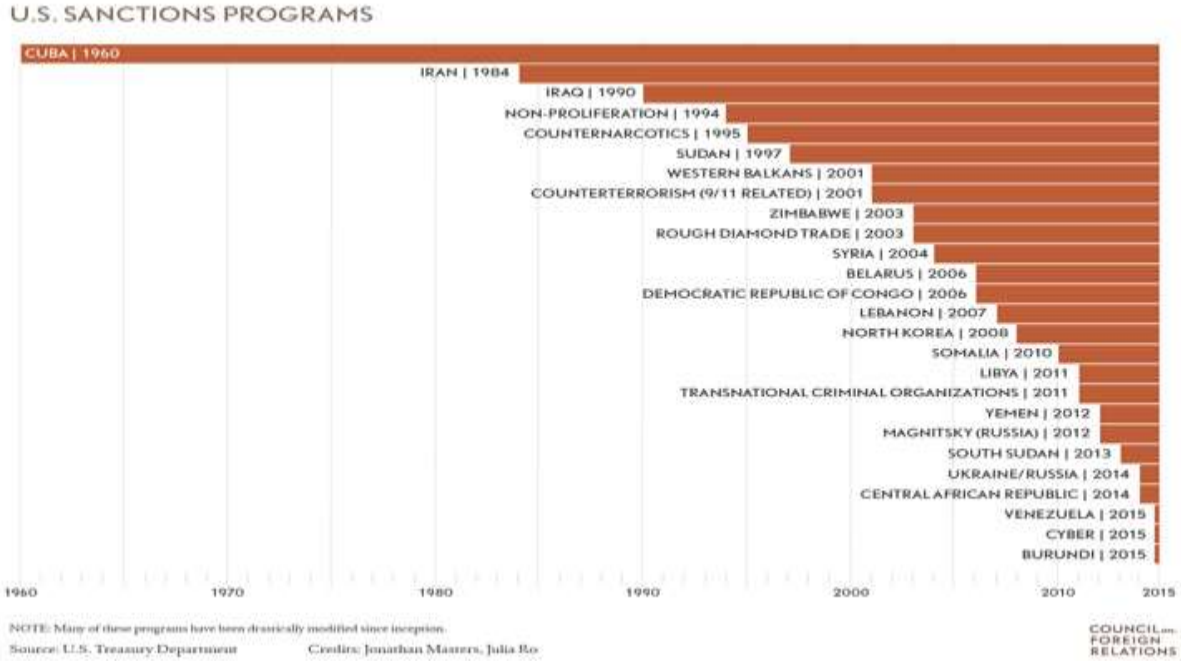
Ekonomik yaptırımlar genel anlamıyla devletlerin olağan durumdaki ticari ve ekonomik faaliyetlerinin kesilmesi, engellenmesi veya hedef devleti zor durumda bırakacak müdahalelerde bulunulması durumudur. Avrupa Birliği Konseyi bu durumu şöyle tanımlamaktadır; ekonomik yaptırımlar, belirli mallar üzerindeki ithalat veya ihracat yasakları, yatırım yasakları veya belirli hizmetlerin sağlanması yasakları gibi belirli ekonomik faaliyet kollarına ilişkin genel ekonomik kısıtlamalar kısıtlamalardır (European Council, 2017). Ekonomik yaptırım ve kısıtlamaların küreselleşme ile birlikte daha etkin olarak kullanılmaya başlanması ekonominin yaptırım gücünü artırmaktadır. Buna bağlı olarak devletlerin veya ekonomik sistemlerin uluslararası ilişkilerde birbirlerine karşı daha bağımlı hale gelmesi ve güçlü tarafın özellikle hedef devlete karşı yaptırım uygulamalarının etkileri ciddi anlamda sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum rasyonel çıkarlar ağında meydana gelebilecek herhangi bir olumlu veya olumsuz etki diğer tüm aktörlerin de bu durumdan etkilenmesine neden olacaktır. Bu karşılıklı bağımlılığın devletleri birbirine mecbur bırakması uluslararası güvenliğe karşı olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir. Devletlere yapılabilecek herhangi bir müdahale diğer bütün aktörleri de etkileyebilmektedir. Uygulamalardan ve hareketlerden doğrudan veya dolaylı şekilde sistemdeki tüm aktörler az veya çok şekilde etkilenebilmektedir. Bu uygulamalar günümüzde müdahale yöntemi olarak ekonomik yaptırımlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Uluslararası aktörleri, devletleri veya toplulukları birbirine bağlayan ve rasyonel çıkarlar ağı oluşturan ekonomi bu yönüyle önemli bir güç haline gelmiştir. Ekonomik yaptırımların niteliği karşılıklı bağımlılık ve mecburiyetler ile doğru orantılıdır. Devletlerarası mal ve hizmet ve sermaye akışının gelişmesi sürekliliğin sağlanması hedefinde devletlerin birbirine karşı ekonomik bağımlılığı ciddi oranda artırmıştır. Bu bağımlılığın artışı ile birlikte devletlerin ekonomik anlamda birbirlerine mecburiyeti durumu da artış göstermiştir. Mecburiyetlerin ve ihtiyaçların engellenmesi veya yapılmaması, taraflardan birini zor durumda bırakma durumu, yaptırım uygulayan tarafın sert güç unsurlarından biri olan ekonomik gücüne sahip olduğunu gösterir. Bu durum uluslararası ilişkilerde güç ve çıkar mücadelesindeki devletlerin küreselleşme ekseninde ekonomik sert güç boyutunu oluşturmuştur (Kıvılcım, 2013:6). Ekonomik küreselleşme aynı zamanda artan ticari ve ekonomik faaliyetler ile devletlerin diplomatik, siyasi, kültürel ve ekonomik anlamda birbirlerine yakınlaşıp etkileşime girmelerine de neden olmuştur (Aslan, 2005:13). Bu etkileşim ve yakınlaşma karşılıklı çıkarlar ağını da genişlettiğinden dolayı, olası bir anlaşma ihlali, çıkarların ters düşmesi veya uluslararası davranış kurallarını ihlal etme gibi durumlarda sonuçlar bütün aktörleri etkilemektedir.

Uluslararası ilişkilerde devletler çıkarlarına ters düşen durumlarda çıkarlarını korumak amacıyla hedef tarafı zorlamak, engellemek veya caydırmak amacıyla bazı yaptırım yollarını seçebilirler. Bu yollar çoğunlukla hukuki durumların çıkmaza girdiği zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Çıkmaza giren bu uluslararası norm ve kuralların korunması veya hak ihlallerinin engellenmesi meselelerinde söz sahibi çoğunlukla Birleşmiş Milletler'dir. Dünyadaki yaptırımlar örneklerinin çok büyük bir kısmı ABD, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler tarafından uygulanmıştır. Birleşmiş Milletler, uluslararası ihlallere yol açan devlet ve devlet dışı gruplarla ekonomik bağları keserek küresel tehditlere yanıt vermektedir. Ancak Birleşmiş Milletler bu yaptırım kararlarını alabilmek için bazı bürokratik süreçlerden geçmektedir. Bu süreçler; on beş üyeli konseyinin çoğunluk oyu ve beş daimi üyeden herhangi birinden veto almadan geçen kararlar ile uygulanabilmektedir. Buna karşılık yaptırımlar çoğunlukla varlıkların dondurulması, seyahat yasakları ve silah ambargoları şeklinde yapılmaktadır.

Birleşmiş Milletler'in hak ihlallerine karşı uyguladığı yaptırımlardan birine örnek olarak 1966 Güney Rhodesia ve 1977 Güney Afrika yaptırımları verilebilir. Birleşmiş Milletler Soğuk Savaş döneminden önce yaptırımlar konusunda çok aktif bir rol almamıştır. Ancak soğuk savaşın sona ermesinden sonraki dönemlerde ise yirmiye yakın yaptırımlar ile gündeme gelmiştir. Avrupa Birliği ise bu noktada Birleşmiş Milletler'den farklı olarak yaptırım kararlarını daha çok siyasi veya ekonomik temele dayandırarak almaktadır. AB ortak bir askerî mekanizması olmadığından dolayı olası tehdit ve çıkarların korunması daha çok yaptırımlar yolu ile korunmaya çalışılmaktadır. Kurulduğundan bu yana AB otuzdan fazla yaptırıma başvurmuştur. Özellikle 2012 yılında İran'a uygulanan ekonomik yaptırımlar AB için bir dönüm noktası olmuştur (Masters, 2017). Amerika Birleşik Devletleri ise; yaptırım politikalarını daha çok nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların çoğalması hususunda olağanüstü tehditlere karşı ulusal bir acil durum ilan eden kararnameler yayınlamaya çalışmıştır (Clinton, 1994:1). Bunun yanı sıra ticarete bir yıl süreyle tehditle ilgili olarak düzenleme yapmak konusunda başkanlara özel yetkiler tanınmıştır. Bu yetkiler Uluslararası Acil Ekonomik Güçler Yasası uyarınca uygulanmıştır. Özellikle Ukrayna meselesinde Rusya'ya yapılan ekonomik yaptırımlar bu türdendir (Obama, 2014:3). ABD ekonomik yaptırımlarını Hazine Departmanı'nın Dış Varlıklar Kontrol Merkezi (DVKM) kararlarıyla yürütmektedir. ABD tarafından uygulanan yaptırımların sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi veya askerî olarak da ortaya çıkmaktadır. Ekonomik yaptırımlar ABD tarafından genellikle ticareti engellemek azaltmak veya durdurma yolları kullanılarak yapılmaktadır. Terörle mücadeleden siyasi krizlere kadar

birçok konuda ABD yaptırımlar uygulamıştır. Şekil 1’deki ABD yaptırım programlarına bakıldığında ABD’nin 1984 yılından itibaren yaptırımlar konusunu düzenli olarak gündeme getirdiği ve bu yola sık sık başvurdu gözlemlenmiştir. Askerî seçeneklerin zor veya mümkün olmadığı durumlarda ABD isteklerini sonuçlandırabilmek adına birçok devlete özellikle ekonomik, siyasi, askerî ve ticari yaptırım programlarına başvurmuştur.

Şekil 1. ABD Yaptırım Programları 1960-2015

Kaynak: Council on Foreign Relations
(Erişim tarihi: 07.03.2018)

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ulusal güvenlik çıkarlarını korumak adına birçok devlete karşı istediklerini yaptırabilmek için sert güç kullanmıştır (Akçay ve Akbal, 2013: 8). Sert güç kullanırken askerî seçeneklerin alternatifi olarak yaptırımlar kullanılmıştır. Yaptırımlarla hedef devlet cezalandırılarak istekler kabul ettirilme yoluna gidilmiştir. ABD, AB ve BM’nin sık sık başvurduğu ekonomik yaptırım türleri olarak; ambargo, boykot, abluka ve misilleme, varlık dondurma, kara listeye alma, seyahat engelleri, ticari ve finansal yaptırımlar örnek olarak gösterilebilir (Acar, 2017:20). Ambargo kavramı, “bir ülkeyi ekonomik ya da siyasi açıdan zor duruma düşürmek için o ülke ile ekonomik ilişkisi bulunan ülke ya da ülkelerin bu ülkeye mal ve hizmet satımlarını engellemek üzere uygulanan yol ve yöntemlerin tümü” olarak nitelendirilmektedir (Sönmezoğlu, 1984: 228). Bu yöntemlere örnek olarak, ABD’nin Sudan’a uyguladığı 1997 ekonomik ambargolar ile özellikle 1980’den

itibaren İran'a karşı Birleşmiş Milletler, ABD ve AB'nin uyguladığı ticari ve ekonomik yaptırımlar birer örnek olarak verilebilir.

Bir başka yaptırım aracı olarak kullanılan boykot kavramı ise, ülkeler arasındaki ticari ve iktisadi münasebetleri kesmek için kullanılan ve ekonomik ürünlerden siyasi durumlara kadar birçok konuda uygulanan yöntemler ve kararlar bütünüdür. Boykot kavramının daha çok ülke malları, markalar üzerinde kullanıldığı bilinse de aslında yaptırımın uygulandığı ülkeye ait her şey üzerine de uygulanabilir. Bu yöntemle karşı ülkenin ticari ve ekonomik imajına darbe vurularak itibar kaybı yaratılmaya çalışılır. Bu yaptırım türüne örnek olarak, 2014 yılında İsrail'in Gazze'ye yaptığı müdahaleye istinaden, İsrail ticari malları üzerine uluslararası boykot uygulanması verilebilir. İsrail'deki yasadışı inşaat faaliyetlerinin finansmanı nedeniyle Hollanda'nın, İsrail'deki yatırımlardan çekilme kararı almış olması, iki ülke ilişkilerinde gerilime neden olmuş ve ticari ilişkilere boykot uygulanmıştır (Özkan, 2014). Abluka yöntemi ise, "uluslararası hukuk, silahlı çatışma kapsamında düşman tarafın uluslararası toplumla ilişkisini engellemeye yönelik tedbirlerin alınmasına izin vermektedir. Bu amaca yönelik bir uygulama olan abluka; tarafsız devletlerle bağlantısının kesilmesi amacıyla düşman devletin" ekonomik sistemlerinin engellenmesi, tâbiyetlerine bakılmaksızın tüm kaynaklarının denetim altına alınmasını içeren bir harp metodu şeklinde tanımlanabilir (Sönmezoğlu, 1984:230). Uluslararası anlaşmalar ile karşı devletin ticari veya mali konularda hareket alanının sınırlandırılması da bir çevreleme abluka olarak düşünülebilir. İran'a karşı yaptırımlar uygulanırken komşu devletlerin İran ile ticari ilişkilerini sınırlamaları ve petrol, doğal gaz gibi maddelerin alım satımının yasaklanması bir nevi abluka yöntemidir.

Ekonomik yaptırım olarak kullanılan başka bir yöntem ise misillemedir. Misilleme kavramsal olarak, yardımları kesmek, karşılık vermek, yaptırımlar uygulayarak karşı tarafı zor durumda bırakmak amacı taşır. Misilleme zarara karşılık anlamı da taşıması yönüyle genellikle savaşa varmayan uluslararası hukuka karşı yapılan karşı bir fiile yönelik uygulanan bir yaptırım yöntemidir (Yeşil, 2010:16). Varlık dondurma ise; uluslararası yaptırımlar içinde akıllı yaptırımlar olarak sınıflandırılmıştır. Çünkü bu yaptırımlar yalnızca belirli bireyleri veya kuruluşları hedef alırlar. Halk bu yaptırımlardan doğrudan etkilenmez. Varlık dondurma yöntemi devletlerin cezalandırılması amacı taşısa da bu amaç zamanla kaybolup özellikle terörizm ile mücadele noktasında kullanılmaya başlanmıştır. Terörizmin önlenmesi ve güvenlik tehdidi oluşturacak kişi, kurum, kuruluş veya varlıkların önlenmesi amacı taşımaktadır (Broek; Hazelhorst ve Zanger, 2010:20). Kara listeye alma yaptırım türünde, tehdit oluşturan veya oluşturabilecek kişi ticari şirket veya siyasi temsil yetkisine sahip kişi

veya kurumların devletlerce engellenmesi durumudur. Bu durum özellikle ticari ilişkilerde şirketlerin kara listeye alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukuk kurallarının yok sayılması veya devletlerin ikili ilişkilerine zarar verebilecek potansiyele sahip kurumların çalışmalarının engellenmesi için bir bülten oluşturulmaktadır. Kara listeye alınan kurum veya kişiler devletlerle ticari faaliyetlerde veya siyasi organizasyonlarda bulunmaları yasaklanmıştır. Buna örnek olarak İran ekonomik yaptırımları gösterilebilir. Ticari ve ekonomik ambargonun delinmesini önlemek amacıyla özellikle ABD ve Avrupa Birliği yüzlerce kişiyi kara listeye almışlardır (U.S. Department of The Treasury, 2018). Böylelikle bu kişilerin ticari veya siyasi çalışmalarının engellenmesi veya takip edilmesi sağlanmaktadır. Ticari ve finansal yaptırımlar ile ithalat ve ihracat işlemleri engellenebilir veya finansal piyasaların bozularak karşı devlete zararlar verilebilmektedir. Ticari yaptırımlar ülkeye giriş çıkışların kapatılması, vize işlemlerinin dondurulması, bankacılık faaliyetlerinin kapatılması veya engellenmesi, topyekûn şirket kapatma eylemleri gibi yöntemler ticari ve mali yaptırımlar arasında yer almaktadır. Mali yaptırımlar ve ticari yaptırımlar kendini, para akışının kesilmesi, dış yardım askıya alma, teknik yardım kısıtlaması, iptali veya piyasalara erişimin ertelenmesi kredi imkânlarının kısıtlanması, ekonomik kaynakların dondurulması, ülke içindeki finansal varlıklara el koyma gibi uygulamalar ekonomik yaptırım yöntemlerine örnek verilebilir. Finansal mali yaptırımların yanında ticari yaptırımlar da söz konusudur. Ticari yaptırımlara örnek olarak; ticaret ambargosunun uygulanması, ithalat / ihracat kısıtlamaları veya lisanslama süreçlerindeki iptali uygulamalar, tarife politikaları, siyasi veya temsil hakkına sahip aktörlerin veya yakınlarının kara listeye alınarak ülke girişleri ve ekonomik faaliyetlerde bulunmalarının önlenmesi gibi adımlar ticari ve mali yaptırımlar arasında gösterilebilir.

2.4. Dış Politika Aracı Olarak Ekonomik Yaptırım Uygulamaları ve Örnekler

Ekonomik gücün diplomasinin çok etkili bir aracı olarak kullanıldığı şüphesizdir. Ekonomik güce sahip devletler aynı zamanda yaptırım gücüne de sahiptirler. Yaptırım gücüne sahip olan devletler ise aynı zamanda istediklerini yaptırabilme, karşı tarafı caydırabilme veya olası tehditleri engelleyebilme gücüne de sahip olurlar. Bu durum devletlerin dış politikalarına da yansyarak onları diplomatik olarak güçlü kılar. Örneğin, ekonomik yaptırımların en önemli politik hedeflerinden biri diplomatik başarıdır. Yaptırımlar ile devletler kozlarını güçlendirir ve diplomatik müzakerelerde istediklerini daha kolay yaptırabilmektedirler (Hufbauer; Schott; Elliott ve Oegg, 2009: 67). Hufbauer ve diğerlerine göre, yaptırımların en büyük siyasal başarısı rejim değişiklikleridir. Hufbauer ve diğer

yazarlar yaptıkları çalışmalarda vakaların %34 'ünün rejim değişikliği konusunda başarılı olduğunu iddia etmişlerdir (Hufbauer; Schott; Elliott ve Oegg, 2009:159).

Uluslararası ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılık esaslı ekonomik ve çıkar temelli olduğundan dolayı devletlerin birbirlerine karşı ihtiyacı da o kadar fazladır. Bu nedenle dış politika aracı olarak ekonomi devletlerin hedeflerindeki sonuçları elde edebilmek amacıyla savaşa gitmek yerine daha uygulanabilir bir alternatif olan ekonomik sert gücü kullanmışlardır. Ekonominin esnek yapısı, caydırıcı bir sert güç oluşu ve kolay uygulanabilir olması nedeniyle son zamanlarda ekonomik yaptırım kavramı sürekli gündeme gelmiştir. Ekonomik yaptırımların sonuca yönelik etkisinin zaman alması ve çoğu zaman toplum yapısını bütünüyle etkilenmesi ve etkisinin geniş çaplı oluşu ekonomik gücün öneminin artarak bir güvenlik meselesi haline gelmesine neden olmaktadır. Ekonomik güvenliğin sağlanması diğer güvenlik kavramlarına karşı daha zor ve karmaşıktır. Çünkü ekonominin yönetimi ve takip edilebilirliği diğer disiplinlere göre nispeten daha zordur. Bu nedenle olası hasarlarda devletlerin kendini toparlayabilmesi zaman alır. Böylece ekonomik güvenlik kavramı bu noktada önem kazanmıştır. Ekonominin esnekliği ve ani değişiklikler ile olası zarar boyutlarının potansiyeli bu sorunun çözümü için güvenlik çalışmalarının yapılmasına sebep olmuştur. Ekonomik güvenliği olmayan devletler olası hareket veya müdahaleler ile dış politikada başarısız olurlar. Artan ekonomik baskı ve riskler dış politika yapımında güç kaybı yanında itibar kaybı da yaratır. Ekonomik güvenliğin sağlanması için esnek para politikaları ve dış pazarlardaki kaynaklar gereklidir. Devletlerin mevcut kaynaklarının sınırlı oluşu ve devletlerin uluslararası sistemde birbirlerine karşı bağımlılık oranının yüksekliği ekonomik güç ile ters orantılı olduğundan artan bağımlılık ve ihtiyaçlar sorunu dış politikada büyük riskler oluşturacaktır.

Geçmişten günümüze yaşanan yaptırımlara bakılacak olursa ekonomik güvenlik meselesine fazla değinmeyen veya gücü zayıf olan devletler karşı devletlerin yaptırımları ile dış politikalarında başarısız oldukları görülmüştür. Örneğin; 1921 yılında Yugoslavya'nın Arnavutluk topraklarını ele geçirmek için yaptığı girişimlere karşılık, Birleşmiş Milletler Yugoslavya'ya ekonomik yaptırımlar uygulayarak caydırıcı gücünü kullanmıştır. Birleşmiş Milletlerin yaptırım tehdidinden sonra Yugoslavya geri çekilmiştir (Taylor, 2014). 1948-1949 yılları arasında ise; Amerika Birleşik Devletleri(ABD) ile Hollanda arasındaki Hint adaları krizi sonucunda bağımsızlık isteğini engelleme çalışmalarına giren Hollanda'ya karşı ekonomik yaptırımlar uygulanmış ve ABD, Hollanda'ya Marshall yardımlarını kesmiştir. Bu yaptırım tehditleri Hollanda'yı zor durumda bırakmış ve Hollanda Devleti şartları kabul ederek 1949 yılında Hint adalarında Endonezya'nın bağımsızlığını kabul etmek zorunda

kalmıştır (Economic Perspectives,1997: 24). ABD'nin Hollanda'ya karşı giriştiği ekonomik yaptırımlar Hollanda gayri safi milli hasılanın% 1,1'ine mal olmuştur. Bu örnekle ekonomik yaptırımlar sert güç unsuru olarak kullanıldığında başarıya ulaştığı görülmüştür (Taylor, 2014). 1958-1959 yılları arasında, Night Frost Crisis olarak anılan komünistler krizi Finlandiya-Sovyet ilişkilerini ciddi anlamda bozmuştur (Cook, 2001: 376). Komünistlerin hükümet dışına çıkarılmasıyla Finlandiya'da komünist karşıtı olan Karl-August Fagerholm, başbakan olarak atanmıştır. Bunun sonucunda Sovyetler Birliği iktidara gelmesini istemedikleri Karl-August Fagerholm'u istifaya zorlamak için ekonomik yaptırım kartını kullanmışlardır. Ekonomik yaptırımlar sonucunda Finlandiya Gayrisafî Milli Hasılası (GSMH) yaklaşık %1,1'lik zarar görmüştür (Taylor, 2014). 1965- 1966 yıllarına gelindiğinde; Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan'ın tarım politikalarının değişmesini ve Pakistan ile savaşının büyümesini istemediğinden dolayı askerî, ekonomik ve gıda yardımlarını kesmiştir. Bu anlaşmazlık Hindistan ekonomisine zarar verdiği için Mahatma Gandhi hükümeti yeni tarım politikaları geliştirerek Amerika'ya önermiş ve kesilen yardımların geri verilmesi 1966 yılı ile yeniden başlamıştır. Hindistan'ının tarım politikaları ve Pakistan münasebeti Amerika'yı endişelendirmesiyle birlikte ABD bu tehditti ortadan kaldırmak için ekonomik güç kozunu kullanmış ve nihayetinde başarıya ulaşmıştır. Yaptırımlar sonucunda Hindistan ekonomisi büyük zararlar yaşamıştır (Cohen, 2000). 1975 sonbaharında ise, ABD ile Güney Kore arasında nükleer tesis inşası sorunu ortaya çıkmıştır. Fransa gizlice Güney Kore'ye nükleer yakıtın yeniden işlenebilmesi için üretim tesisi satmaya çalışmış ancak ABD yaptırım tehdidini kullanarak Güney Kore'nin bu tesisi almasını engellemiştir (Engelhardt, 1996:32). Bu noktada ABD, yaptırımları kullanarak istediğini almış ve yaptırımlar başarılı olmuştur. 1982-1986 yılları arasında yaşanan Güney Afrika ve Lesoto geriliminde Güney Afrika, Güney Afrikalı mültecileri Afrika Ulusal Kongresi'ne dâhil edilmesini istemiş ve bunun karşılığında Lesotho'ya yaptırımlara maruz kalmıştır. Baskı ve yaptırımlar sonucunda Lesotho askerî darbe yaşanmış ve mülteciler yeniden Güney Afrika'ya dönmüşlerdir (South African History Online (SAHO) , 1986:1). Yaptırımlar sonucunda Lesotho ekonomisi büyük zararlar görmüştür (Uhlig, 1986:1). 1994-1995 yıllarında Yunan vatandaşı 5 kişinin Arnavutluk tarafından hapsedilmesiyle yaşanan gerilim Yunanistan'ının Arnavutluk'a Avrupa Birliği tarafından yapılan yardımın kesilmesiyle devam etmiştir. Yaptırımlar sonucunda Arnavutluk Devleti üyelerin cezalarını hafifletip 2 kişiyi de serbest bırakmıştır. Bu gelişmelerden sonra Arnavutluk yeniden yardım almaya başlamıştır (International Business Publications, 2013:27). Ancak bu ekonomik yaptırımlar Arnavutluk ekonomisine büyük zararlar vermiştir. Yaptırımlar sonucunda

Arnavutluk ekonomisinin GSYH'de 2,9% kadar zarar ettiği görülmüştür (Taylor, 2014). Yaptırımların etkileri ve uygulama yöntemleri değişkenlik gösterse de asıl amaç hedef devletin zor durumda bırakılıp yıpratılmasını sağlamaktır. Bu bağlamda **Şekil 2**'deki verilere incelendiğinde ABD, AB ve Birleşmiş Milletler yaptırımlarını planlarken doğrudan hükümetlerin ekonomik, askerî ve seyahat özgürlüklerine karşı yoğunlaştıkları görülmektedir. Yaptırımlar ve uygulama biçimleri devletleri zor durumda bırakmıştır. Mali yaptırımlar yanında ithalat ve ihracat yasakları varlık dondurma gibi yöntemler devletlerin gayrisafi yurt içi hasılasını (GSYH) etkilemesi ekonomik gelirlerin azalmasına işsizliğin artmasına ve nihayetinde ekonomik kırılganlığın oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Yaptırımlar devletlerin ekonomisini hedef alsa da dolaylı olarak birçok yönden zararların oluşmasına da neden olmaktadır. Toplumsal huzursuzluğun ekonomik nedenlerle başlaması ve bu durumu siyasal başarısızlığın takip etmesi ekonomik yaptırımların amaçları arasında gösterilebilir. Temelde hedef devletin ekonomik gücünün ve etkisinin kırılması amacıyla uygulanan yaptırımlar amaca göre de farklılıklar da gösterebilmektedir. Siyasal hedef taşıyan ekonomik yaptırımlar hedef devletin rejim değişikliğini ve diplomatik başarısızlığı ile amacına ulaşır. Bu yönüyle ekonomiye müdahalelerin sonuçları birçok alana dolaylı etkilerde bulunduğu için hedef devleti birçok alandan çökertmektedir. Ekonomi çöküşü toplumsal yıpranmayı, güvenliğin zayıflamasını ve siyasal başarısızlığı beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle ekonomik yaptırımlar eleştirilmektedir. Çünkü yaptırımların hedefi hükümetler ve politikalar olsa da halkın bu durumdan ciddi zarar görmesi eleştirilere neden olmuştur. Çünkü yaptırımlar yaşam koşullarını etkilediğinden, sağlık hizmetlerini ve beslenme gibi temel hakların zarar görmesine de neden olmaktadır.

Şekil 2. Birleşmiş Milletler ve Avrupa'nın büyük yaptırımları /30 Mart 2014

Kaynak: The Financial Times Limited, Sanctions: War by other means,
<https://www.ft.com/content/b18d2c74-b59e-11e3-81cb-00144feabdc0>
(Erişim tarihi: 18.03.2018)

Şekil 2’de Birleşmiş Milletler, Avrupa ve ABD’nin birçok devlete çeşitli nedenlerle ekonomik ve askerî ve siyasi yaptırımlarda buldukları görülmektedir. Kısa vadede kısmi başarılar elde edildiği görülse de uzun vadede hedef devletler yaptırımlara boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle hedef devletlerin zor duruma bırakılması ve nihai sonuca ulaşma adına ekonomik yaptırımlar yaygın olarak kullanılmıştır. Ekonomik yaptırımların sık kullanılmasının en büyük nedeni, esnek oluşu, yeni diplomatik yolların açılabilmesine olanak sağlaması ve askerî müdahale seçeneğinin zor veya mümkün olmadığı durumlarda alternatif sert güç unsuru olarak kullanılmasıdır. Bu duruma örnek olarak; 2005-2006 yıllarında Sudan’ın batısında yer alan Darfur’daki isyancı grupların sebep oldukları şiddet ve cinayetlerin, tecavüz vakalarının ve yağmalama olaylarının artış göstermesi ile yaşanan büyük bir insani kriz bu duruma örnek gösterilebilir. Doğrudan askerî müdahale seçeneklerinin zor olması nedeniyle Birleşmiş Milletler önce arabuluculuk rolünü üstlenmiş ve daha sonra caydırıcılık yaratabilmek şartları kabul ettirebilmek adına yaptırım kartını kullanmıştır. Yürütülen arabuluculuk ve barış görüşmelerinin başarısız olmuştur. Sudan hükümetiyle güneydeki isyancılar arasındaki yirmi bir yıllık iç savaşa son veren 9 Ocak 2005 tarihli Kapsamlı Barış Anlaşması da geçerliliğini kaybetmiştir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler asayişin, insan haklarının korunması ve suçların engellenmesi adına yaptırımları devreye sokmuştur. (Human Rights Watch, 2006). Bu gelişmelere istinaden Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi savaş suçları nedeniyle Sudan’ı Uluslararası Ceza Mahkemesine

(UCM) göndererek birtakım ağır yaptırımlar uygulamıştır (UN Security Council Resolution 1672, 2006:1). Buna karşın ABD, Sudan'ın İran ile yakın ilişkiler yürütmesi nedeniyle Sudan Devleti'ni terörizme destek ile suçlamış ve Sudan'a yönelik askerî ve ekonomik konulardaki desteklerini sınırlandırmıştır. ABD'nin Sudan'a yönelik yaptırımları halen sürmektedir. Özellikle 1997'de başlayan ekonomik ve ticari varlıkların dondurulmasından seyahat engellerine kadar birçok yaptırım uygulanmıştır (SudanTribune, 2016). Bu yaptırımlar sonucunda Sudan ekonomisi ağır hasarlar görmüş, büyüme oranları düşüş göstermiş ve para biriminin değeri önemli ölçüde değer kaybetmiştir.

2.5. Geçmişten Günümüze Bazı Ekonomik Yaptırımlar ve Sonuçları ¹

	Tarih	Yaptırım Uygulayan	Hedef Ülke	Sonuç ve Değerlendirme
1-	1921	Milletler Cemiyeti	Yugoslavya	Yaptırımlar başarılı oldu ve Yugoslavya geri çekildi (PIIE, 2008).
2-	1925	Milletler Cemiyeti	Yunanistan	Yaptırımlar başarılı oldu ve Yunanistan geri çekildi (Taylor, 2014).
3-	1948-1949	Amerika Birleşik Devletleri	Hollanda	Yaptırımlar başarılı oldu. Endonezya bağımsızlığını kazandı ve Hollanda'nın gayri safi milli hasılası % 1,1 zarar etti (Taylor, 2014).
4-	1950-devam ediyor	Amerika Birleşik Devletleri/BM/AB /Japonya	Kuzey Kore	Yaptırımlar ile birlikte Kore askerî malzeme ve lüks malların ihracatını kaybetti. Kuzey Kore uluslararası finansal sistemden çıkarıldı. Kuzey Kore vatandaşlarının uluslararası seyahatleri yasaklandı (Taylor, 2014).
5-	1958-1959	SSCB	Finlandiya	Yaptırımlar başarılı oldu. Yaptırımlar sonucunda Finlandiya GSMH'si % 1,1 zarar etti (PIIE, 2008).
6-	1960-devam ediyor	Amerika Birleşik Devletleri	Küba	Uzun yıllar süren yaptırımlar sonucunda zorluklar yaşayan Küba halkı Obama hükümeti ile yeniden modernleşmeye ve ABD le yakın

¹ 1921 yılından 2017 yılına kadarki yaptırımların devletler üzerindeki sonuçları çeşitli kaynaklardan bilgiler toplanıp derlenerek yaptırımların ekonomiye verdiği zararlar ve sonuçları karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analizlerin sonucuna göre yaptırımların çok büyük bir kısmının başarıya ulaştığı görülmektedir.

ilişkilere başlamıştır (PIIE, 2008).

7-	1961-1965	Amerika Birleşik Devletleri	Sri Lanka	Yaptırımlar başarılı oldu. Sri Lanka hükümeti düştü ve yaptırımlar sonucunda S. Lanka GSMH'si % 0,6 zarar etti (Taylor, 2014) .
8-	1965-1967	Amerika Birleşik Devletleri	Hindistan	Yaptırımlar başarılı oldu. Hindistan tarım politikalarını değiştirmek zorunda kaldı. Yaptırımlar sonucunda Hindistan GSYH'si 0.08% zarar etti (PIIE, 2008).
9-	1975-1976	Amerika Birleşik Devletleri/Kanada	Güney Kore	Yaptırımlar başarılı oldu. Güney Kore, yeniden nükleer işleme tesisini iptal etti (PIIE, 2008).
10-	1976-1977	Amerika Birleşik Devletleri	Tayvan	Yaptırımlar başarılı oldu. Tayvan nükleer tesisini işlemeyi bıraktı. Tayvan GSYH'si yaklaşık % 0,1 zarar etti (Taylor, 2014).
11-	1979	Arap Birliği	Kanada	Yaptırımlar başarılı oldu. Kanada elçiliği taşımamayı kabul etti (PIIE, 2008).
12-	1979-2015	Amerika Birleşik Devletleri/AB/BM	İran	Yaptırımlar başarılı oldu. İran nükleer çalışmalarını denetime açtı. 2015 Yılında nükleer çalışmaların denetimi ve maddelerin sınırlandırılması anlaşması imzalandı (Taylor, 2014).
13-	1982-1986	Güney Afrika	Lesoto	Yaptırımlar başarılı oldu. Lesoto'da darbe gerçekleşti. Abluka kaldırıldı, tutuklular serbest bırakıldı ve Lesoto GSYH'si % 5,1 zarar etti (Taylor, 2014).
14-	1987-1988	Amerika Birleşik Devletleri	El Salvador	Yaptırımlar başarılı oldu. El Salvador 3 mahkûmu serbest bırakmamayı kabul etti (Taylor, 2014).

15-	1988	Birleşmiş Milletler	Libya	Yaptırımlar sonucunda hava ambargosu gıda üretiminde ve dağıtımında, tarım ve hayvancılık üretiminde ve ihracat gelirlerinde düşüşte ciddi bir düşüşe neden oldu. 1998 yılında hazırlanan yaptırımların ekonomik etkisine ilişkin Libya resmi değerlendirmesi, maliyetleri 24 milyar dolar seviyesine çıktığı görülmüştür. 2011 yılında NATO müdahalesi gerçekleşmiştir (Taylor, 2014).
16-	1989	Hindistan	Nepal	Yaptırımlar başarılı oldu. Nepal Çin'den silah almamayı kabul etti (PIIE, 2008).
17-	1992-1993	Amerika Birleşik Devletleri	Malawi	Yaptırımlar başarılı oldu. Malawi demokratik standartlar ve insan haklarını benimseyerek daha açık politikaları kabul etti. Sonuç olarak çok partili hayata geçildi (PIIE, 2008).
18-	1993	Amerika Birleşik Devletleri	Guatemala	Yaptırımlar başarılı oldu. Guatemala'da yönetim değişti. Yaptırımlar Guatemala GSYH'si % 1,3 zarar etti (Taylor, 2014).
19-	1994-1995	Yunanistan	Arnavutluk	Yaptırımlar başarılı oldu. Yunanistan vatandaşları serbest bırakılıp cezaları düşürüldü. Arnavutluk GSMH'si yaklaşık olarak % 2,9 zarar etti (Taylor, 2014).
20-	1997	Amerika Birleşik Devletleri/ BM	Sudan	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi savaş suçları nedeniyle Sudan'ı Uluslararası Ceza Mahkemesine göndermiştir. Yaptırımlar sonucunda körfez ülkeleri ve Çin'e yıllık 3,7 milyar dolar tutarındaki altın, petrol ve tarım ürünleri ihracatı büyük zarar görmüştür (Taylor, 2014).
21-	2004-devam ediyor	Amerika Birleşik Devletleri	Suriye	ABD'nin petrol ithalat yasağı ile petrol gelirleri Suriye GSYH'sinin yaklaşık% 20'sini oluşturmaktaydı. AB yasağı öncesinde, petrol ihracatının% 90'ı

22- 2017 Amerika Birleşik Devletleri **Katar**

başta Almanya, İtalya ve Fransa olmak üzere AB'ye gitmekteydi. Yaptırımlar ile Suriye ihracatı büyük kayıp yaşamış, şirket ve kişiler kara listeye alınmış ve Suriye terörü destekleyen devletler listesine eklenmiştir (U.S. Department of State , 2004).

Katar ile terör sponsorluğu krizi akabinde ekonomik ve askerî yaptırımlar yapılmıştır. Ham petrol ve doğalgaz içeren madencilik ve taş ocakçılığı sektörü, bir önceki yıla “göre yüzde 2,1 ve bir önceki çeyreğe göre yüzde 1,3” küçülmüştür. Yaptırımlar sonrasında Katar, ABD ile 12 milyar dolarlık silah anlaşmasını imzalamak durumunda kalmıştır (Wintour, 2017).

2.6. Ekonomik Yaptırımların Aşamaları ve Caydırıcılık Yöntemi Olarak Kullanılması

Ekonomik yaptırımlar, bir devlet, örgüt ya da birey tarafından ticari veya finansal ilişkilerin çoğunlukla politik amaçlar taşıyarak müdahalesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik yaptırımlar soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte daha önemli hale gelmiş ve sık sık kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum caydırıcılık konusunda askerî seçeneklerin ilk başvurulması gereken seçenek olmamasından kaynaklanmaktadır. Birleşmiş Milletler, ABD ve AB gibi kurumların bu yola çok sık başvurdukları görülmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması'nın 41. maddesine dayanarak diğer üye devletlerle birlikte ortak yaptırım alabilme gücünü kullanması durumunda, hedef devlete karşı yaptırımların zarar düzeyinin hesaplanamayacak boyutlara kadar genişlemesine neden olabilmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1996'dan bu yana 25'ten fazla yaptırım uygulamıştır. Bunlardan bazıları, Güney Afrika, Haiti, Irak, Angola, Sierra Leone, Somali, Liberya, Fildişi Sahili, Sudan, Lübnan, İran, Libya, Yemen ve Mali'nin yanı sıra terör örgütleri listesinde olan İŞİD, El-Kaide ve Taliban'a karşı yaptırımlar da uygulamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yaptırımları, farklı hedefler ve çeşitli şekillerde uygulayabilmektedir. Bunlar, ekonomik tedbirler, ticari yaptırımlar, silah ambargoları, seyahat yasakları ve finansal kısıtlamalar şeklinde uygulanmıştır. Her ne kadar ticari ekonomik engellemeler ve kısıtlamalar uygulansa da hedef gözetmeksizin yapılan yaptırımlar olumsuz yönde büyük sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle ekonomik yaptırımlar

etki/zarar boyutları açısından tek taraflı düşünülemez. Yaptırımların etkileri sadece devletleri değil; komşu bölgeleri, halkların her kesimini dahi etkileyebilmektedir. Buna örnek olarak UNİCEF; 1991-1998 yılları arasında Irak'a yönelik ekonomik yaptırımlar sonucunda yetersiz beslenme, hastalık ve kötü koşullar nedeniyle 500.000'den fazla çocuğun öldüğü rapor etmesi gösterilebilir (Geneva International Centre for Justice; (GICJ), 2017:1). Kıtılık ve sorunlar nedeniyle büyük göç dalgaları ile komşu ülkeler de bu durumdan etkilenmiştir. Bu sonuçlara dayanarak, ekonomik yaptırımların özellikle çocuklar ve toplumun bütün kesimleri üzerinde son derece zararlı bir etkisi olduğu ve toplumsal açıdan da büyük zararlara yol açabildiği görülmüştür. Bu nedenle ekonomik yaptırımlar sadece bir caydırıcılık değil aynı zamanda dolaylı bir toplumsal cezalandırma yöntemi olarak kullanılabilir. Bu cezalandırma yönteminin en az savaş kadar yıkıcı etkisi olduğu ve bir insan hakları sorunu olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Ekonomik yaptırımların geniş etkisi nedeniyle Birleşmiş Milletler gibi kurumlar 2000'li yıllarla birlikte ekonomik yaptırımları bir araç olarak kullanmaya ve olası etkileri daha az bir seviyeye indirebilmek için hedefli ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Bu yaptırımlar ile hedeflenen üst düzey yöneticiler, politikacılar veya terörizmi finanse ettiğinden şüphelenilen kişilere yönelik uygulanması ile toplu zararların önlenmesi açısından kontrollü ekonomik yaptırımlar olarak kabul edilmektedir (Ellis, 2018). Bu yaptırım şekli tüm nüfusa yönelik olmaması nedeniyle özellikle insan hakları konusunda daha uygulanabilir olduğu söylenebilir.

Ekonomik yaptırımların aşamaları belirli bir süreç ve kurala dayanmamasına rağmen genellikle ilk çıkış noktasının hedef ülkeye karşı uyarılar ve söylemler ile başladığı görülmektedir. Bu süreçte artan tansiyon ve gerilime bağlı olarak ekonomik/politik söylemler değişim ve gelişim gösterebilmektedir. Yaptırımlar hedef ülkenin gücü, finansal durumu ve dış politika hedefleri doğrultusunda şekillenebilmektedir. Karşı devletin hedef ülkeye karşı ilk amacı devletin ticari ve finansal sistemine müdahale ederek ne kadar zarar verebileceğini göstermektir. Bu durum yaptırımların ilk halkasını oluşturmaktadır. Bu nokta caydırıcılığın fiili başlangıç noktası olduğu olarak kabul edilebilir. Bu duruma örnek olarak, ABD'nin İran'a karşı yaptırımlarında 1979 konsolosluk çalışanlarının serbest bırakılması için uyguladığı uyarı gösterilebilir. Daha sonra ABD İran' a ticari ve askerî ambargolar uygulamıştır. Yaptırımların ikinci aşaması veya harekât noktası olarak ülke itibarı hedef alınmaktadır. Hedef devletin ürün, marka veya ticari değerlerine karşı boykotlara girişilerek itibar kaybı yaratılmaya çalışılır. Bu duruma örnek olarak Arap ülkeleri ve Türkiye'nin İsrail'e karşı uyguladığı boykot kararları verilebilir.

Yaptırımlar karşı devletin ekonomik savunma mekanizmalarını hedef alıp, sıcak para akışını ambargolar ile azaltmaktadır. Bu durum finansal sistemlerin düzenini bozmakta ve yatırımların önünü kesmektedir. Bu noktadaki amaç ekonomik caydırıcılığı artırmaktır. Ticaret engelleri, tarifeler, finansal işlemlere getirilen kısıtlamalar koyarak baskı ve ekonomik ve politik duruma göre, kara listeye alma, petrol ve silah ambargosu, uluslararası yaptırımlar ve müdahalelere kadar birçok seçenek geçmişten günümüze yaptırım araçları olarak kullanılmaya devam etmektedir.

2.7. Uluslararası Ekonomik Güvenliğin Artan Önemi ve Etkileri

Soğuk Savaş döneminden sonra iki kutuplu dünya sisteminin çok kutuplu dünya sistemine geçiş sürecinde küreselleşme kavramının gelişmesiyle birlikte uluslararası finans, ekonomi ve ekonomik güvenlik konuları daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Ülkelerin ticari anlaşmaları, ekonomik sınırları, kamu ve bankacılık sistemleri ve gelirleri tehlikeye girdiği anda bu durum halka da yansıtacağından dolayı bu durum devletlere geçim sıkıntısı ve yoksulluk olarak geri dönebilmektedir. Ekonomik güce sahip olmayan devletlerin uluslararası sistemde yaptırım gücü de zayıf olur. “Ulusal güvenliğin bir unsuru olan ekonomik güvenliğin sağlanamaması halinde üretilen mal ve teknolojinin, ekonomik ve stratejik bir değer olarak o ülkeye katma değer sağlaması” bu durumda mümkün değildir. Ekonomik güçten yoksun devletlerin “ticari sınırları” çalınmakta “ya da yöneticileri tarafından içi boşaltılan şirketlerin rekabet ve mali gücü kırılmakta ve bazen tüm ülkeyi etkisi altına alan iflaslara ve kamusal zararlara sebebiyet vermektedir” (Ersoy, 2012). Örneğin, yaşanan finansal krizlerin boyutları bazı durumlarda çok büyük boyutlara çıkması ve bir savaş kadar yıkıcı zararlara sebebiyet verebilmesi aslında ekonomik güvenlik konusunun önemine işaret etmektedir. Küresel finansal krizlerin boyutları uluslararası sistemin karşılıklı bağımlılık esasına göre daha kırılgan bir yapıya bürünmesi nedeniyle ülkelerin iflasları artık günümüzde sık sık ortaya çıkmakta ve bu durum devlet yönetimi ve etkinlik açısından bir güç sorunu oluşturmaktadır. Buna istinaden devletlerin ekonomik güvenliğe yapacakları yatırımlar ve düzenlemeler hem uluslararası güvenliğe hem de ekonomiye katkı sağlamaktadır. Bu noktada ekonomik güvenliğin sağlanabilmesi için bütünleşme şarttır. Bu tür bütünleşme veya entegrasyon hızla büyüyen pazarlarda şirketler için fırsatlar yaratmaktadır. Diğer ülkelerin, serbest ticaretin normlarını benimsemelerini teşvik etmek, böylece uluslararası gerilimleri azaltmak; yurtdışında bulunan fırsatlara erişim sağlamak; uluslararası ekonomik büyümeyi ve politik istikrarı güçlendirecektir. Bu durum ekonominin kırılganlığını azaltarak sürdürülebilir olmasını sağlayacaktır. Teknolojiye ve yeni pazarlara yapılan yatırımlar ile finansal

piyasalarda olası tehditlerden korunabilmesi devletin güçlü bir dış politika yapımını da destekleyebilecektir (Clinton, 1995:1). Teknolojinin gelişimi konusu da ekonomiyi çok yakından ilgilendirmektedir. Teknoloji ve ekonomi ilişkisi savunma ve güvenlik konularına yön vermektedir. Mesela, askerî yazılımların oluşturulması, telemünikasyon ve üretim teknolojileri sadece ticari bir güç olarak değil aynı zamanda askerî ve savunma gücü olarak da görülebilir. Bu durumda ekonomik güvenliğin sağlanmasında devlet ve endüstri işbirliği önemli bir adım olacaktır.

İdeolojik ve siyasal anlamda güvenlik kavramı ise genellikle finansal piyasaların durumu ve işleyişi üzerinden yorumlanmaktadır. Güvenlik ve istikrar siyasal düzenlerin varlığının sürdürülebilirliği konusunda önemli bir konuma sahiptir. Ekonomik istikrarı olmayan ideolojiler veya siyasal sistemler ekonomik güvensizlikle birlikte toplumsal bir huzursuzluk veya sosyal refahın azalması olarak kendini hissettirir. Buna bağlı olarak ekonominin gücü veya güvenliği sorunsalı daha önemli hale gelmektedir. Czeslaw'a göre; ekonominin güvenlik sorunsalı devlet ve toplum açısından üç önemli başlık altında toplanabilir. Birincisi, saf ekonomik güvenlik kavramıdır. Bu ekonomik gösterge toplumun genel düzeyi ve piyasa işleyişi hakkında bilgi vermektedir. İkinci olarak, refah ekonomisinin askerî alandaki güç düzeyidir. Bu ekonomik güç askerî anlamdaki ekonomik gücü temsil etmektedir. Buradaki güvenlik devletin olası yaptırımlara karşı savunma gücünü göstermektedir. Üçüncü olarak ise, ekonominin askerî eylemler veya askerî harcamalar üzerindeki gücüdür. Devletlerin askerî harcamalara ayırdıkları bütçeler veya müdahil oldukları çatışmalar devlet ekonomisini ve toplumu tümünden etkileyebilmektedir (Mesjasz, 2008:140). Buna bağlı olarak ekonominin güç sorunu onun elde edilmesi kadar korunmasını da gerektirmektedir. Sürdürülebilir güvenlik ekonominin gücünü de artıracaktır. Bu nedenle ekonominin güvenliği meselesi hem toplumsal hem de sistemsal açıdan devletlerin önemli enstrümanlarından biri olmuştur.

2.8. Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi

Yaptırım terimi Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yer almamaktadır. Ancak bu terim caydırıcılık ve zor kullanma amacıyla uygulamada birçok kez kullanılmıştır (Gowlland, 2001:4). Bu gibi yaptırımlardan sorumlu kurum Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'dir. Bu konsey uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla yaptırımlar gibi birçok önlemleri alma konusunda yetkiye sahiptir. Uluslararası güvenliğin sağlanması amacıyla sert yaptırımlara başvurulması ve bu yaptırımların kendini sadece askerî anlamda değil aynı zamanda ekonomik olarak da göstermesi uygulamaların hukuki denetimi sorununu gerekli kılmıştır.

Özellikle bireylerin veya politikacıların kara listeye alınması, seyahat engelleri, ticaret ve finansman engelleri, mal varlıklarının dondurulması gibi müdahaleler ve kararlar yargısal ve hukuki konuların ile denetim sorunu ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak Birleşmiş Milletlerin gelecekte yapacağı ekonomik yaptırımların hukuki dayanağı mutlaka olmak zorundadır. Bu hukuki zeminin kapsam ve sınırlılıkları, ulusal ve uluslararası mahkemelerin denetimi ile güvence altına alınmaktadır. Bu hukuki ve yargısal güvence yaptırımlar konusunda Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Avrupa Adalet Divanı (AAD), İlk Derece Mahkemesi ve çeşitli ulusal mahkemelerin ekonomik yaptırımlara karşı değerlendirmeleri çerçevesinde incelenmektedir (Akkutay, 2014:413). Özellikle bu aşamada Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararlar, üye devletlerin ortak itaati ile bağlayıcı oluşu ve bununla birlikte kararların alınıp uygulama yetkisi Birleşmiş Milletler'i uluslararası hukuki yaptırımlar ve davranışlarda meşru kılmıştır. Yaptırım kararları Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 7. maddesine dayanılarak verilmektedir (Pellet ve Miron, 2012:8). Bu kararların alınabilmesinin koşulu uluslararası güvenliğin korunması ve olası tehlikelerin önlenmesidir. Yaptırımların uluslararası toplumun ortak itaati ile gerçekleştirilmesi bağlayıcılığın ve işlevselliğın daha somut şekilde uygulanmasının önünü açmaktadır. Konsey tarafından alınan kararlar yetkili organ ile incelenir ve kararlar alınır. Bu yönüyle bu kurum uluslar üstü bir merci gibi çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler'in uyguladığı yaptırımlar incelendiğinde genellikle geleneksel ekonomik yaptırımlar olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Başka bir değişle, bu durum ihracat veya ithalat kısıtlamaları, ticaret antlaşmalarının feshi ya da askıya alınması, finansal para akışına uygulana yasaklar ya da yaptırımların uygulandığı devletin başka ülkelerdeki malvarlığının dondurulması veya bunlara el konması biçiminde gerçekleşmektedir (Shrijver, 1994:129). Bu yaptırım kararlarının alınması konsey kararına bağlıdır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 24. Maddesine dayanarak uluslararası hukukta yaptırım gücü yetkisi Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir. Bununla birlikte kararların alınması uygulanması yetkisi bu organda toplanmıştır. Güvenlik Konseyi'nin birincil amacı uluslararası güvenliğin sağlanması ve korunmasıdır. Uluslararası güvenlik sorunu üye tüm devletlerin ortak iradesi ve itaatine bağlı olarak yapılır. Yani, verilecek bütün kararlar üye devletler adına da verilmiş sayılır. Bu uluslar üstü güç güvenlik konseyinin uluslararası hukuk ve yargısını meşru bir zemine oturtmaktadır. Güvenlik Konseyi olası güvenlik tehditti veya ihlalleri engelleme yetkisini diğer devletlerden bağımsız bir şekilde alarak müdahale etmektedir (Akkutay, 2014:420). Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaçları arasında yer alan, uluslararası barış ve güvenliği korumak ve hızlı, etkin bir müdahale mekanizması yaratma hedefi antlaşmanın VII. Bölüm çerçevesinde

Güvenlik Konseyi'ne çok geniş takdiri yetkiler verilmiştir (Akkutay, 2014:421). Ancak bu noktada Güvenlik Konseyi yaptırımlarını sadece üye devletlere yönelik yapabilmektedir (Birleşmiş Milletler Andlaşması,1945:19). Bu durum antlaşmanın 25. Maddesinde belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler, antlaşmanın 53. ve 54. maddelerine göre yaptırımlar konusunda uluslararası kurumlardan yardım talep edebilmektedir. Bütün üye devletlerin ortak itaati ile bu durum Birleşmiş Milletler 'in yetki alanını 103. madde ile tüm uluslararası anlaşmalardan üstün bir konuma getirmiştir (Birleşmiş Milletler,1945:17). Uluslararası güvenlik ve barışın korunması konusunda Birleşmiş Milletler birçok olayda etkin rol oynamıştır. Güvenlik Konseyi 1991 yılında aldığı kararlar sonucunda uluslararası terörizmi, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yaygınlaştırılmasını uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlar olarak kabul etmiş ve bu konularda yaptırım kararları almıştır (Lopez, 2010: 282). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, potansiyel uluslararası insan hakları ihlallerinin gözetilmesini yaptırım kararları alınmadan önce hedef yaptırımların hukuk ihlali oluşturmayacak biçimde seçilmesini gözetmek zorundadır. Buna bağlı olarak BM muhtemel olumsuz etkilerin minimum düzeyde tutulması gerektiği konusunda diğer üye devletler ile ortak itaat belirtmişlerdir (Frowein ve Krisch, 2002: 711).

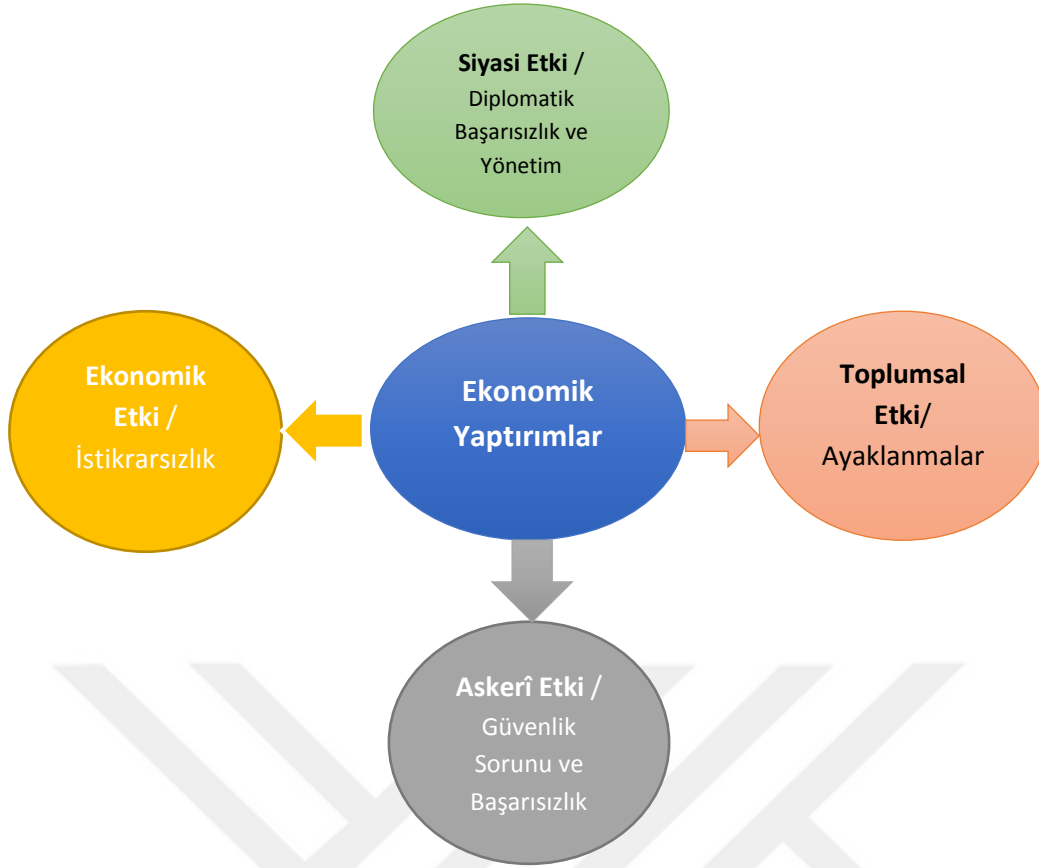
Uluslararası ekonomik yaptırımların yargısal denetimi konusu yaptırım kararlarının tümü üzerinde oluşmamaktadır. Kararların özellikle 1267 sayılı kanundan sonra temel hak ve özgürlükler üzerinde odaklandığı görülmektedir (Akkutay, 2014:428). Yargısal denetim Uluslararası Adalet Divanı ve Avrupa Topluluğu Hukuku üzerinden sürekli tartışma konusu olmuştur. Ancak Uluslararası Adalet Divanı alınan kararlar üzerinde bir yargısal denetimin olmadığını ve bu durumda temyize gidilemeyeceğini belirtmiştir. Bu duruma örnek olarak Namibya Davası gösterilebilir (Security Council Resolution 276,1971). Dolayısı ile Güvenlik Konseyinin aldığı alınan kararların iptali veya Uluslararası Adalet Divanı tarafından yargısal denetimi yapılamamaktadır. Ancak Uluslararası Adalet Divanı sadece, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte olan durumlarda alınan kararlara istinaden hukuki veya yargısal uyuşmazlıkların çözümüne dair uygun düzeltme yöntem ya da yollarını da tavsiye etme hakkına sahiptir (Birleşmiş Milletler Andlaşması,1945:21). Uluslararası Adalet Divanı her ne kadar alınan kararların değiştirilmesi üzerinde yetkiye sahip olmasa da tavsiye niteliğindeki görüşler ile BM Güvenlik Konseyi'ne yeniden değerlendirme önerisi sunma hakkına sahip olması açısından önemlidir.

2.9. Ekonomik Yaptırımların Yönetim Değişikliği ve İstikrarsızlığa Etkisi

1990'ların başından beri ekonomik yaptırımlar askerî müdahalelerin alternatifi olarak sık sık tercih edilmeye başlanan bir dış politika aracı olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ile birlikte artan karşılıklı bağımlılık devletlerarası ilişkileri ve bu ilişkilerden etkilenme düzeylerini de aynı oranda etkilemeye başlamıştır. Bu bağlamda yaptırımların amacı; genel olarak caydırıcılık ile mevcut durumu veya belirli kararları değiştirmektir. Başka bir deyişle, Yaptırımlar “devletlerin istenmeyen davranışlarını veya eylemlerini yeteri miktarda zararla veya en azından hissedilir bir tehdit ile önleme amacıyla yapılan girişimler” olarak tanımlanmaktadır (Pape, 1997: 93). Amacı davranış değiştirme odaklı olan uygulamalar, karşı tarafı güçsüz bırakmak ve etkinliğini kırmak ile başlar ve hedefin geri adım atması veyahut yaptırımların hedefine ulaşmasıyla son bulur. Bu anlamda ekonomik yaptırımlar uygulama alanları ve amaçları konusunda hedefe karşı siyasi etki, ekonomik etki, toplumsal etki ve askerî etki olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasi etki kendini daha çok diplomatik başarısızlık olarak göstermektedir. Bunun sonucunda da yönetim veya rejim değişiklikleri de meydana gelebilmektedir. Yaptırımların sert güç unsuru olarak kullanılması rejimlerin veya siyasal hedeflerin zayıflatılması buna bağlı olarak hükümetlerin değiştirilebilmesi olarak da görülebilir. Finansal etki olarak yaptırımlar, hedef devletin ekonomik gücünü kırmak, ticari itibarını zayıflatmak veya ekonomik pazarlarını engelleme amacı taşır. Ekonomik zarar verdirilerek yaptırımların hem siyasi etkisi hem de toplumsal etkisi üzerinde dolaylı ve bazen de doğrudan etkisi ile istikrarsızlık yaratılmaya çalışılır. Finansal etki yaptırımların temelini oluşturmaktadır. Çünkü ekonomik hedefi olan yaptırımlar tüm alanları da etkilediğinden geçmişteki örneklere bakarak birincil amaç olarak daha kullanışlı olarak görülmektedir.

Yaptırımlar sonucunda zayıflayan sistemler toplumsal ayaklanmalara, yönetim değişikliklerine ve istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Hedef devletin zayıflaması ve İstikrarsızlıkların baş göstermesiyle birlikte diplomatik başarısızlıklar da hedef ülkeyi zor durumda bırakacaktır. Ekonomik gücü olmayan bir devlet siyasi yönden zayıflar, toplumsal yönden huzursuz olur, finansal ve ekonomik açıdan istikrarsızlaşır. Bunun sonucunda mevcut durum ile baş edemeyen devlet askerî ve güvenlik konularında da başarısızlıklar yaşamaya başlar.

Şekil 3. Ekonomik Yaptırımların Etkileri

Demokratik ülkelerde, ekonominin bozulması genellikle politik istikrarı bozar (Acar, 2017: 9). Ekonomik yaptırımlar tam da bu noktada hedef ülkenin istikrarını bozmak ve siyasi amaç ile ekonomi üzerinden caydırıcılık artırılarak politik istikrarın bozulması sağlanır. Demokratik ülkelerde siyaset mekanizması şeffaflık ve hesap verilebilirlik üzerine kurulduğundan dolayı, yaptırımların engellenmesi de yasal yollar ile yapılmak zorundadır. Ekonomik istikrarsızlık ve siyasal yaptırımlar devletlerin politika yapımını ve hareket kabiliyetini zayıflatacaktır. Bu nedenle siyasal aktörler yaptırımların siyasal etkisini engelleyememekte ve nihai olarak hedef bir rejim ise yönetim değişikliği yaşanabilmektedir. Rejim değişikliği hedefi olan yaptırımlar ekonomik ve toplumsal hedefler üzerinden dolaylı yollarla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Siyasal etki bakımından yaptırımlar, kötü devlet yönetimini, düzensiz kamu harcamalarını ve diplomatik başarısızlık sonuçlarını yaratması bakımından sert güç unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna örnek olarak geçmişte Haiti'ye yapılan ekonomik yaptırımlar verilebilir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin "Haiti'deki askerî darbeye ilişkin kararında, Haiti ordusuna mensup darbecilere, Sierra Leone'deki askerî cuntanın liderlerine ve Angola'daki National Union for the Total Independence of Angola (UNITA) liderlerine karşı çeşitli yaptırımlar öngörmüştür. Bu

kararlarda ilgili kişilerin, üye devletlerin ülkelerine girmesi yasaklanmış ve bu devletlerdeki malvarlıklarının dondurulması istenmiştir” (United Nations Security Council, 1994).” Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin rejime yönelik başlattığı kapsamlı ekonomik yaptırımlar Haiti hükümetini ve siyasi aktörleri çok zor durumda bırakmıştır. Bu yaptırımların kapsamı her ne kadar mevcut rejimi cezalandırmak olsa da yaptırımların toplumsal etki boyutu da çok büyük olmuştur. Yaptırımların toplumsal etkisinin büyük olması ve kimi zaman çocuk ölümleri de dâhil olmak üzere sonuçların kontrol dışına çıkması uygulamaları rejimler üzerindeki başarısını sınırlandırmaktadır. Hufbauer’a göre, 1914-2000 döneminde uygulanan yaptırımların % 35’inin en azından “kısmen başarılı” olarak nitelendirilebileceğini savunmuştur (Hufbauer; Schott; Elliott ve Oegg, 2007:170).

Yaptırımların hedef ülkeler üzerindeki baskılar yaşatması sonucunda istikrarsızlık ve başarısızlığın bir sonucu olarak yönetim veya rejimsel değişiklikler ile sonuçlanmaktadır. Hufbauer, yaptırımların başarı veya başarısızlık olasılığını belirleyen faktörlerin eksikliği üzerinde dursa da temel olarak yaptırımlar yönetim değişikliklerinin yaşanmasına siyasal ve toplumsal istikrarsızlıkların büyüyerek mevcut hükümetlere baskı oluşturduğu kabul edilmektedir (Oechslin, 2011: 2 - 22).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu çalışmada ilk olarak güvenlik ve ekonominin kavramsal incelemesi yapılmıştır. Daha sonra geçmişte uygulanan ekonomik yaptırımların zamanla devletler üzerinde nasıl değişimler yarattığı etkileri ve sonuçlarına örnekler verilmiş olup uygulamalar İran örneği üzerinden analiz edilmiştir. 1979 ile başlayan ABD - İran geriliminin yarattığı uluslararası kriz ve akabinde 2002 yılında gelen nükleer krizin güvenlik sorunlarının çözümüne yönelik batılı devletlerin İran'a karşı uyguladığı ekonomik yaptırımların etkileri nitel bir analiz yöntemi ile analiz edilerek çıktılar saptanmıştır. Tarihsel kronolojiye bağlı kalınarak yapılan analizlerde, İran nükleer krizi öncesi gelişmelere de yer verilmiş olup, Krizin başladığı yıl olarak kabul edilen 2002 yılı ağırlıkta olmak üzere 2015 yılına kadarki tüm gelişmeler ve uygulamalar adım adım incelenerek analiz imkânı bulmuştur.

3.1 .Araştırmanın Modeli

Sert güç unsuru olarak kullanılan ekonomik yaptırımların akademik incelemesi yapılırken tarihsel örnekler göz önüne alınarak karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Çeşitli kaynaklardan derlenen veriler, araştırma çıktıları, benzerlikler ve etkiler nitel analiz yöntemi kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılırken; Niçin? , Nasıl? , Ne Şekilde? Soruları sorularak araştırmaya yönelik objektif cevaplar aranmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bilimselliği ve nesnelliğinin korunması amacıyla ilk el kaynaklara ulaşılmış ve veriler farklı devletlerin akademik kaynaklarından da yararlanılarak tarafsızlık çatısı altında analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırma verilerinin desteklenmesi adına alanında uzman akademisyenlerle görüşülmüş ve röportaj yapılmıştır. Bu kaynaklara ek olarak tarama modelinden yararlanılmış olup videolar, konferanslar ve yabancı literatür taramaları, akademik araştırmaların sayısal verileri, tablo, grafikler ve örnek olaylar ile çalışmanın çıktıları örnek olaylar üzerinden incelenerek desteklenmiştir. Çoğu tablo ve şekiller çeşitli literatür taramaları sonucunda özet excel üzerinden karşılaştırmalı analiz edilmiş ve tablolar haline getirilerek verilere ulaşılması kolaylaştırılmıştır.

Ekonomik yaptırım örnekleri incelenirken hedef devletlere karşı yöneltilen baskıların sonuca ulaşma açısından zaman aldığı ve sonuç olarak hedef alınan ekonomilerin ciddi zarara uğrayarak baskılara boyun eğdiği görülmüştür. Sert gücün bir baskı aracı olarak kullanılması

askerî müdahalenin mümkün olmadığı durumlarda uygulanabilirlik açısından daha esnek olduğu ve uzun vadede olumlu sonuçlar gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu durum yaptırımların yanında uluslararası ilişkilerde müzakere ve diplomatik yolların açık kalmasını ve gelişmesini sağlaması açısından önemlidir. Ancak bu durumun insani etkiler açısından olumsuzluklar doğurduğu ve tepkilerin hem toplum hem de siyasal iktidarlar üzerinde derin etkiler bıraktığı görülmüştür. Yaptırımlar doğrudan siyasal rejimleri hedef almadığı durumlarda sağlık sorunlarından temel haklara kadar birçok noktada etkilerin büyük boyutlara ulaşması birçok akademik kesim tarafından olumsuz sonuçları nedeniyle dile getirilmiştir.

3.2 .Veri Toplama Araçları

Ekonomik yaptırım ve uygulamaların etkileri yurt içi ve yurt dışı akademik kaynaklar kullanılarak analizler ve grafikler ile detaylı incelenmiştir. Araştırmanın çıktılarını güçlendirmek adına çoğunlukla yabancı kaynaklar olmak üzere sık sık düşünce kuruluşlarının çalışma ve yayınlarından, akademik analizlerden, konferanslardan, akademik söyleşilerden yararlanılmıştır. Araştırma konusu incelenirken, araştırmanın daha objektif ve bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirilebilmesi için araştırmada çoğunlukla yaşanan krizden ve gelişmelerden çok yakından etkilenen, ABD, İran, Avrupa ülkeleri (özellikle; Almanya, Fransa ve İsviçre), İngiltere, Arabistan, İsrail, Türkiye, Rusya ve Çin'in akademik yayın ve kaynaklarından yararlanılmıştır. Bununla birlikte İran devletinin toplumsal sıkıntılarının incelenebilmesi adına daha önce İran'da yaşamış ve İran halkının kültür ve dinamiklerini yakından tanıyan ve "İran Nükleer Krizi" adlı kitabın yazarı Dr. Arzu Celalifer Ekinci ile röportaj yapılarak araştırma için objektif veriler toplanmıştır. Yapılan röportajla İran ekonomik durumu, ekonomik sıkıntıların toplumsal hayata yansımaları ve yaptırımların hedef sorunu hakkında bilgiler toplanmıştır. Ayrıca, "Ekonomik Yaptırımlar" adlı kitabın yazarı Serdar Acar ile görüşülerek ekonomik yaptırımlar ve etkileri hakkında veriler toplanmıştır. Ekonomik yaptırımların, hedef devlet ilişkisi ve yaptırımların uygulama biçimleri üzerine görüşmeler yapılmış olup nihai bilgiye ulaşma yöntemleri ve literatür çalışmaları üzerine görüşülerek objektif bilgilere ulaşma yöntemleri tartışılmıştır. Literatür taramalarından, çeşitli dergi ve gazetelerden, akademik kitaplardan ve kararnamelerden toplanan veriler karşılaştırma yöntemi kullanılarak excel üzerinde analizler yapılmış ve tablolar oluşturulmuştur. Bu tablolar ile veri analizi daha kolay yapılmış olup verilere ulaşılması da kolaylaştırılmıştır. Ayrıca, ABD'nin İran' a yönelik yayınladığı Kararname'leri, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Yönetim Kurulu Raporları ve Avrupa Birliği'nin Konsey Karar'ları ilk elden incelenip çevrilerek verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu veriler araştırmanın

çıktılarını desteklemek ve güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Çeşitli kaynaklardan toplanan bu veriler tarihsel kronolojiye bağlı kalınarak karşılaştırmalı incelenmiş ve tablolar halinde sonuçlar analiz edilmiştir.

3.1. Veri Analizi ve Yorumlanması

Veri analizi yapılırken ekonomik yaptırımlar konusunda geçmiş dönemlerde yaşanan olaylar ve sonuçları analiz edilmiştir. Bu analizler yapılırken sayısal verilere de yer verilerek ekonomik yaptırımların etki düzeyi ortaya konmaya çalışılmıştır. Yaptırımların farklı dönemlerde farklı devlet ve kurumlara yönelik uygulama örneklerinin incelenebilmesi adına tablolar düzenlenmiş olup sonuçların karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Ekonomik yaptırımlarda İran örneği incelenirken objektif bir analiz yapabilmek adına, araştırmaya tarihsel bir sınırlama getirilmiştir. Araştırmanın çok güncel ve dinamik olması nedeniyle krizin başlangıcı olan 2002 yılından 2015 nihai anlaşma sürecine kadarki dönem referans alınarak ağırlıklı olarak incelenmiş ve sınırlandırılmıştır. Tarihsel kronolojiye bağlı kalınarak yapılan analizlerde, İran nükleer krizi öncesi gelişmelere de yer verilmiş olup, Krizin başladığı yıl olarak kabul edilen 2002 yılı ağırlıkta olmak üzere 2015 yılına kadarki tüm gelişmeler ve uygulamalar adım adım incelenerek analiz imkânı bulmuştur. Araştırma konusunun çok güncel olması nedeniyle, yaşanan olayların dışına çıkabilmek ve soğukkanlı bir şekilde evrensel ve bilimsel kriterlere göre araştırmayı değerlendirmek karşılaşılan zorlukların başında gelmektedir. Bu durumun aşılabilmesi için alanında uzman tarafların görüşleri bilimsel süzgeçten geçirilerek, mümkün olduğunca birincil kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yayınladıkları kararnamelemler derlenerek gelişmeler tarihsel sıralamaya bağlı kalınarak takip edilmiştir. Veri toplama araçlarından biri olan anketlere de yer verilmiş ve çıktılar çalışmanın desteklenmesi adına araştırmada kullanılmıştır. Bu anketlerden biri Tahran Üniversitesi Kamuoyu Araştırmaları Merkezi'ne aittir. Bu anket çalışmasında İran'da nükleer faaliyetlerin durumu ve halkın bu meseleye bakışı üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmış ve ortaya çıkan veriler bu çalışmada analiz edilerek tez desteklenmiştir. University of Tehran Center for Public Opinion Research (UTCPOR) tarafından yapılan araştırmalardan birine göre; 2006-2015 yılları arasında İran halkı; "Ülkenin nükleer programını geliştirmesinin ne kadar önemli olduğunu düşünüyorsunuz?" sorusuna verdikleri cevaplarda 2006'da %78 ve 2015 yılında %83'lük bir oran ile bu faaliyetlerin çok önemli bir yere sahip olduğu görüşüne yer vermişlerdir. Bu yönüyle uluslararası yaptırımlara karşı İran halkının rejimin nükleer programı çalışmalarını

desteklediği görölmüştür. Bu anket çalışması İnan Devleti'nin faaliyetleri konusunda halkın tutumunu ortaya koymuştur. Anket çalışmaları, finansal tablolar ve analizlerinden ortaya çıkan sayısal veriler çalışmayı desteklemek amacıyla sık sık kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BULGULAR VE YORUM
EKONOMİK YAPTIRIMLAR VE İRAN NÜKLEER KRİZİ

4.1.1. İRAN'IN Bölgesel Güç Olma Hedefi ve Politikaları

Derin tarihsel birikime sahip bir ülke olan İran bölgedeki en eski medeniyetlerden biridir. Bu tarihsel derinlik; Peygamber Zerdüş zamanından, Pers imparatorluklarına, 1979 devrimine ve 2009 Yeşil Hareketi'ne kadar birçok döneme ve olguya tanıklık etmiş, İran'ın bölge coğrafyasına etkisi oldukça büyük olmuştur (Monshipouri, 2016). İran'ın dış politikasının şekillenmesinde ve tehdit algılamasında doğal kaynaklarından, jeopolitik konumuna, demografik yapısından, dini- ideolojik durumuna kadar birçok unsur etkili olmaktadır. İran, Ekvator'un 25 ila 40. kuzeyi ile Asya kıtasının güneybatısındaki ve Arap Yarımadası'nın kuzeydoğusunda yer alan Greenwich'in 44 ila 63. Kuzeyde Qazvin ve Azerbaycan, Ermenistan ve Türkmenistan, doğuda Afganistan ve Pakistan, güneyde Basra Körfezi ve batıdan Irak ve Türkiye arasında yer almaktadır (Dalal, 2018:1). İran, yıllar boyunca büyük güçlerin işgaline uğramanın ve bu güçlerin rekabet ettiği bir coğrafyada bulunmanın zorluklarını yaşamıştır. İran Devleti bu coğrafyada tampon devlet olmanın sonuçlarını siyasi, iktisadi, toplumsal olarak yaşamış ve gelişmesinin buna istinaden geciktiğini düşünmüştür (Doster, 2012:44). İran'ının Ortadoğu'da bir bölgesel güç olma hedefi, nükleer çalışmalara başlaması ve Ortadoğu'da etkin bir nüfuz oluşturmak istemesiyle paralellik gösterir. Ortadoğu'da bulunduğu stratejik bölge ve doğal kaynakları nedeniyle İran her zaman büyük küresel güçlerin rekabet bölgesinde sıkışmış ve birçok noktada emperyalizme maruz kalmıştır (Kul, 2012:5). Dini ve etnik yapısı nedeniyle de farklılıkları olan İran'ın Ortadoğu'da güvenlik endişeleri ve hedefleri gereği bölgesel güç olma ve kendi kaynaklarını koruyabilme içgüdüğü onun rekabet içinde olup gelişim göstermesiyle sonuçlanmıştır.

İran'ın jeopolitik konumu ve kaynakları devletin Ortadoğu'daki gücünü ve politika yapımını çok yakından etkilemektedir. Özellikle 1991 Körfez Savaşı ile birlikte bölgeye yerleşen ABD'nin etkisi İran'ın tehdit algısı ve bölgesel güç politikalarını önemli derecede etkilemiştir. Bunun sonucunda İran dışı olan bağımlılığını azaltmak, kendine yetebilen bir devlet olmak, caydırıcılık kapasitesini artırmak ve “yeni stratejik ortama uygun olarak Ortadoğu ve Avrasya'da etkili, vazgeçilmez bir güç haline gelme” hedeflerine odaklanmıştır

(Doster,2012:50). İran'ın Orta Doğu'daki hedeflerinden olan kendi nüfuzunu yaygınlaştırmak ve çıkarlarını korumak için çeşitli cephelerde angajmana girmiştir. İran'ın Ortadoğu politikasına yön veren en önemli ilkelerinden biri Şiiilerin bölgede güç kazanmasıdır (Karagiannis, 2016:1). Buna istinaden “İran, Soğuk Savaş sırasında Rusya'nın üçüncü dünya ülkelerindeki komünizm faaliyetleri ile ilgili stratejisine benzer şekilde, İran rejimi de Şii partileri ve milis güçlerini koruma altına almıştır” (Karagiannis, 2016:1). İran Devleti'nin buradaki temel gayesi bölge üzerinde hızla artan Suudi Arabistan etkisini azaltmak ve bölgede güvenliğini koruyabilmek için kendi nüfuzunu arttırmaktı. İran bu politikası ile bölgede savaşı çeşitli grupları dolaylı veya doğrudan desteklemiş ve Suudi Arabistan, İsrail karşıtı bir politika izlemiştir. Bölgede komşusu olan Türkiye birçok alanda rekabet ederek gelişmeler kaydetmiştir. İran'ın özellikle İsrail konusundaki hassasiyeti ve tutumu birçok Ortadoğu ülkesi tarafından da destek görmüştür. Böylelikle İran, bölgede güçlenen bölgesel bir aktör haline gelmiştir. İran'ın kendine yeten bir güç olmaya çalışması ve güvenlik endişeleri bağlamında silahlanma ile caydırıcılık kazanmaya çalışması İran'ı sadece Ortadoğu'da değil aynı zamanda Avrasya'da da bölgesel bir güç olma konumuna getirmiştir. İran'ın siyasal ve toplumsal yapısı nedeniyle batı ülkeleri tarafından hedef altına alınması sonucunda İran'ın Rusya yakınlaşmış ve çoğu zaman birlikte denge politikası uygulayarak kendi ulusal güvenlik mekanizmasını oluşturmaya çalışmasına neden olmuştur. İsrail tehdidi ve Suriye meseleleri göz önüne alındığında İran Devleti'nin silahlanma yarışına girmesi ve bu konuda büyük ilerlemeler kaydetmesi, İran'ın coğrafi konumu yanında stratejik hâkimiyeti, yeraltı kaynaklarının zenginliği, ticari yollar üzerindeki avantajları, askerî gücü ve savunma konsepti gibi durumların korunması sorununu da ortaya çıkarmıştır. İran Devleti'nin toplumsal ve kültürel yapısının ağırlığı yanında reformist bir duruşu benimsemesi İran'ın bölge üzerinde varlığını hissettirmeye ve bölgesel güç olmaya çalışması açısından önemlidir. Özellikle kötü bankacılık sisteminin iyileştirilmesi üzerine sektörel reformlar, sosyopolitik anlamdaki reformları izlemesi önemlidir. 1997 ve 2001 yılları arasında görev yapan İran Cumhurbaşkanı Syed Muhammed Hatemi gibi yöneticiler ekonomi ve siyasal hedefli reformlar yapmaya çalışmışlardır. Ekonomi ve bürokrasinin istikrara yönelik düzeltilmesi amaçlanmış bu vesile ile iç ve dış politika yapımında İran'ın daha aktif bir rol üstlenmesi hedeflenmiştir (Siddiqui, 2006). Bu gibi reform girişimleri bölgedeki diğer devlet ve aktörler tarafından da yakından izlenmiştir.

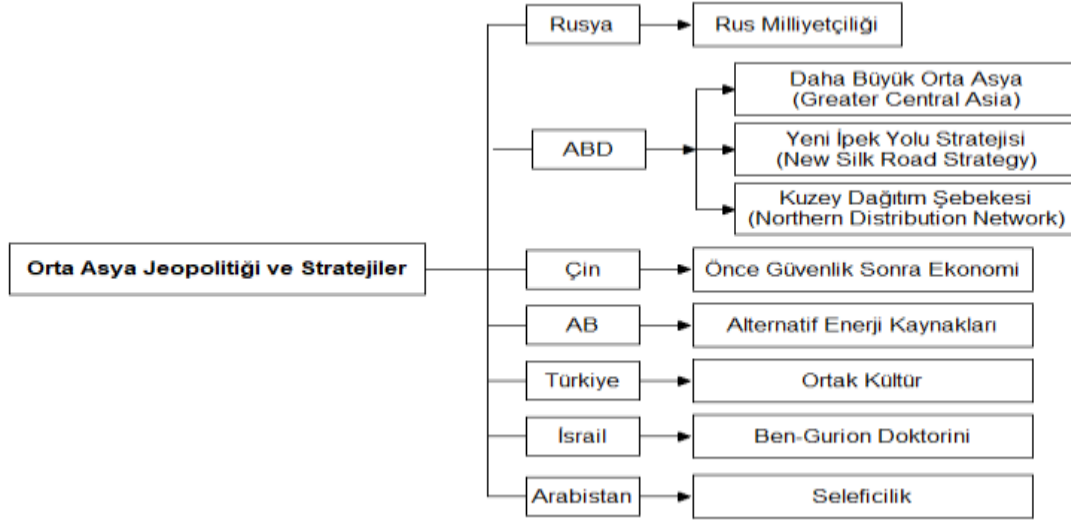
İran toplumunun devrimden sonra yapılan reformlar ile yeni ve daha etkin toplumsal ve sosyolojik gelişmeler göstermeye başladığı görülmüştür. Bu durum İran'ın uluslararası politikada varlığı ve etkisi üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Yeni eğitim ve toplumsal

reformların uygulanması İran'ın komşu ülkelere oranla daha aktif başarılarını gün yüzüne çıkarmıştır. Özellikle 1980'de, devrimin başlangıcında ülkede 175.000 öğrenci ve 15.000 öğretim üyesinin varlığından bahsedilebilirken, 2012 yılında 120 şehirde dört milyon yükseköğrenim ve 110.000'den fazla öğretim üyesinin varlığı göze çarpmaktadır (Adib Moghaddam, 2018: 55). Bu gelişmeler göz önüne alındığında 2010 yılındaki verilere göre, İran, Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi'nde Brezilya ve Türkiye'den daha üst sırada yer almıştır. 2012 yılında, İran bir nanoteknoloji merkezinin kurulmasıyla birlikte araştırma ve geliştirmeye GSYH'nin % 4'ünü tahsis ederek dünyada araştırma için en yüksek bütçe tahsisine imza atmıştır. Dolayısıyla, gelişmeler İran'ın bilgi coğrafyasını ciddi biçimde genişletmiştir (Adib Moghaddam, 2014: 56).

İran Devleti 1979 yılından sonra dış politikasını belirlerken komşu ülkeler ile ortaklıklar ve farklılıklarını gözetererek politika yapımına gitmiştir. Ortadoğu'da ABD ve İsrail karşıtlığı ağır basar iken Rusya ve Türkiye gibi ülkelerle ikili ilişkilerinde kültürel ve ekonomik çıkarların ağırlık kazandığı görülmektedir. İran bölgesel gücünü etkin kullanabilmek adına Orta Asya ve Ortadoğu stratejilerini özellikle güvenlik ve ekonomik kaygılar üzerine kurduğu göze çarpmaktadır. **Tablo 1**'de İran'ın diğer devletlere karşı tutumu ve öncelikleri görülmektedir. Bu öncelikler ve tutumlar, devletin politikalarına ve bölgesel yaklaşımlarına göre şekillenmektedir. Orta Asya jeopolitiğinde kuzeyde Rusya'nın milliyetçilik akımına karşı uygulanan stratejiler, Orta Asya'da büyük ve güçlü bir İran yaratma stratejisi bulunmasına rağmen bu durum kendini daha çok Orta Asya ülkeleri ve Türkiye ile karşılıklı ilişkilerinde kültürel-ideolojik yönü ağır basan bir strateji uygulamasıyla göstermiştir (Mamedova, 2017).

İran, enerji ve kaynaklar odaklı ekonomik stratejilerini Orta Asya ülkeleri ile yakın ilişkiler kurarak geliştirmekte güvenlik kaygıları konusunda ise daha çok Ortadoğu'ya odaklanmaktadır. Başta İsrail, ABD ve S. Arabistan'ın bölgedeki politikalarının İran'ın varlığını ve güvenliğini tehdit ettiği düşüncesi, İran'ın bölgesel güvenlik politikaları oluşturulmasını ve bölgede aktif rol almasını gerekli kılmıştır. Özellikle İran'ın 1991'den sonraki dönemlerde istikrarlı bir dış politika yerine uluslararası atmosfer etkisinde diğer aktörlerin politikalarına tepki olarak hareket etmeyi tercih etmesi devletlere karşı İran'ın bölgesel rolünü ve politika yapımını büyük ölçüde belirlemiştir.

Tablo 1. İran'ın Orta Asya Cumhuriyetlerine Yönelik Politikaları

Kaynak: Babek Şahit, 2017, “İran’ın Orta Asya Cumhuriyetlerine Yönelik Politikalarının Ana Hatları”, Tebriz Araştırmaları Derneği (TAD), 21.09.2017, (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018)

Rusya açısından, “İran, bölgesel politikalar şekillendirilirken her dönem stratejik bir ülke” olmuştur. Tarihsel olarak Rusya ile İran karşılıklı ilişkilerinde rekabet içinde görünse de Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya’nın bölgesel politikalarının İran politikalarına karşı paralellik göstermesi ve karşılıklı çıkar ortamının oluşması, buna karşın ABD ve Batı ülkeleri tarafından İran’ı yalnızlaştırma çalışmaları iki ülke arasındaki bölgesel politikada birbirlerini desteklemelerine neden olmuştur. Bu destekler sadece güvenlik ile sınırlı kalmamış, ekonomik yatırımlar ve nükleer enerjiyle ilgili konularda da karşılıklı olarak devam etmiştir (Kahraman, 2012:31). Ortadoğu’daki güvenlik tehditleri, İran’ın güvenlik meselelerinde yeni pozisyonlar alıp bölge jeopolitiğinde yer alması ile sonuçlanmıştır. Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler ve terör nedeniyle İran Devleti ekonomi güvenliğinden, askerî silahlanmaya ve nükleer çalışmalara kadar birçok alanda güçlenmeye hız vermiştir. İran’ın bölgede güvenlik konusuna ağırlık vermesi ile birlikte dış politika anlayışının ve önceliklerin değişmesine neden olmuştur. **Tablo 2**’deki İran dış politika anlayışının dört bölgesel güvenlik kompleksine göre şekillendiği görülmektedir. Bu güvenlik politikaları bölgesel çıkarlar ve hedefler doğrultusunda kabul edilmiştir. Ekonomik kaygılardan askerî güvenliğe kadar birçok konudaki kaygılar nedeniyle bölgesel güvenlik kompleksi anlayışı oluşturulmuştur.

Tablo 2. İran'ın Dış Politika Güvenlik Kompleksi

Kaynak: Babek Şahit, 2017, “İran’ın Orta Asya Cumhuriyetlerine Yönelik Politikalarının Ana Hatları” , Tebriz Araştırmaları Derneği (TAD), 21.09.2017, (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018)

Dış politikadaki kaygılara göre oluşturulan bu güvenlik komplekslerinden birincisi, İran’ın doğusunda yer alan; Afganistan, Pakistan, Tacikistan ve Özbekistan üzerine kurulmuştur. İran’ın Afganistan politikasını şekillendiren temel konulardan biri Şii İslamcılık ve Fars Milliyetçiliği gibi ideolojik faktörlerdir. ABD ve Suudi Arabistan ile bölgesel rekabet, karşılıklı etki alan genişletmesi ve güvenlik ve ekonomik kuşatmayı engelleme, enerji ve ticaret politikalarının sürdürülebilirliği, Afganistan müdahaleleri sonrasında bölgede artan istikrarsızlık ve uyuşturucu kaçakçılığının boyutları İran’ın Afganistan üzerinde etkisini artırmasıyla sonuçlanmıştır. ABD’nin Afganistan müdahalesi ve bölgedeki aşırı silahlanma gibi etmenler İran’ın güvenlik meselelerinde Afganistan’a daha fazla odaklanmasının birincil nedenidir. ABD işgali sonrasındaki iç savaş döneminde, İran’da artmaya başlayan ABD karşıtlığı faktörü, İran’ı ABD ve onun müttefikleri olan Pakistan ve Suudi Arabistan gibi ülkeler tarafından desteklenen grupların muhaliflerini desteklemeye yöneltmiştir (Çınarlı, 2016:76). İran’ın ikinci bölgesel güvenlik politikasını Ürdün, Filistin, Suriye ve Lübnan oluşturmaktadır. İran’ın Filistin politikası İsrail temellidir. Tahran’ın özellikle İsrail’e karşı mücadele eden Filistinli gruplara yardımı İran’ın güvenlik tehdidi bağlamında incelendiğinde İsrail odaklı olduğu görülmektedir. İran’ın Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), İslami Cihat ve Hamas’a destek vermesi ve bu gruplar ile yakın ilişki içerisinde olması İsrail-İran ilişkilerini ciddi şekilde germiştir (Özbilgiç, 2017:2). Güvenlik bölgesinin diğer bir sınırı ise Suriye’dir. İran Ortadoğu politikasında en çok önem verdiği konulardan biri de Suriye bölgesidir.

Suriye'nin jeopolitiği ve kültürel yakınlığı; ekonomik, siyasi ve askerî yardımlar ile ikili ilişkilerin geliştirilmesini ve İran'ın kendi ulusal çıkarlarının yanında bölge koşullarına göre politika belirlemesini gerekli kılmıştır. Ürdün'ün ABD ile yakın ilişkileri ve askerî üslerinin İran'ın aktif olduğu bölgeleri tehdit etmesi nedeniyle sık sık sorun oluşturmuş ve buna yönelik yeni güvenlik anlayışı belirleyerek Ortadoğu'da ABD, Arabistan ve Ürdün karşıtı politikalarını genişletmiştir. Orta Asya ve Kafkasya güvenlik kompleksi Afganistan müdahalesinden sonra İran'ın güvenlik endişeleriyle dile getirilmeye başlanmıştır. Bu bölgelerde İran'ın asıl odaklandığı nokta enerji ve ekonomik temellidir. Petrol ve doğal gaz yataklarının çıkarılması, boru hatları ve ticaret yollarının güvenliği gibi konular İran'ın bu bölge üzerinde politikalarını geliştirmesine neden olmuştur. İran'ın son bölgesel güvenlik kompleksini Basra Körfezi ve çevresindeki devletler oluşturmaktadır. Arabistan, Katar, Kuveyt gibi ülkeler ile askerî ve ticari ilişkilerinden doğan güvenlik tehditleri dolayısıyla bir takım yeni politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Bunlardan biri olan Arabistan – İran, dini ve ticari çekişmesi gösterilebilir. Devletlerarasındaki bu çekişme kendini daha çok Körfez Savaşlarında ve Suriye meselesinde göstermiştir. Arabistan'ın İran karşıtı grupları desteklemesi ve ABD ile yakınlığı İran'ın Basra bölgesi güvenliğini ve bu bölgedeki İran ulusal çıkarlarının korunmasını zorunlu kılmıştır. Basra bölgesinin İran'ın en büyük enerji ve ticaret yollarından biri olması nedeniyle iki ülke sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durum güç mücadelesi yanında bölgesel güvenlik algısını da büyük ölçüde şekillendirmiştir.

4.1.2. Nükleer Silahlanma ve ABD ve AB'nin Nükleer İran'dan Tehdit Algısı

Nükleer enerji; uranyum ve plütonyum gibi atomların parçalanması ya da küçük atomların birleşmesi (hidrojen) sonucu açığa çıkan enerjidir (Nükleer Enerji Bilgi Platformu, 2018:1). Bu güç; ABD ve Almanya tarafından ilk olarak silahlanma ve askerî alanda kullanılmaya başlanmıştır. Ancak soğuk savaş dönemi ve bunun getirdiği silahlanma yarışı nükleer enerji kaynağının barışçıl olmaktan çok, caydırıcı ve güç kazanma yöntemi olarak kullanılmasına neden olmuştur. Güvenlik açısından nükleer gelişmeler; askerî üstünlük ve güç kazanma ile silah olarak kullanıma ihtimaline karşın büyük çaplı yıkıma sebep vermesi dünya açısından endişe ile karşılanmış ve bu teknolojinin ekonomik amaçlarla enerji konusunda barışçıl kullanılması gerekliliğini gündeme getirmiştir. II. Dünya Savaşında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının insanlığa ve dünyaya etkileri ve sonuçları nükleer karşıtı bir kamuoyunun oluşmasına neden olmuştur. Yaşanan bu olaylar nükleer karşıtı kamuoyunun oluşmasını sağlamış ve büyük yıkımlar sonrasında dünyanın daha fazla tecrübeye ihtiyacı olmadığı yorumları yapılmaya başlanmıştır. Ancak Soğuk Savaş dönemi

ile birlikte hızla artan silahlanma yarışı nükleer alana da yansımış, barışçıl olmayan denetimsiz çalışmaların yapılmasıyla “Nükleer Terörizm” adı verilen yeni bir olgu ortaya çıkmıştır (Demirci, 2015: 61). İran gibi devletlerin nükleer gücü kullanarak kendi çevresel güvenliklerini sağlamaya çalışmaları ve buna yönelik silahlanma yarışına girişmeleri uluslararası anarşik sistemin yeni bir güvenlik dengesi oluşuma girmesine neden olmuştur. Fakat bu durum terörist saldırılar için aynı geçerliliğe sahip değildir. Diğer bir ifadeyle, nükleer silahların varlığı terörizmi caydırmamakta veya önleyememektedir (Klein, 2012:15). Nükleer silahlanma her ne kadar caydırıcılık olarak yorumlansa da güvenlik tedbiri olarak görülse de aslında uluslararası anlamda büyük bir güvenlik açığıdır. Kısa süreli caydırıcı güç dengesi oluşturması gelecekte uzun vadede bu dengenin bozulamayacağını garantisini verememektedir. Ancak İran kendi güvenlik bölgesini oluşturmak ve ulusal çıkarlarını korumak amacıyla nükleer üretim tesisi çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar ilk olarak; 2002 yılında “Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’nın bilgisi dışında nükleer silah yapımında kullanılabilir uranyum zenginleştirilmesi çalışmaları yaptığının” ortaya çıkması ile başlamıştır. (Köse, 2008:15) Bu durum birçok kesim tarafından endişe ile karşılanmıştır. İran’ın uluslararası toplum nezdinde nükleer tehdit algısı yaratması ve endişe korkuya neden olmuştur. İran’ın dünya doğalgaz ve petrol zenginliğindeki güçlü rezervi olmasına karşın nükleer çalışmalar yürütmesi ve bunu ekonomik temelli olduğu üzerinde ısrarcı tutumu çoğu taraflarca samimiyetsiz ve güvensizlikle yorumlanmıştır.

İran’ın, ABD, AB ve İsrail’e karşı tehdit oluşturması İran’a karşı ekonomik yaptırımlara sebep olmuştur. Bu gelişmeler sadece güvenlik değil aynı zamanda dini ve toplumsal kaygılar üzerinden de etkili olmuştur. Özellikle; İsrail’in haritadan silinmesi gerektiği söylemleri uluslararası ortamda panik yaratmıştır. Uluslararası camianın içine düştüğü panik ortamının en can alıcı noktası ise; İran’ın, İsrail’i haritadan silmesi söylemidir (Staff, 2012). Uluslararası toplumun başka bir tehdit algısı da aşırı silahlanma ve nükleer çalışmalardır. Günümüzde nükleer güç ve faaliyetleri işlevsel olarak askerî bir stratejik üstünlük olarak görülmesinden çok, siyasi müzakerelerde kullanılabilir koz veya psikolojik bir baskı unsuru olarak görülmüştür. Nükleer güç özellikle Soğuk Savaş döneminde ciddi bir endişe ile iyice hissedilmiş ve her ne kadar masada koz olarak kullanılsa bu gücün korunması sorunu 11 Eylül 2001’den sonra artan terör tehdidi ile birlikte iyice ortaya çıkmıştır (Köse, 2007:15). Ortadoğu’da yükselen krizler ve siyasal istikrarsızlıklar ve terörizm devletlerin bir takım önlemler almasına ve ağır silahlanma yarışına girmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş dönemiyle başlangıç bulan nükleer silahlanma yarışının kısmi olarak

uluslararası barışa denge getirdiği ve bunun uzun bir çatışmasızlık dönemi sağlaması sonucunda söylemek mümkündür. Soğuk Savaş döneminde nükleer silahlanmanın getirdiği güç ve denge oluşturma isteği uluslararası ilişkiler sisteminde çoğu devlet tarafından hedef olarak görülmüştür. Bununla birlikte İran Devleti de kendi güvenlik inşasını kurmak ve korumak adına nükleer çalışmalara ağırlık vermiştir. ABD ile ilişkilerin gerilmesi ve bölgedeki ABD askerî varlığı İran tarafından hoş karşılanmamıştır. 1979 ABD elçilik çalışanları krizinden bu yana bozulan ilişkiler ilk kez 2007 yılı içerisinde Bağdat Görüşmeleri ile yeniden başlamıştır. Bu durum bölgesel çıkarlar için ikili görüşmeleri zorunlu kılmış buna karşın hem uluslararası güvenlik ile ilgili nedenlerle ikili ilişkiler daha yakından takip edilir olmuştur (Köse, 2008:18). İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın bilgisi dışında nükleer silah yapımında kullanılabilecek uranyum zenginleştirme çalışmaları yaptığının ortaya çıkması ile bu durum başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere dünyada büyük bir endişe ile karşılanmıştır. Amerika'nın İran'ın komşusu olan Irak'ta direnişi kontrol altına alamaması ve Ortadoğu'yu yeniden şekillendirme çalışmalarının İran'ın silahlanmaya başlaması ile zora girmesi ve bu durumun ABD açısından bölgesel güvenliği adına bir engel teşkil etmesi ABD'nin İran konusunda karşı bir tutum almasına neden olmuştur. ABD bu durumu kontrol altına alabilmek için uluslararası yaptırımlara başvurmuştur. Özellikle 1979 rehine krizi ile başlayan gerilimin yükselmesi, ABD ile İran'ın yeni bir döneme girmesine sebep olurken, İran'ın nükleer çalışmalara kendi güvenliği için ağırlık vermesi ile sonuçlanmıştır. Artan terör tehdidi ve İran'ının İsrail'e karşı Hizbullah gibi bazı grupları desteklemesi hem AB hem de ABD açısından bazı önlemlerin alınması konusunu gündeme getirmiştir (Rafizadeh, 2016). 2006 Amerikan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesine göre, uluslararası güvenikte İran öncelikli tehdit olarak tanımlanmış ve İran, NPT'nin Güvenlik Denetimi yükümlülüklerini ihlal etmekle suçlanmıştır. ABD ayrıca İran'a güvenilemeyeceğini nükleer programının tamamen barışçıl amaçlar için olduğunu objektif bir şekilde kanıtlayamadığını nükleer faaliyetlerin silah üretme amacı taşıdığını savunmuştur (BBC News, 2006). Buna bağlı olarak ABD ve İran arasında artan gerilim askerî müdahale seçenekleri masada bulunması ve tehdit boyutunun kitle imha boyutlarına kadar çıkabilme olasılığı Ortadoğu'da kısa süre için barış ve güvenlik getirdiği söylenebilir. Olası müdahale senaryoları sadece Ortadoğu'da değil bütün dünyaya getireceği sonuçlar göz önüne alındığında tehlikenin boyutlarını kavramak daha kolay hale gelmektedir. İran'ın ulusal çıkarları odağında nükleer çalışmalar bölgedeki askerî ve ekonomik birçok parametreyi derinden etkilemiştir.

4.1.3. Nükleer Enerji ve İran'ın Enerji İhtiyaçları

Nükleer enerji; uranyum ve plütonyum gibi atomların parçalanması ya da küçük atomların birleşmesi (hidrojen) sonucu açığa çıkan enerjidir (Nükleer Enerji Bilgi Platformu, 2018). Sanayileşme ve ekonomik gelişim ile dünya ticaretinin artması enerji kıtlığı sorununu da beraberinde getirmesiyle birlikte nükleer enerjiye olan gereksinim de aynı oranda artış göstermiştir. Çoğu devletler yeni üretim yollarını aramış ve nükleer üretim ile bu enerji açığını kapatma yoluna gitmişlerdir.

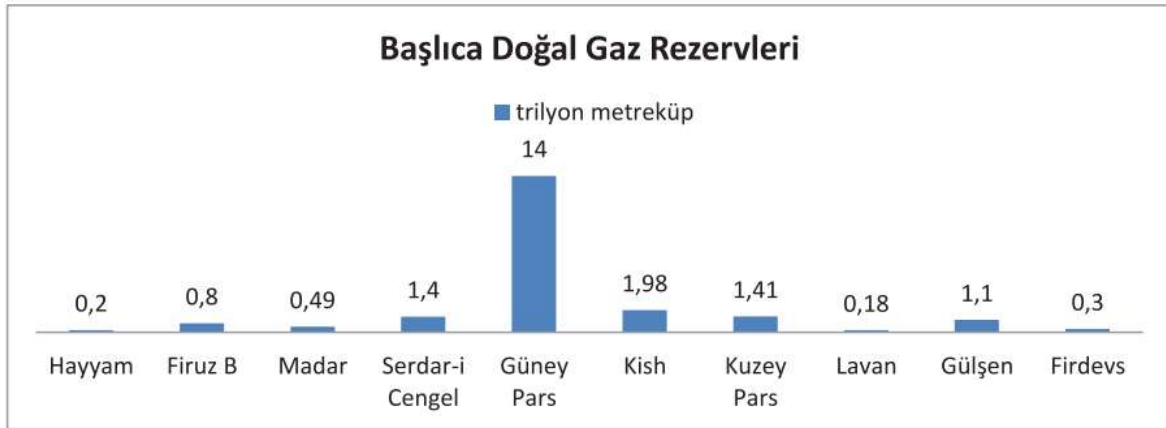
Ulusal kalkınma çabalarının ve sanayileşmenin en büyük gereksiniminin enerji olduğu; ülkelerin ulusal plan ve programlarında geleneksel ve yerli enerji kaynaklarının yanı sıra, yeni enerji kaynaklarına yöneldikleri, yeni enerji kaynakları arasında ise Nükleer Enerji'nin yoğun bir yer tuttuğu bilinmektedir (Yıldırım ve Örnek, 2007: 33).

Nükleer enerji ekonomik açıdan da büyük bir öneme sahiptir. Enerji verimliliği, istihdam, teknoloji ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarında bağımlılığı azaltması ekonomik açıdan kırılganlığı azaltması açısından ekonomik güvenliği güçlendirdiği söylenebilir. İran her ne kadar enerji konusunda güçlü rezervlere sahip olsa da ekonomisinin sürdürülebilirliği ve etkinliği konusunda yaptırımlar nedeniyle büyük zorluklar yaşamıştır. Bu durum İran'ın kaynaklarını geliştirmesini sınırlamıştır.

İran'ın 1979 ile birlikte başlayan yaptırımların 2002 krizi ile şiddetlenmesi ekonomiyi kırılgan hale getirmiştir. İran'ın ambargolar ile ekonomik sıkıntılara girmesi ve akabinde petrol, doğal gaz sahalarında kullanılan teknolojiden yoksun bırakılması ülkenin enerji gelirlerini önemli ölçüde engellemiştir. Ayrıca İran, yaptırımların etkisi ile doğal gazını satacak pazar bulmakta büyük zorluk çekmiştir. Bu nedenle ülkede birçok doğal gaz sahaları gelişimi sınırlı kalmıştır (Akhundzade, 2015). **Tablo 3'** teki verilere bakıldığında İran'ın doğalgaz rezervlerin dağılımı görülmektedir. Zengin yataklara sahip olmasına karşın bu kaynakların sürdürülebilirliği ekonomik açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur. Çünkü İran'ın gelir kaynaklarının büyük bir oranı doğalgaz, petrol gibi yeraltı kaynakları oluşturmaktadır. İran, OPEC'in en büyük petrol üreticisidir. Elindeki kaynaklar bakımından da dünya petrolünün yüzde 9'unu ve doğalgaz rezervlerinin yüzde 17'sini oluşturmaktadır (DEIK, 2015:10).

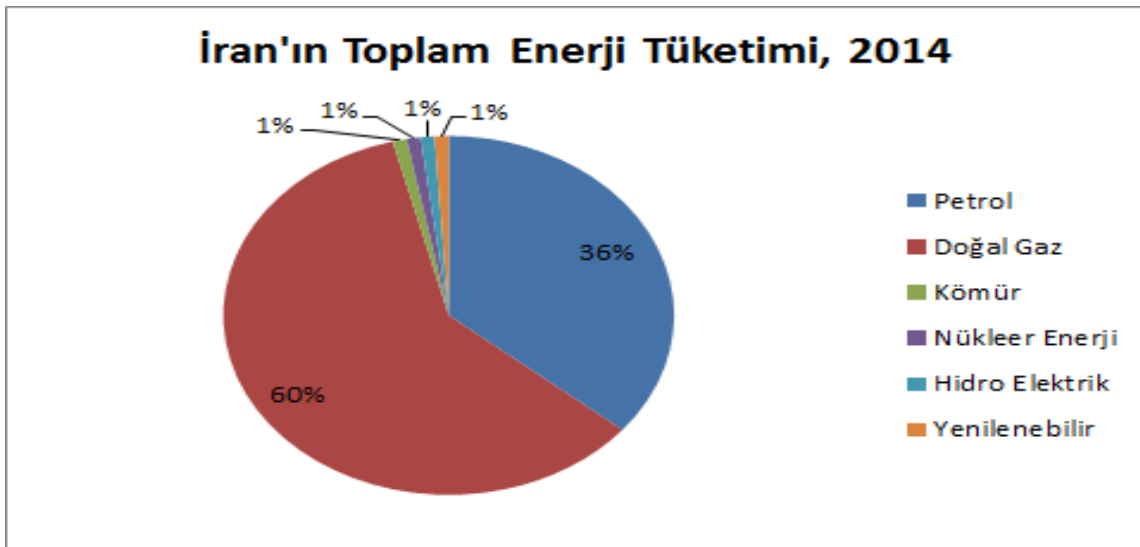

Tablo 3. İran’da Bulunan Başlıca Doğalgaz Rezervleri-2014 (trilyon metreküp)

Kaynak: enerjienstitusu.org,
(Erişim Tarihi: 22 Haziran 2018)

İran Devleti'nin gelirleri incelendiğinde ekonomideki en büyük payın şüphesiz doğalgaz ve petrol yataklarının olduğu görülmektedir. Yer altı kaynaklarının üretim tesisleri yaşanan yaptırımlar ve ambargolar sonucunda büyük zararlar görmüştür. Bu nedenle ülkede üretimin yavaşlaması ile tüketim artışı göstermiştir. Üretilen doğalgaz ve petrol ürünleri ambargo ve ticaret yasakları nedeniyle iç piyasaya sürülmüştür. Yaptırımlar ayrıca üretim tesislerinin teknolojik yenilemesini de geciktirmiş ve en büyük ihracat kalemlerinden olan doğalgaz ve petrolün pazar sıkıntısı ortaya çıkmıştır.

Şekil 4. İran’ın Toplam Enerji Tüketimi (2014)

Kaynak: enerjienstitusu.org,
(Erişim Tarihi: 25 Haziran 2018)

Şekil 4 ' de görüldüğü üzere İran ekonomisinin en güçlü iki kalemini %60 ile doğalgaz ve %36'lık bir oranla petrol tüketimi oluşturmaktadır. Bu tüketimin dengelenmesi ve kaynakların etkin kullanılabilmesi için İran nükleer çalışmalara başlamıştır. Bu nedenle İran Devleti nükleer faaliyetler konusunda yöneltilen eleştirilere enerji ihtiyaçları üzerinden karşılık vermiştir. Nükleer tesislerde üretilen enerji hesaplara göre İran'ın tüketimini büyük ölçüde dengeleyecekti. Ancak bölgesel tehditler, gelişmeler ile İran yönetimi bu gücü caydırıcılık amacıyla koz olarak kullanmıştır. Bu durum İran'a karşı uluslararası kamuoyunda güven sorununu ortaya çıkarmıştır.

İran adına ilk çalışmalar geçmişte ABD ile işbirliğine dayanmaktadır. "ABD ve İran arasında yapılan antlaşma ile 1958 yılında İran, Uluslararası Nükleer Enerji Ajansı üyesi olmuştur" (TASAM , 2011). Daha sonra, İran ilk çalışmalarını ABD'nin yardımları ile şah döneminde "Barış için Atom" programı ile başlatmıştır (Uzun, 2013: 63).

Bu gelişmeler ile birlikte İran, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasını 1970'de imzalayarak nükleer silaha sahip olmayan ülkeler listesine ismini yazdırmıştır. İran Devleti bu onayı ile Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun Teminat Anlaşmasını (Safeguard Agreement) da kabul etmiştir (Zenko, 2011). 1974 yılına gelindiğinde, İran Atom Enerjisi Kurumu kurulmuş ve İran çalışmalarını geliştirme fırsatı bulmuştur. 1979'a kadarki süreç içerisindeki ise siyasal gelişmeler ve ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle nükleer çalışmalarını hızlandırmıştır. Ancak bu dönemden sonra yaşanan yoğun siyasal olaylar ve Ayetullah Ruhullah Humeyni tarafından 1979 yılında İslam Devrimi'nin gerçekleştirilmesi nükleer çalışmaların durdurulmasına neden olmuştur. Bu durum 1980 İran- Irak savaşına kadar sürmüştür (Sarı , 2016). 2002 yılında ise "İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın bilgisi dışında nükleer silah yapımında kullanılabilecek uranyum zenginleştirilmesi çalışmaları yaptığının ortaya çıkması" ile İran'ın nükleer çalışmalarının amacının sorgulanmasına neden olmuştur (Köse, 2008:15). Enerji ihtiyacı nedeniyle nükleer çalışmaların yapıldığı her ne kadar vurgulansa da bu durum uluslararası güvenlik açısından tehdit olarak algılanmış ve İran'ının uranyum zenginleştirme çalışmaları çoğunlukla ekonomik olmak üzere birçok yaptırım ile engellenmeye çalışılmıştır. Çünkü İran'ın bu çalışmaları ve nükleer silaha sahip olması başta ABD, Avrupa olmak üzere birçok devlet tarafından bölgesel bir sorun olarak görülmüştür. Bu durum Tahran açısından ise daha farklı yorumlanmıştır. İran, "Kuzey Kore gibi nükleer silah denemesi yapmaması nükleer silahları üretebilecek kapasiteye yaklaştığında dahi uzlaşma yolunu tercih etmesi güvenlik-ekonomik çıkar dengesini gözettiğini" savunmuştur (Sarı , 2016: 1). İran'ın doğrudan ABD'ye karşı bir tehdit olmadığı düşünüldüğünde Ortadoğu jeopolitiğinde İsrail ile çekişmesi bu durumun

bölgede bir güç yarışı şeklinde geliştiği söylenebilir. Buna ek olarak, Kenneth Waltz'un da ifade ettiği gibi aslında “nükleer silahlar doğası gereği düşman taraflardan birinde yoksa tehlikelidir.” Dolayısıyla, Chris McGreal'in İngiliz Guardian gazetesi için kaleme aldığı haberinde Güney Afrika'da yapılan bazı anlaşma belgelerine göre, “İsrail'in nükleer silah sahibi olduğunun resmi kanıtı olduğunu” ifade etmiştir (McGreal, 2010). İsrail'in de nükleer silahlara sahip olduğu düşünülürse, Kenneth Waltz'un ifadesine göre iki devletin birbirine doğrudan bir tehdit oluşturabileceği söylenemez. Bu nedenle nükleer kriz daha çok iki devletin bölgesel güç yarışının bir yansıması olduğu görülmektedir. Bu bölgesel güç yarışı nükleer silahlar göz önüne alındığında iki devletin doğrudan birbirine askerî bir müdahaleye izin vermemesi bu durumun askerî kaygılardan çok ekonomik ve jeopolitik kaygılar ve çıkarlar olduğu ifade edilebilir.

4.1.4. İran Toplumunun Nükleer Enerjiye Bakışı

İran Devleti'nin nükleer faaliyetlerinin başlaması ve bu durumun yarattığı uluslararası güvenlik endişeleri ABD ve Avrupa devletleri tarafından ciddi yaptırımlara uğramasıyla sonuçlanmıştır. ABD ile 1979'da bozulan ilişkiler İran'ın 2002 yılında uranyum zenginleştirmeye başlamasıyla daha da şiddetlenmiştir. ABD, her defasında İran'a askerî müdahaleden bahsetmesi ve ekonomik yaptırımlar uygulaması sonucunda İran toplumu gelişmelerden ciddi şekilde etkilenmiştir. Yaptırımlarla birlikte gelen ekonomik operasyonlar toplumda huzursuzluğu tetiklemiş ve bozulan ekonomi sonucunda toplumsal geçim sıkıntıları ciddi şekilde hissedilmeye başlanmıştır. İran Devleti'nin nükleer faaliyetleri temelde İran'ın enerji ihtiyacı üzerine odaklanmış olsa da bölgesel ve ekonomik güvenlik açısından gereklilik yorumları yapılmıştır. University of Tehran Center for Public Opinion Research (UTCPOR) tarafından yapılan araştırmaya göre 2006-2015 yılları arasında İran halkı; “Ülkenin nükleer programını geliştirmesinin ne kadar önemli olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevap 2006'da %78 ve 2015 yılında %83'lük bir oran ile bu faaliyetlerin çok önemli bir yere sahip olduğu görüşüne yer vermişlerdir. Ve yapılan bu çalışma ile bu cevapların 2015 yılına kadar yüksek oranını koruduğu görülmüştür (Mohseni; Gallagher ve Ramsay , 2015:8). Sonuçları itibari ile bu araştırma İran halkının nükleer faaliyetler konusunda hükümetlerin verdikleri kararları destekledikleri ve İran geleceği açısından önemli bir yere sahip olduğu görüşündedir. Sonuçlar temel alındığında; İran halkının, devleti yönetenlerin nükleer faaliyetler konusunda verdikleri kararları destekledikleri görülmektedir. İran halkının bu görüşü, İran hükümetlerinin savunduğu ulusal güvenlik ve ekonomik gelişim hedefi ile örtüşmektedir. İran halkı üzerinde UTCPOR tarafından yapılan başka bir anket araştırmasına

göre, İran halkı nükleer faaliyetlerin barışçıl olduğu yönünde görüşler belirtmişlerdir. Verilen cevaplar incelendiğinde araştırma katılımcıların %73 oranı ile İran'da yürütülen nükleer faaliyetlerin yüksek oranda barışçıl olduğu yönünde fikir beyan ettikleri görülmüştür (Mohseni; Gallagher ve Ramsay, 2015:9). Bu nedenle İran haklı ABD ve AB'nin sert yaptırımlarını kabul etmedikleri ve hükümetlerini bu süreçte destekledikleri sonucuna ulaşılabilir.

4.1.5. Nükleer Krizin Ortaya Çıkışı ve İran'a Yönelik Yaptırımlar

1979 Ayetullah Ruhullah Humeyni tarafından İslam devriminin gerçekleştirilmesinden sonra bir grup öğrencinin Amerikan elçiliğini basıp talan etmesi ve bununla birlikte elçilikte bulunan diplomatları rehin almasıyla başlayan kriz ortamı iki devletin arasını ciddi anlamda bozmuştur. Bu süreç Amerika'nın İran'ın ürünlerine yönelik ambargolar uygulamasıyla devam etmiş, siyasi tansiyonun farklı boyutlar kazanmasıyla iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. 1967 yılında ABD'nin İran'a nükleer çalışmalar konusunda yardım etmesi ve akabinde İslam devrimiyle birlikte ilişkilerin bozulması sadece diplomatik değil aynı zamanda bölgesel ve ekonomik sonuçları da doğurmuştur. 1979'da başlayan bu kriz, bölgede ticaret ve enerji güvenliği sorununu da beraberinde getirmiştir. ABD'nin, İran'a karşı ilk kapsamlı yaptırımlarını 1995 ve 1996 yıllarında görmektedir. ABD, İran ile ilişkileri iyi olan ve İran'a 20 milyar dolardan fazla yatırım yapan şirketlere yaptırımlar getirmiş, İran'ın ekonomik anlamda zor duruma düşmesine neden olmuştur. İran'ın nükleer faaliyetlerine başlaması ve uranyum zenginleştirme çalışmalarına artmasıyla ABD ve AB ülkeleri ortak hareket ederek İran'ın küresel güvenlik tehdit olarak tanımlamışlardır (Bianet.org, 2016). İran nükleer çalışmaların her ne kadar barışçıl amaçlı kullanılacağını ve ülkenin ekonomik gelişimi için uygulanacağını savunsa da kendi iç ve dış güvenliği için nükleer silah üretimi konusunda çalışmalar yürütmüştür. İran gibi yeraltı kaynakları çok zengin ve doğalgaz bakımından dünyaya ürün ihraç edebilen bir ülkenin nükleer çalışmaları birçok kesim tarafından sık sık sorgulanmıştır. Bu durum ABD ve AB ülkelerinin bölgesel güvenlik endişelerini artırmış ve İran gibi bir ülkenin Ortadoğu'daki güçlü varlığının kırılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. ABD bu güvenlik endişesini önce ekonomik yollar ile çözmeye çalışmış ve yaptırımları daha da genişleterek BM'nin Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu gibi uluslararası örgütlerin baskılarını kullanarak bu durumu hem diplomatik hem de askerî ambargolarıyla yönetmeye çalışmıştır.

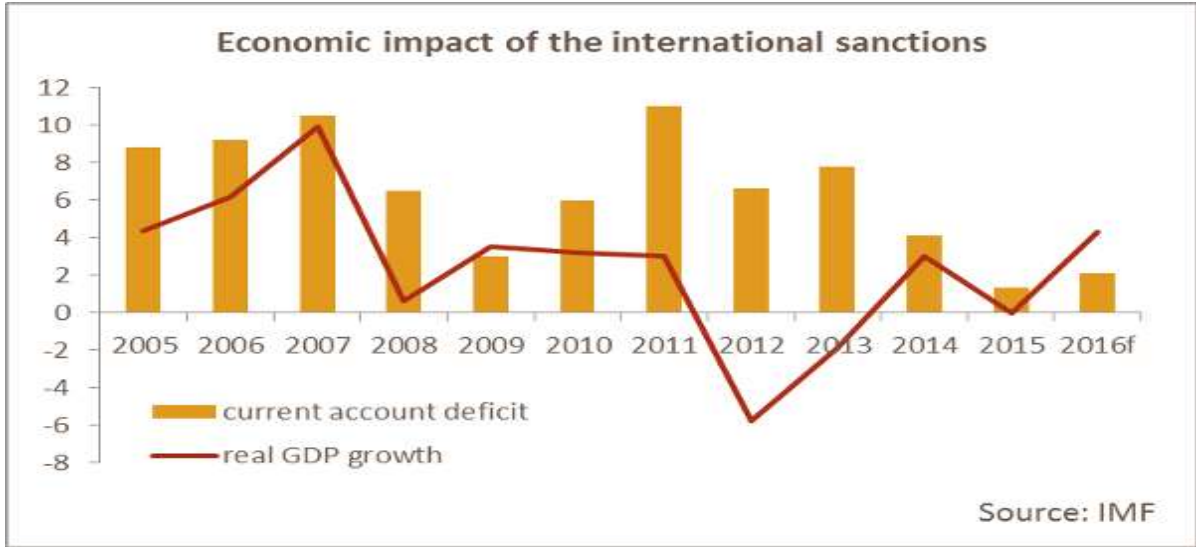
İran'a yaptırımlar sadece ekonomik alan ile sınırlı kalmadığı siyasi /diplomatik ve askerî yolların da kullanıldığı görülmüştür. Bu durum küresel anlamda ekonomik veya siyasi yönden birçok devleti etkilemiştir. Ambargolar petrol fiyatlarını etkilemesi, İran ile ekonomik ilişki içerisindeki ülkelere yasaklar ve engellemelerin getirilmesi, Ortadoğu'da güvenlik ve terör olaylarının artması bütün kesimleri dolaylı veya doğrudan etkilemiştir. Ekonomik yaptırımlar bu yönüyle modern dünya sisteminin getirdiği küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık nedeniyle tek taraflı düşünülemez. Bu nokta da İran'ın komşuları ve ortakları da İran'a olan yaptırımlardan nasibini almışlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nin ambargoları ile İran'da petrol üzerine faaliyetlerde bulunan şirketlerin ülkeyi terk etmesi ve yanlarındaki uzman kadroları ve modern teknolojileri de yanlarında götürmeleri sonucunda; ülkenin devrimden önce günde 4 milyon varil olan petrol ihracının 1 milyon varilin altına düşmesine neden olmuştur (Timeturk.com, 2015). Bu durum sadece İran ekonomisini değil aynı zamanda uluslararası petrol fiyatlarını da etkilemiştir. İran'a yapılan ekonomik yaptırımların da diğer aktörleri etkilemeden tek taraflı etkisinden bahsetmek bu vesile ile mantıksız olur. İran'ın petrol ve hammadde ihracatının yaptırımlarla kontrol altına alınmaya başlanması başta İran'ın komşuları olmak üzere birçok ülkenin de ekonomisini ciddi şekilde etkilemiştir. İran'a getirilen ticaret engelleri nedeniyle İran'ın petrol ve doğalgaz müşterileri alternatif yollar bulmak zorunda kalmışlardır. ABD aynı zamanda İran ihracatının en büyük payını oluşturan petrol ve doğalgaz kaynaklarının ABD tarafından ihracatı engellenmiş ve İran'ın sahip olduğu büyük alım yapan müşterilerine baskı yapılarak ülkeden petrol alışverişini durdurmalarını istenmiş ve yasaklamıştır. ABD İran'a karşı yasakları delen veya uymayan devletlere de yaptırımların getirileceği ve ikili ilişkilerin durdurulacağı uyarıları yapılmıştır. Bunun sonucunda yardım alamayan ve ticaret dengesi bozulan Tahran yönetimi büyük ekonomik zorluklar ve halkının işsizliği başta olmak üzere birçok konuda zor durumda kalmıştır. ABD, İran'ın ABD bankalarında sahip olduğu 12 milyar dolarını bloke etmiştir. İran'ın rehin tuttuğu diplomatları serbest bırakılmasına rağmen ABD, İran'ın varlık hesaplarını kapatmayı sürdürmüştür (Timeturk.com, 2015). Bu uygulamalar ile İran'ın ekonomik kırılma eğilimi daha da hassas hale gelmiştir. Başka bir açıdan bakıldığında bu gelişmeler İran'ı Ortadoğu'da yalnızlaşmış ve bölgedeki iç ve dış güvenlik tehditleri İran'ın hızlı silahlanmasına, nükleer silah üretim ve uranyum zenginleştirme çalışmalarına ağırlık vermesine neden olmuştur. İsrail gerçeğinin de İran açısından uluslararası güvenlikte bir etken olduğu düşünüldüğünde İran'ın güvenlik algısı ve tehditlere karşı tutumu, ABD ile ilişkilerin başlangıçta rehine olayı ve daha sonra 2002 nükleer faaliyetler nedeniyle krize dönüşmesi, zamanla bu durum tüm dünyayı etkileyerek küresel bir boyut kazanmıştır. Bu

küresel etkiler kendini ağırlıklı olarak ekonomik ve güvenlik meseleleri üzerinde göstermiştir. İran'ın uluslararası güvenliğe olan tehdidi göz önüne alındığında ortak kamuoyunun oluşturulması bununla birlikte ekonomik yaptırımların uygulanması ile İran zayıflatılmak istenmiştir. Ancak bu noktada yapılan hata İran'ın bu güvenlik tehditlerini içselleştirip kendi ulusal güvenliğini korumak adına nükleer silahlanma yoluna gitmesi olmuştur. Bu vesile ile İran bölgedeki gücünü koruyabilecek ve İsrail'i bölgeden atma konusunda elde ettiği güç ile diğer uluslararası aktörleri-grupları ikna edebileceğini düşünmüştür. İran'ın silah satışlarına ağırlık verilmesi ve ticari açıklarını meşru olmayan yollarla silah ticaretinden kazanmaya başlaması, ekonomik yaptırımların ve ambargoların uluslararası güvenliğe etkisinin olumsuz bir sonucu olarak ortaya çıktığı şeklinde yorumlanabilir. Uluslararası ticareti ve pazarları engellenen bu vesile ile ekonomik varlığı zayıflayan, ürünlerini dışarıya satamayan bir İran'ın savunma ve silah ticaretine başlayarak kendi güvenlik çemberini oluşturmaya başlaması yükselen terör ve güvenlik sorununa bağlı olarak başta ABD ve AB ülkelerinin bu konuda endişelerinin artmasıyla sonuçlanmıştır. Doğrudan askerî müdahale seçeneklerinin; jeopolitik ve bölgesel konjonktür göz önüne alındığında geçersiz olduğu İran örneği soğuk savaş döneminden sonra ekonomik ve siyasi restleşmelerin en sert olduğu krizlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Buradaki uluslararası güvenlik kaygılarının üst düzey olması nedeniyle yaptırımların uluslararası güvenlik açısından bir gereklilik olarak yorumlanmıştır. Bunun sonucunda İran'ın nükleer çalışmaları uluslararası güvenliği bozduğu yönündeki endişeleri artırmış dünya basınında da oluşturulan kamuoyu baskıları ile nükleer karşıtı protesto ve eylemler ortaya çıkmıştır. İran'ın uluslararası kurumlar tarafında denetimsiz çalışmaları nedeniyle artan endişe neticesinde İran geri adım atmaya zorlanmıştır. İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu gözlemcilerini engellemesi ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerini artırması İran'ın silah ürettiği konusunda kaygılara neden olmuştur. Birleşmiş Milletler bu süreçte İran'ın faaliyetlerini derhal durdurması yönünde çağrılarda bulunmuş ve İran'ın dışarıdan tedarik ettiği nükleer ürünlerin ve teknoloji transferinin durdurulması ve denetlenmesi gerektiği tartışmaları başlamıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin nükleer faaliyetleri durdurabilmek ve caydırıcılığı artırabilmek adına giriştiği yaptırımlar İran ekonomisini ve ticaretini olumsuz etkilemiş toplumsal huzursuzluk artış göstermiştir. Yükselen enflasyon ve işsizlik sorunları ekonomiyi çökme noktasına getirmiştir. ABD, AB ve BM tarafından uygulamaya konan yaptırımlar İran üzerinde ciddi baskılar oluşturmuştur. Bu baskılar çift yönlü olarak gelişim göstermiştir. Bu baskıların birinci yönü uluslararası sistemde İran'ın varlığının kısıtlanması, siyasal ve hukuki anlamda yalnızlığı ile oluşmuştur. İkinci yönü ise; toplumda başlayan

huzursuzluk ve hareketler hükümetleri zor durumda bırakmış ve yeni reform arayışlarına itmiştir. Tüm bu gelişmeler devletin siyasal hareket kabiliyetini kısıtlamış ve ekonominin kötüleşmesiyle hükümetler çözümleri zor durum ile karşılaşmışlardır. Bunun sonucunda İran Devleti ABD ve AB'nin istediği birçok konuda geri adım atmak ve anlaşmaya razı olmak durumunda kalmıştır. Bu vesile ile yaptırım uygulayan ülkelerin, adım adım amaçlarında ulaştıkları ve yaptırımların zamanla başarıya ulaşip istekleri kabul ettirebildiği görülmektedir. İran'ın ekonomik ve iç siyasi sorunlarının artarak devam etmesi ve bunu engellemenin zorlaşmasıyla birlikte İran; ekonomik olarak gün geçtikçe küçülmüş ve bu durumun önüne geçememiştir. Buna neden olan sorunlardan bir diğeri de İran ekonomisinin ve toplumun yapısı ve geleneklerinden kaynaklı olarak dini-bürokratik yapının denetimi altında olmasıdır. Ekonomik veya siyasi kararlar alınırken bu yapı dikkate alınarak kararlar alınmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle devlet ekonominin gidişatına göre müdahale etmeye çalışmakta, fiyat istikrarlarını yani kısaca ekonominin nabzını tutan ve denetleyen mekanizmaları geleneksel dini ve bürokratik kararlara göre verilmektedir (Berber, 2013:67). Bu durum kalıcı politikaların yapılamaması nedeniyle ekonomik başarısızlığı artırmaktadır. Devrim Muhafızları adı verilen Sipah-i Pâsdârân-î İnkılâb-ı İslâmî grubu ülkede çoğu önemli karar alma konularında etkili kurumlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir kurum olan Bûnyâdlar (Bûnyâd-i Mustazafîn) rejime yakınlıklarıyla bilinmekte ve ekonomik alandan sosyal alanlara kadar birçok yerde denetim görevlerini üstlenerek sivil toplum görünümü çalışmalar yürütmektedirler. Bu gibi kurumların denetim faaliyetleri yürütmesi ve meclisten aldıkları bütçeler de dahi meclise karşı sorumluluklarının sınırlı oluşu ekonominin şeffaflığını düşürdüğü söylenebilir (Keneş, 2013: 303). İran'ın bu siyasi yapısı devletin birçok konuda yavaş karar almasını ve etkin politikaların üretilmemesine neden olmuştur. Yaptırımlarla birlikte mevcut ekonominin kırılabilirliği daha da artmıştır.

1997 yılı itibari ile görevi devralan Hüccetülislam Muhammed Hatemi ekonominin kısır döngüsünü kırmak ve durumu düzeltmek adına "Ekonomik Rehabilitasyon Planı" ile yeni yasalar çıkartmış devlet müdahalesinin ekonomi üzerindeki etkisini azaltmaya çalışmıştır. Kısmi başarılar alınmış olsa da İran Devleti %80 oranında petrole bağımlı kalmaya devam etmiştir (Keneş, 2013: 303-305). 1997-2005 yılları arasında görev yapan Hatemî ekonomi politikaları üzerinde çalışmış özellikle bankacılık faaliyetlerinin kamu denetiminden çıkarılması ve uluslararası yatırımların teşvik edilmesi yönünde birçok girişimlerde bulunmuştur. Ancak muhafazakâr kesimin siyasi muhalefeti nedeniyle Hatemî'nin ekonomi politikaları eksik kalmıştır (Habibi, 2008:4). Bu nedenle İran'ın ekonomik verimliliği ve gelişimi düzensiz kalmış, uluslararası ekonomik yaptırımların da

etkisiyle yıllık reel büyüme oranı ve cari açık dengesi **Şekil 5**'te görüldüğü üzere 2015 anlaşmanın imzalanmasına kadarki süre içerisinde düzensiz düşüşler göstermiştir.

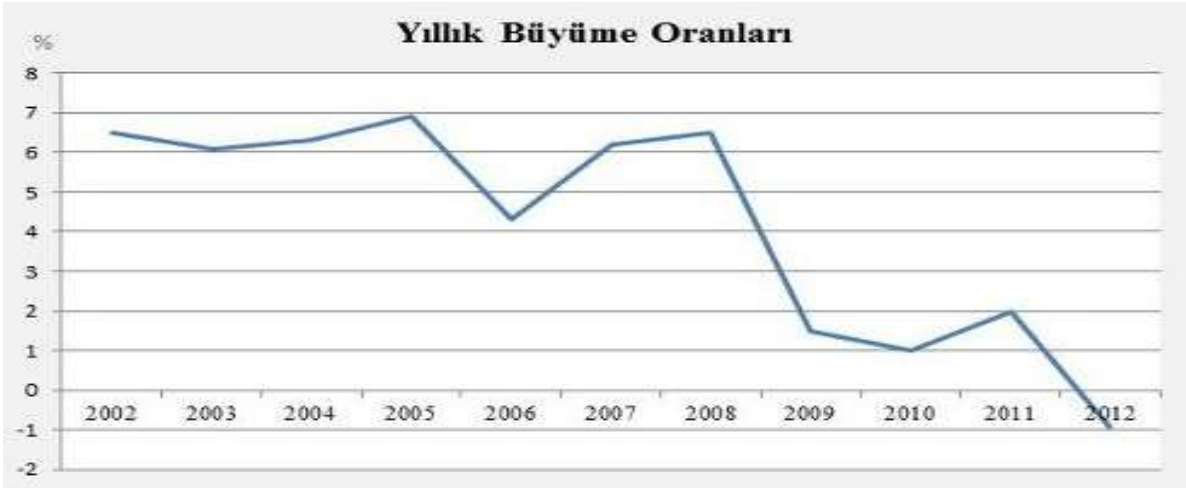

Şekil 5. Uluslararası Yaptırımların İran'a Ekonomik Etkileri (2005-2016)
Reel GSYİH büyümesinin (çizgi), Cari hesap açığına(sütun) oranı

Kaynak: IMF, (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2018)

2005-2015 yılları arasındaki dönemlerde cari açığın ve reel büyüme oranlarının ekonomik yaptırımların artış gösterdiği dönemlerde düşmesi ve yaptırımların etkisini göstermektedir. Bu etkiler kendini özellikle 2011 yılı ve sonrasında ekonomide iyice hissettirmiştir. Bu durum kendini işsizlik konusundaki yükselişler ile de göstermiştir. **Şekil 5'deki** verilere göre 2008 yılına kadarki dalgalanmalar daha çok yükselen küresel petrol fiyatları nedeniyle olduğu söylenebilir. Ancak 2012 yılına gelindiğinde; AB, ABD ve BM'nin yaptırımlarının İran'a karşı ağırlaştırılması ekonominin reel büyümesini -1 düzeyine kadar düşürmüştür. Bu durumun sonuçları sadece kamu bütçesini değil **Şekil 6**'daki verilere bakıldığında yıllık büyüme oranlarına da yansıdığı net olarak görülmektedir (Berber, 2013, s. 72).

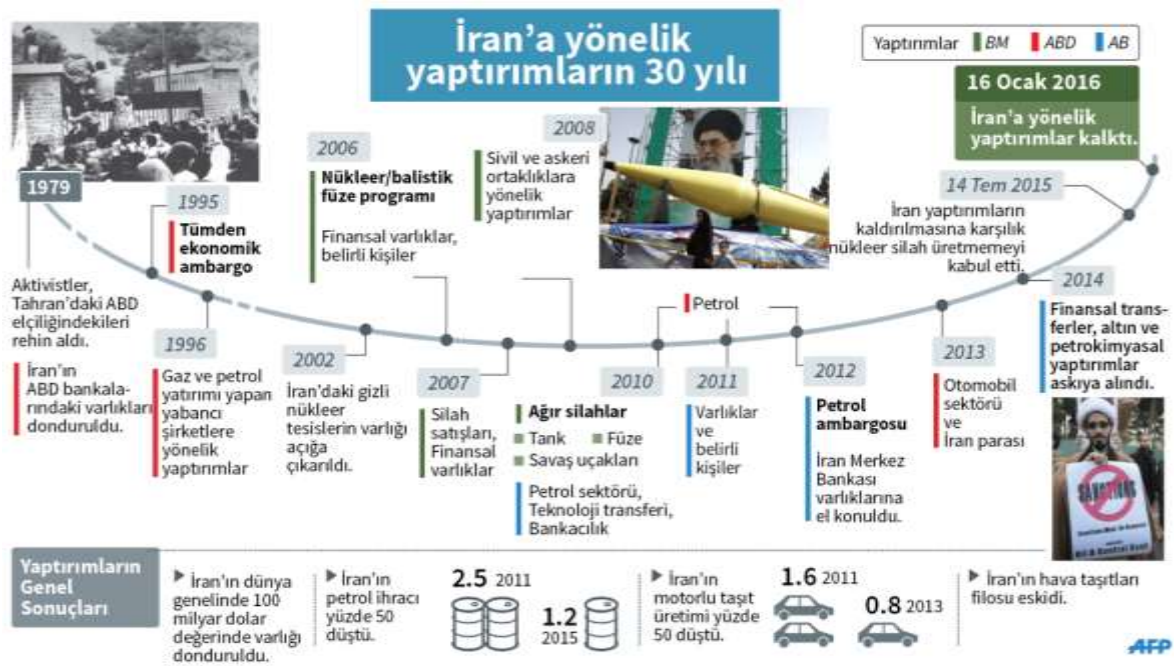
Şekil 6. İran'ın Yıllık Büyüme Oranları (%) (2002-2012)

Kaynak: Seçkin Berber, Yaptırımların İran Ekonomisine Etkileri, BİLGESAM Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 26 Nisan 2013, (Erişim Tarihi: 02 Haziran 2018)

Şekil 6' daki veriler detaylı incelendiğinde; yıllık büyüme verilerinin özellikle 2008 ve 2011 yıllarında ciddi düşüş yaşadığı görülmektedir. 2008 yılında İran'a yönelik yaptırımlarda Birleşmiş Milletler'in başı çektiği söylenebilir. 2006 yılında 1737 sayılı karar ile İran'ın nükleer çalışmalarına katkıda bulunabilecek her türlü malzeme, teknoloji ve finansman sağlanması yasaklanmıştır. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler 11 şirketin mal varlığını dondurmuştur. 2008 yılında 1803 sayılı kararla yeni bir yaptırım programı daha onaylanmıştır (Uzun, 2013: 65). Bu dönemde Birleşmiş Milletler İran'a karşı sivil ve askerî yaptırımlarda bulunmuş ve önceki yaptırımları daha da sertleştirmiştir. Tüm bu gelişmeler İran ekonomisini derinden etkilemiş ve ekonomik kırılganlık yaptırımlar sertleştikçe doğru orantılı bir düzeyde artış göstermiştir. Bu durum İran ekonomisinin küçülmesine sebep olmuştur. 2011 yılında yapılan yaptırımların temel amacına bakıldığında, Tahran'ın finans ve enerji sektörlerinin Pazar paylarını zayıflatmak ve İran'ı uluslararası ilişkilerde yalnızlaşmaya iterek nükleer faaliyetlerinde caydırıcı etki yaratmak olmuştur. Bu nedenle 2011 yılında yaptırımların kapsamı genişletilerek önceki yıllara oranla çok daha sertleştirilmiştir. Bu durumun oluşmasındaki en önemli etken Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun İran'ın nükleer programıyla ilgili hazırladığı rapora göre, İran'ın UAEA'ya bildirmediği nükleer faaliyetlerinin askerî amaçlı olma ihtimalinin yüksek olduğunun rapor edilmesi ve durum ile ilgili uluslararası güvenlik kaygılarının olduğuna işaret edilmesi, İran'a karşı yaptırımların daha da sertleştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu yaptırımlara örnek olarak, İran Ulusal Petrol Şirketi ve İran Merkez Bankası gibi kurumlarla ilişkisi bulunan kişi veya

firmaların varlıkları dondurulmuş ve seyahat izinleri iptal edilmiştir. ABD'nin İran'a yönelik yaptırımları delmesine yardım ettikleri ileri sürülen Çin'deki Kunlun Bankası ile Irak'taki Elaf İslami Bankası, ABD finans sistemi dışında bırakılarak faaliyetleri de engellenmiştir (BBC News, 2012). Avrupa Birliği tarafından İran Merkez Bankası'nın varlıklarına el konması ve petrol ambargoları düzenlenmiş bunun yanında İran'ın silah ticareti ve bankacılık sistemleri de hedef alınmıştır.

Tablo 4. İran'a Yönelik Yaptırımların 30 Yılı

Kaynak: aljazeera.com,
(Erişim Tarihi: 8 Eylül 2018)

2013 yılı itibari ile birlikte ABD İran'ın otomobil sektörünü zayıflatmak amacıyla yaptırımlarını bu sektöre de yöneltmiştir. İran'ın Ortadoğu'nun en büyük otomobil üreticisinden biri olması ve bu sektörden ciddi gelirler elde etmesi ABD tarafından engellenmeye çalışılmıştır. İran Devleti otomobil üretim ve endüstrisi bakımından dünyanın endüstrilerinin ilk 20 içerisinde olması ABD'nin bu alana yaptırımlar uygulamasına neden olmuştur. Çünkü motorlu taşıtlar endüstrisi İran'ın GSYH'nin %10'luk kısmını oluşturmaktadır. Bu alana yapılacak yaptırımların ekonomik etkileri ve sonuçları büyük olacaktır. Bunun farkında olan ABD bu alana yaptırımlar uygulayarak teknoloji ve ihracata ciddi darbeler vurmuştur. Yaptırımlardan en çok etkilenen ikinci sektörün ise doğalgaz ve enerjiden sonra otomobil sektörü olduğu söylenebilir. 2011-2013 verilerine göre yaptırımlar

sonucunda bu sektördeki satışların %51,2'lik bir düşüş yaşandığı görülmüştür (DEİK; TIM ve KPMG, 2016: 6-7). Yatırımların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte yabancı yatırımcıların ülkeden çıkmaya başlaması, ekonomik verilerin kötüleşmesi, üretimin ve satış değerlerinin zarar görmesi ülkenin makroekonomisini de bozmuştur. Yatırımlardan 2015 yılına kadarki süreçte, İran'ın GSYH üzerindeki ihracat payı %26 seviyelerinden 2015 e kadarki süreçte %23 seviyelerine kadar gerilemiştir. Bunu petrol ihracatı %12'lik bir düşüşle takip etmiştir. (DEİK; TIM ve KPMG, 2016: 6-7). Bu gibi düşüşler yıllık olarak ortalama %10'luk bir GSYH azalmasını göstermektedir. Bunun anlamı, Dünya Bankası'nın yaptığı araştırmaya göre, 2012-2014 arası dönemde ABD ve AB'nin İran'a yönelik yatırımları sıkılaştırmasıyla İran ihracat gelirlerinin %13,5'lik bir zarara uğrattığı ortaya çıkmıştır. Bu oran yaklaşık olarak 17,1 milyar dolarlık bir tutara denk gelmektedir (DEİK; TIM ve KPMG, 2016: 14). Bu kayıpların yansımaları ekonomi üzerinden toplumsal alana yönelmiş ve halk üzerindeki bu baskı yerel hareketlere sebep olmuştur. Ekonomik taleplerin yerine getirilememesi, artan yüksek enflasyon ve işsizlik, siyasi ve toplumsal aksaklıkların baş göstermesi üzerine halk sokaklara inmiş ve yönetim karşıtı birçok gösteri düzenlenmiştir. Bu hareketler devletin nükleer politikalarını gözden geçirip yeni kararlar alması konusunda etkili olmuştur. Ekonomik ve siyasi açıdan çok fazla zarar gören İran Devleti, yatırımlar sonucunda büyüme oranlarının hızla düşmesi, enflasyon ve işsizlik verilerinin gittikçe kontrolden çıkması ve halkın ekonomik krizler nedeniyle zor duruma girmesi, Tahran yönetimini nükleer çalışmalarını denetime açma ve devletlerle anlaşma yapmaya yöneltmiştir. Bu vesile ile 14 Haziran 2015 yılı hem İran hem de uluslararası toplum için bir dönüm noktası olmuştur. İran ekonomisinin toparlanabilmesi için devletlerarasında ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve nükleer silahlarının üretiminin engellenmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır.

İsviçre'nin Lozan kentinde gerçekleştirilen İran nükleer müzakerelerinde, Birleşmiş Milletlerin 5 daimi üyesi (ABD, İngiltere, Fransa, Çin ve Rusya) Almanya ve İran arasında (P5+1) arasında görüşmeler yapılmış ve anlaşmaya varılmıştır (BBC News, 2015). Bu anlaşma sonucunda İran nükleer çalışmalarını Birleşmiş Milletler denetimine açacak ve uranyum zenginleştirme çalışmalarını yavaşlatacaktır. ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif ve Avrupa Birliği Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini ile Birleşmiş Milletler'in (BM) Viyana Ofisi'nde yaptıkları görüşmenin ardından basın toplantısı düzenlemiştir. Birçok kişinin imkânsız olarak gördüğü İran ile diplomatik bir yol bulma arayışında geldikleri noktada bu sonucun önemli bir yere sahip olduğunu ifade eden ABD Dışişleri Bakanı, İran ve P5+1 ülkelerinin

delegasyonlarına, çabaları için BM Viyana ofisindeki basın toplantısıyla teşekkür etmiştir. ABD Dışişleri Bakanı John Kerry tarihi konuşmasında; "Bugün daha güvenli bir dünyanın ilk günüdür, önümüzdeki birçok yılın daha güvenli kalacağını ümit ettiğimiz bir gündür." değerlendirmesini yapmıştır (aljazeera.com, 2016). Ancak anlaşmadan sonraki dönemlerde özellikle İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini tam olarak durdurmayıp sadece askıya aldığını duyurması ve denetimin kapsamının askerî istihbarat güvenliği gerekçe gösterilerek genişletilmemesi neticesinde zamanla bunun sadece geçici bir çözüm getireceği ve İran'ın bu konuda zaman kazanmaya çalıştığı yorumlarının yapılmasına da zemin hazırlamıştır. Buna bağlı olarak İsrail anlaşmadan memnuniyetsizliğini de kamuoyu üzerinden sık sık dile getirmiştir. Avrupa devletleri ise aksine İran'ın nükleer faaliyetlerinin denetim altına alınabilmesini diplomatik bir başarı olarak yorumlamışlardır.

4.1.6. Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemeye Yönelik Mekanizmalar ve Birleşmiş Milletler'in Rolü

Kitle imha silahları kategorisi içerisinde değerlendirilen nükleer silahlar, yapılarındaki atomun parçalanması sonucunda ortaya çıkan yıkıcı güç ve zararlar nedeniyle yasaklanmıştır. Bu gibi kitle imha silahlarının büyük kitleleri yok edebilme gücü nedeniyle (atom bombası) uluslararası toplumda güvenlik nedeniyle kontrol altına alınma zorunluluğu doğmuştur. Devletler nükleer çalışmalarını her ne kadar barışçıl bir amaç için kullanılacağı kamuoyunda dile getirseler de bu maddelerin taşıdığı risk potansiyeli hayli yüksektir. Örneğin; enerji amaçlı nükleer çalışmalar yapımında geçilen adımlar ile silah yapımında geçilen süreç birbiriyle paralellik göstermektedir. Özetle, nükleer yakıt veya enerji üretimini yapabilen bir ülke silah üretme kapasitesine de sahiptir (Ertay, 2014: 3). Bu nedenle Uluslararası Atom Enerji Ajansı nükleer silahların yayılımı ve kullanımını kontrol altına almak veya engellemek için ciddi çalışmalar yürütmektedir. Enerjide kullanılmak üzere işlenen uranyum maddesinin %5'lik zenginleştirilmesi enerji üretmek için yeterlidir. Araştırma reaktörleri için ise bu oran %20'lere kadar çıkabilmektedir (World Nuclear Association , 2018). Bu maddenin geri kalan kısmının ise silah yapımında kullanılmasının önlenmesi için denetim ve gözetim mekanizmalarının varlığı zorunlu hale gelmiştir. Nükleer tesislerin artması ve uluslararası güvenlik tehdidi oluşturması nedeniyle 1968'de Nükleer Silahların Artırılmasının Önlenmesi Anlaşması imzalanmıştır. İş bu anlaşma; ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve Çin'in nükleer güç sahibi ülkeler olduğunu kabul etmiş ve bu devletlerin Birleşmiş Milletler denetimi altında başka ülkelere teknoloji veya nükleer malzeme satmayacaklarını şart koşmuştur (UNODA, 2017). Bu anlaşmanın denetim ve gözetimi ise, Uluslararası Atom Enerji Ajansı tarafından

yürütmektedir. Uluslararası Atom Enerji Ajansı; Atom çekirdeğinin parçalanabilmesinden sonraki süreçte; ortaya çıkan nükleer enerji önce askerî daha sonra yüksek potansiyele sahip olduğu için ticari, ekonomik alanda kullanılmaya başlandığını belirtmiştir (Smith, 1945:89). Nükleer yakıt sanayisi geliştikçe bu enerjinin silah yapımında veya kötü amaçla kullanılmasını önleyebilmek adına yaptırım gücüne sahip bazı uluslararası kurum veya kuruluşların oluşturulması gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 1957 yılında Birleşmiş Milletler 'in özerk bir alt kuruluşu olarak Uluslararası Atom Enerji Ajansı kurulmuştur (IAEA, 1957). Bu kuruluşun merkezi Avusturya, Viyana'dır. Ajans Tüzüğü'ne göre kurumun amacı, "Atom enerjisinin dünya barışına, sağlığa ve refaha katkısını hızlandırmak ve artırmaktır. Bunu yaparken Ajans, denetimi altında yapılan yardımın askerî amaçla kullanılmamasını sağlayacaktır." İbaresine yer verilerek nükleer çalışmaları önleme ve denetleme yapısının amacı belirlenmiştir (Dayday, 2012:1). Uluslararası Atom Enerji Ajansının Uluslararası sisteme olan katkıları ve yaptığı çalışmaları neticesinde kuruma 2005 yılında Nobel Barış Ödülü verilmiştir (Nobel Prize Organisation, 2005).

Nükleer silahların önlenmesi amacıyla yapılmış başka anlaşma ise, 1996'da imzalanan Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşmasıdır (CTBT). Bu anlaşma, Nükleer Denemelerin kapsamlı yasaklanması antlaşmasını öngörmektedir. 270'den fazla kişi ve 70 kadar devlet bu anlaşmayı onaylamıştır (CTBT, 2018). Anlaşmayı imzalayan devletler, nükleer bombaların geliştirmesi ve buna bağlı olarak nükleer patlamalardan insanlara ve çevreye bulaşan kimyasal maddelerin önlenmesi için ortak hareket etme kararı almışlardır (CTBT, 2018). Bu anlaşma, tüm nükleer denemeleri ister sivil ister askerî amaç taşımış olsun yasaklayan çok taraflı bir antlaşmadır. Başka bir önleyici anlaşma olarak; 1990 yılında Mısır tarafından kurulması önerilen Orta Doğu'da Nükleer Silahlar Serbest Bölgesi (NWFZ) anlaşmasıdır. Birleşmiş Milletler'in de desteklediği bu öneri 1974'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda (UNGA) İran ve Mısır'ın önerisini takiben onaylanmıştır. Bu anlaşma ile bölgesel işbirliği ve ilerleme kaydedilmesi amaçlanmıştır. Orta Doğu'daki nükleer tesisler üzerindeki güvencelerin uygulanması için çeşitli usuller belirlenerek tehdit ve güvenlik kaygılarına karşı tedbirler alınmaya çalışılmıştır (Davenport, 2017).

Nükleer Silahlara Karşı Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Ve Silahsızlanma Girişimi (NPDI) adıyla 2010 yılında yeni bir kurum kurulmuştur (NPDI, 2018). Bu kuruluş Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT)'nin kabul ettiği usuller çerçevesinde çalışmalarını yürütmektedir. Temel amacı, nükleer silaha sahip devletlerinin silahsızlanma taahhütlerini yerine getirme biçimlerini izlemek ve denetlemek ile şeffaflık

sağlamak için hedefe ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu kurumun toplamda 12 adet üye devleti bulunmaktadır. Bunlar; Avustralya, Kanada, Şili, Almanya, Japonya, Meksika, Hollanda, Nijerya, Filipinler, Polonya, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Üye devletlerin girişimleriyle düzenlenen konferanslarda ortak işbirliği ve güvenlik konuları ele alınmakta ve raporlar ve eylem planları oluşturularak ortak bir itaat oluşturulması amaçlanmaktadır (NPDI, 2018). Nükleer güvenlik sorunu başta Birleşmiş Milletler olmak üzere bütün devletleri yakından ilgilendiren ve gelecek için tehdit oluşturan bir konudur. Bu nedenle silahların yayılmasını önleme ve nükleer çalışmaların barışçıl yollarla yapılması için birçok anlaşma ve konferanslar düzenlenmiştir. O konferanslardan biri de Nuclear Security Summit olarak bilinen Nükleer Güvenlik Zirvesi (NGZ)'dir. Nisan 2010 yılında konferans ilk olarak Varşova'da başlatılmıştır. Zirvenin finali ise 31 Mart- 2 Nisan 2016 tarihleri arasında Washington'da yapılarak nükleer güvenlik ve endişeler konuşulmuş ve bildiriyle son bulmuştur. 50'ye yakın devletin katılımıyla gerçekleştirilen bu zirvede bir de final bildirisi yayınlanmıştır (NSS, 2014). Bildiriye göre; nükleer güvenliği artırıcı önlemler almak ve nükleer çalışmalara sahip ülkelerin bu kaynakları barışçıl amaçlarla kullanmaları gerektiği vurgulanmıştır. Nükleer ve radyolojik maddelere ulaşımın engellenmesi konusunda ortak itaat oluşturulmuştur. Nükleer enerji ile ekonomik kaygıları olan ülkelerin denetimlerinin önemi ve nükleer silahlarda kullanılacak teknolojiler ve kaynakların terör gruplarının eline geçişinin önlenmesi üzerine sorumluluklar bu bildiriyle vurgulanmıştır. Uluslararası işbirliği ve koordinasyonun güvenlik tehditleri konusundaki önemi vurgulanarak katılımcı devletlerin üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeleri gerektiği belirtilmiştir (Sarı, 2014:1).

Nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik geliştirilen mekanizmalardan bir diğeri de 8 Şubat 1987'de onaylanan Nükleer Malzemenin Fiziksel Korunması Sözleşmesi (NMFKS)'dir. NMFKS Uluslararası Atom Enerjisi altında müzakere edilen uluslararası bir sözleşmedir (CPPNM, 2005). Bu sözleşmenin amacı, taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak ve nükleer madde ve tesislerin fiziki korunmasını iyileştirmektir. Ayrıca, çalıntı veya kaçak nükleer malzemenin kurtarılması, olası radyolojik sonuçları hafifletmek ve ilgili suçları önlemekle birlikte ortak mücadele etmek için önlemler almayı taahhüt etmektedir. Bu sözleşme ile nükleer malzeme ve nükleer tesislerin korunması ve UAEA'nın davranışına rehberlik etmek amaçlanmıştır (CPPNM, 2005).

İran'ın nükleer girişimlerinin anlaşma ile sonuçlanması ile P5+1 ile İran arasında müzakereler yürütülmüş ve 14 Temmuz 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler 5 daimi üyesinin yanında Almanya'nın da katılımıyla Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) oluşturulmuştur (U.S. Department of State, 2015: 3). Bu anlaşma Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararına dayanmaktadır. Bu kararı 20 Temmuz 2015 tarihinde kabul edilmiş ve Ocak 2016'da Kapsamlı Ortak Eylem Planı ile İran'ın anlaşma kapsamında taraf devletlere karşı vermiş olduğu taahhütlerini yerine getirdiğine dair Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun hazırladığı raporun yayınlanmasıyla uygulanmaya başlanmıştır (Joint Comprehensive Plan of Action ,2016: 1). KOEP anlaşması ile İran'a uygulanan ekonomik yaptırımlar ve nükleer silah programı müzakereler çevresel faktörler ve siyasi ve jeopolitik dinamikler ele alınarak hazırlanmıştır. Bu anlaşma yapılırken müzakereyi yürüten her tarafa ayrı ayrı görevler yüklenmiştir. Birinci taraf olarak, P5 +1 Ülkeleri belirlenmiştir. Bu grubu oluşturan taraflar BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi (Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri) artı Almanya'yı temsil etmektedir. Bu koalisyonun ana hedefi, İran'ın nükleer programının kapsamlı ve kusursuz bir izleme mekanizması aracılığıyla barışçıl kullanımla sınırlandırılmasını sağlamaktır (Smutko ve Raman, 2016: 7-8). Fransa hariç Avrupa Birliği açısından anlaşmaya yönelik tutum P5 +1 Ülkeleri ile hemen hemen aynıdır. Avrupa Birliği, İran'a yönelik ağır yaptırımların hafifletilmesini ve özellikle insani nedenlerden dolayı ekonomik yaptırımların erken kaldırılmasını istemektedir. Böylelikle İran ile olan ticari ilişkilerin yeniden düzelterip ticari çıkarlarını koruma amacı güdülmektedir. İsrail açısından ise anlaşma, bölgedeki güvenliğinin sürekliliği konusunda yoğunlaşmaktadır. İsrail, İran'ın kendi güvenliğine hiçbir zaman bir tehdit oluşturmayacağından emin olmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, İran'ın herhangi bir askerî harekâtı sürdürmesini sağlayan herhangi bir anlaşmaya karşı çıkmaktadır. İsrail Devleti, İran'ın nükleer çalışmaları ve özellikle büyük bir tehdit olarak gördüğü İran'ın konvansiyonel ordusu hakkında endişelerini dile getirerek ilgili anlaşmaya şüpheyle yaklaşmıştır (Smutko ve Raman, 2016:7). Anlaşmaya taraf ülkelerden bir diğeri de Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan kendini Ortadoğu'daki Sünni-Şii rekabetinin baş aktörü olarak görmekte ve İran'ı ekonomik ve stratejik olarak güçlendiren herhangi bir anlaşmaya karşı çıkmaktadır. Son taraf devletlerden biri de Hindistan'dır. Hindistan'ın da nükleer güce sahip olduğu düşünüldüğünde, diğer fiili nükleer güce sahip devletlere karşı önyargılı yaklaşmaktadır. Ancak bu noktada Hindistan, kendi nükleer programı için tehlikeli olan nükleer yaptırımları değerlendirerek pozisyonunu almaya çalışmış ve denge politikası gütmüştür. Hindistan Devleti'nin bu politika ile hareket etmesinin nedeni; İran ve Suudi Arabistan'ın ülkesi için en

önemli ticari ortaklar olması ve ABD, İsrail ile birlikte yürüttüğü savunma sanayisi ile ilgili yatırımların tehlikeye girmesini istememesidir (Smutko ve Raman, 2016: 8). Anlaşma sonrası taraf devletlerin ortak vardıkları müzakere sonuçları şunlardır. İran Devleti, mevcut olan yüksek zenginleştirilmiş uranyum stoklarının azaltılması ve sadece sivillerin ihtiyaçlarını karşılamak için zenginleştirme sağlamak amacıyla santrifüj sayılarındaki sınırlamaların yapılması kararlaştırılmıştır. İran aynı zamanda Plütonyum ve yan ürünleri için sıkı prosedürlerin başlatılmasını kabul etmiş ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu İran'ın sahip olduğu tüm nükleer tesislerin düzenli denetimlerinin yapacağı kararlaştırılmıştır. İran'a yönelik uygulanan ekonomik yaptırımlar adım adım kaldırılacak ve olası yeni bir ihlal durumunda yaptırımların yeniden uygulanacağı belirtilerek anlaşma ortak onaya sunulmuştur (Smutko ve Raman, 2016: 9).

İRAN'A UYGULANAN EKONOMİK YAPTIRIMLARIN GELİŞİMİ

4.2.1. 1996- 2015 Arası Ekonomik Yaptırımlar ve Nükleer Kriz Döneminde Yaşanan Gelişmeler

Rehine krizi nedeniyle; ABD ile İran arasında gerilimin büyümesi, iki ülkeyi birçok alanda karşı karşıya getirmiştir. İslam devriminden sonra ABD, İran'a karşı geniş çaplı ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. ABD yaptırımlarını ekonomik boyuta taşıyarak İran Devleti'nin ekonomik kırılganlığını artırma ve zorda bırakma yolunu seçerek birçok şirketini İran topraklarından geri çağırıştır. ABD merkezli petrol şirketlerinin İran'da faaliyet göstermeleri engellenmiş ve yaptırımlar genişletilmiştir. İran'ın nükleer faaliyetlerinin Birleşmiş Milletler ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanması sonucunda, İran bir takım ekonomik yaptırımlara maruz kalmıştır. Bu tehdidin önlenmesi için ticari anlaşmaların feshinden Pazar ambargolarına kadar birçok alanda İran Devleti'ne sert güç uygulanmış ve İran'ın masaya oturup anlaşmaya mecbur kalıp müzakerelere başlaması amaçlanmıştır. Bu süreç, ABD konsolosluk çalışanlarının rehine alınması ile başlayıp nükleer çalışmaların İran tarafından denetimsiz bir şekilde devam etmesiyle zirve yapmıştır. Yaptırımların ilk hareketleri 1996 yılına rastlamaktadır. Bu dönemde bozulan ilişkiler 2002 yılından sonra daha sistematik yaptırımlarla uygulanmıştır. Nükleer kriz ile birlikte sadece ABD değil Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler de İran'a yaptırımlar uygulayarak İran'ın nükleer faaliyetlerinden vazgeçmesi için baskı oluşturulmuştur.

4.2.2. 1996 Yılında Yaşanan Gelişmeler ve İran'a Uygulanan Yaptırımlar

Amerika Birleşik Devletleri, 1996 yılında İran hükümetini zor durumda bırakmak ve ekonomi üzerinden baskı oluşturmak amacıyla İran'da petrol kaynaklarının geliştirilmesi için 40 milyon doların üzerinde yatırımı olan şirketler için bir dizi yaptırım tasarısı yayınlamıştır. ABD bu hamlesiyle İran'ın petrol gelirlerini düşürmeyi ve yabancı yatırımcılara gözdağı vererek yatırımları engellemeye çalışmıştır. Bu yaptırım tasarılarının konusu sadece petrol rezervleri üretimi değil; aynı zamanda silah, petrol ekipmanı ve sivil havacılık hizmetleri gibi belirli mal ve hizmetleri de kapsamıştır. Dönemin ABD Başkanı olan Clinton, yaptırım yasasını onaylayıp terörle mücadele konusunda İran ve Libya gibi devletleri işaret ederek, terör gruplarını destekleyen devletleri cezalandırma yoluna gidileceğini belirtmiştir. Bu noktada 1996 yılında ABD İran'a ticari yaptırımlar uygulamıştır. Bu yaptırımlar

uygulanırken İran'ın; uluslararası terörizmi finanse etmek ve ticari gelirlerini terör gruplarına aktarılmasına yardım etmek ve kitle imha silahlarını elde etmek için girişimlerde bulunmak gibi konularda İran yaptırımlara uğramıştır. Bu yaptırımlar aynı zamanda Birleşmiş Milletler'in yasakladığı donanım ve malları da kapsamaktadır. ABD başkanı Clinton, 1996 yaptırım yasasına dayanarak İran'ın olası yaptırım ihlalini cezalandırma yoluna gidilerek olası yeni yaptırımları açıklamıştır. Bu yaptırımlar; İhracat-İthalat Bankası yardımlarının engellenmesi, ihracat lisanslarının reddedilmesi; ABD finans kurumlarından 10 milyon doların üzerinde kredi veya kredi yasağının uygulanması gibi yaptırımların uygulanmasını şart koymuştur. ABD'nin bu hamlesi, İran'a yönelik ticari yatırımların önünü kesmiş ve İran'a yapılan yaptırımların delinmesi veya ihlalini engellemiştir (Global Policy Forum, 1996:1).

18 Haziran 1996 yılında toplanan Birleşik Devletler Kongresi'nde alınan kararlara göre; İran Hükümeti'nin kitle imha silahları ve bunları ulaştırmanın yollarını ve uluslararası terörizm eylemlerini destekleme çabalarının endişe verdiği ve ABD dış politika çıkarlarını tehlikeye attığı vurgulanmıştır. Bunun yanında İran'ın uluslararası terör eylemlerinin çoğalmasının önlenmesi için İran'a karşı mali yaptırımların uygulanmasını ve ilave çabaların daha yapılması gerektiği aktarılmıştır. Bu çabalara örnek olarak; İran'ın petrol borularının ve sahip olduğu petrol yataklarının araştırılması ve kaynaklarının sınırlandırılması gerektiği tartışılmıştır. ABD, bu yaptırımlar yanında ihracat yaptırımlarını da uygulayarak İran'a herhangi bir özel lisans verilmemesini ve herhangi bir mal veya teknolojinin paylaşılmamasını istemiştir. Olası ihlaller ile şirketlere ve kişilere ek yaptırımların yapılacağı belirtilmiştir (Federation of American Scientists, 1996:1).

ABD'nin 1996'da İran Yaptırımlar Yasası'nın kapsamı incelendiğinde önceki yıllarda kademeli olarak uygulanan 1984 ve 1987 yaptırımlarının da etkileri tasarıya yansıdığı görülmektedir. ABD tarafından tek taraflı olarak 1996 yılında çıkarılan yasa ile İran'da yeni petrol kaynaklarının yatırımlarını gerçekleştirecek yabancı şirketlere mali ve ticari kısıtlamalar getirerek 40 milyondan fazla yatırımı olan kurumların ülke içindeki girişimlerinin engellenmesi şeklinde sonuçlanmıştır. Yabancı yatırımcıların İran'ı terk etmeye başlaması finansman ve teknolojik kaynaklar sorununu gündeme getirmiştir. ABD yaptırımlarını tasarlarken iki ana hedefe odaklanmıştır. Bunlardan birincisi; İran'ın askerî potansiyelidir. İran'ın kimyasal ve nükleer silahların geliştirilmesi çalışmalarını zayıflatmak ve İran hükümetinin terörist gruplara karşı finansman sağlamasını engellemek için mevcut kaynakların etkinliğini azaltmaya çalışmıştır. Ancak bu yaptırımların sonuçları tek taraflı

olarak sonuç vermemiştir. Petrol fiyatlarındaki artış, ABD için de zararlı olmuştur. Bu yaptırımların sonuçları İran üzerinde ciddi bir politika değişikliğine sebep olmadığı gibi; ABD ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin ticari konularda sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. İran bu durumu iyi yönetip petrol ve gaz kaynaklarına yeni yatırımlar yapmıştır. Bu yeni yatırımlar başarılı olamasa da ekonominin büyük zararlar görmesini yavaşlatmıştır (Schott, 1997:1). Ancak başka bir açıdan bakıldığında ise bu yaptırım uygulamalarının sonuçları yeni ülkeye yeni yatırımların gelmesini geciktirmiş ve bu durum İran'ın taahhütlü kredilerini zora sokmuştur. Üretim kapasitesinin artış gösterdiği gözlemlense de teknolojik kaynakların yabancı yatırımcılar tarafından geri çekilmesinin yarattığı boşluk petrol gelirlerinde azalmaya neden olmuştur.

Ekonomik yaptırımların temel hedefi, yaptırım uygulayan ülkenin veya ülkelerin politika hedeflerine karşı uyumu zorunlu kılma aracı olarak hedef ülkeye zarar vermektir. (Hufbauer; Schott ve Elliott,1990: 75-82) İran'a karşı bu yaptırımların etkisi sınırlı kalmıştır. 1996 yasası ile uygulanan yaptırımların etkisine bakıldığında uygulamanın sonuçlarının ABD hedeflerinin altında kaldığı görülmektedir. Çünkü İran; ABD'ye göre terör örgütlerine karşı olan tutumunu değiştirmemiş ve finansman desteğini sürdürdüğü yorumları yapılmıştır. Hedef başlangıçta hükümet olsa da bu yaptırımlar İran hükümetini değiştirmeye yetmemiştir. Yaptırımlarla birlikte İran İç politikasında ve toplumsal durumunda rejime yönelik bir etki veya politika değişikliği yaşanmamıştır. Eski İran Maliye Bakanı (1962-1963) Jahangir Amuzegar'ın yaptırım sonuçlarına yönelik açıklaması önemlidir. Jahangir Amuzegar; Amerikan yaptırımlarının ekonomik, psikolojik ve politik etkisinin beklenen sonuçları üretmediği veya rejimi değiştirmediğini vurgulayarak yaptırımların başarısız olduğunu iddia etmiştir (Amuzegar, 1997: 31). Ancak 1996 yılına kadar ki süreç içinde uygulamaların kısmi başarılar kaydettiği söylenebilir. Örneğin; 1981'de yaptırımlar ABD'deki rehinelerin serbest bırakılmasına katkıda bulunmuştur. İran ticari dengesinde yaşanan dalgalanmalar ve iç politika huzursuzluğu bağlamında 1996 yaptırım yasası özetle kısmi başarılı olduğu söylenebilir (Schott, 1997:1). Ancak sistematik yaptırımların olmaması ve kısa vadede sonuçların beklenmesi ABD açısından başarıyı geciktirmiştir.

4.2.3. 2000 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

2000 yılına gelindiğinde İran ile ABD arasındaki tansiyon biraz olsun dinmiştir. İran hükümeti, bu vesile ile ABD'nin yaptırımlarını kaldırmasını talep etmiştir. ABD ile ikili ilişkilerin düzeltilmesini ve ticari mallar üzerindeki yasakların kaldırılması talep edilmiştir.

İran Dışişleri Bakanı Kamal Kharrazi'nin 9 Mart 2000'de Perşembe günü Tahran Haber Ajansı konferansında yaptığı açıklamada "ABD'nin İran mallarına yönelik yaptırımlarının kaldırılmasını memnuniyetle karşılıyoruz ve bunu olumlu bir hamle olarak görürüz." İfadelerini kullanmıştır. İran'ın yaptırımlara karşı bu söylem değişikliği ikili ilişkilerin düzeltilmesi yolunda yeni bir adım olarak yorumlanmıştır (Valinejad, 2000:1). Reformcuların yasama kararlarında kazandığı zaferi sonrasında ABD bazı ihracat yasağı ürünlerin kaldırılmasına sıcak bakmıştır. Kamal Kharrazi, İran'ın ABD'li şirketlerle ticaret işbirliğine sıcak baktıklarını ve ABD'nin İran'a yönelik ticaret yasağı uygulamış olduğu mallardan olan buğday ve ilaç satışına karşı yaptırımları Nisan 2000'de gevşetmiştir. Ancak İran dışişleri Bakanı bu gelişmenin sadece tek yönlü değil aynı zamanda ABD pazarının İran mallarına açılmasını da arzuladıklarını dile getirmiştir (Valinejad, 2000:1). İkili ilişkilerin ekonomik anlamda düzelmeye başlaması yaptırımların kaldırılması konusunda İran'a umut vermiştir. Yaptırımlar ve yasakların esnetilmesi, rehine olayından sonra ABD ve İran arasındaki uzlaşma yolunda büyük bir adım olarak görülmektedir. Ancak ABD ana konulardaki ekonomik yaptırımları sürdürmeye devam etmiştir. Örneğin; İran'ın petrol ve gaz sektörlerinde bu kaynaklara yılda 20 milyon dolar veya daha fazla yatırım yapan yabancı şirketlere ticari yaptırımlar uygulayan yasaların devam ettiği görülmektedir. ABD aynı zamanda 1979 yılında 12 milyar dolarlık banka varlıklarını dondurmıştır (Valinejad, 2000:1). Bu durum İran ile ABD arasında yeniden açmaya başlamıştır. Buna ek olarak ABD, Ortadoğu'daki barışın İran tarafından bozulduğunu dile getirmekte ve İran'ı terörizmi finanse edip desteklemekle suçlamaktadır. Tüm bu gelişmeler incelendiğinde İran ve ABD arasındaki ilişkilerin bu dönemde düzelmediği ve tansiyonun devam ettiği ortaya çıkmaktadır.

4.2.4. 2001 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

2001 yılına gelindiğinde ise; Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı Dick Cheney, İran'a karşı yapılan yaptırımların Görev gücü raporu taslağına göre yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Sipress ve Behr, 2001:1). 10 Nisan 2001 yılında yayınlanan Görev gücü taslağının birincil amacı, ABD'nin ulusal güvenlik ve diplomatik hedeflerini artırmak olarak belirlenmiş ve ülkenin enerji güvenliği iç ve dış tehditler gibi konularda yeniden tartışılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu taslağın içeriğine göre; kongrenin yeniden yaptırım reformlarının gözden geçirilmesi ve enerji reformlarının getirilmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Çünkü yaptırımlar sonucunda düşen petrol ve enerji arzının ABD'nin ekonomisini olumsuz etkileyeceği birçok kesim tarafından belirtilmiştir. Bu tasarı aynı zamanda, İran'a yönelik yaptırımları içeren 1996 yılı yasasının yeniden uzatılıp

uzatılmama konusunu tartışmaya açmıştır. Avrupa devletlerinin ticari çıkarlarının zora düşmesi ve enerji politikaları konusundaki iç muhalefetin baskıları sonucunda Clinton yönetimi, İran enerji sektörüne yatırım yapılmasına izin veren bir feragatname yayınlamıştır (Sipress ve Behr, 2001: 1).

4.2.5. 2003 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

ABD ve İran yaptırımların getirdiği tansiyonun etkisiyle Şubat 2003 yılında yeniden karşı karşıya gelmişlerdir. Rus yapımı Ilyushin uçağının Pakistan sınırındaki Zahedan'dan Tahran'ın 500 mil güneydoğusunda Kerman'a giderken yolda kötü hava koşullarından dolayı dağa çarpması sonucunda yaşanan kazada 302 devrim muhafızı üyesinin ölümü ile sonuçlanmıştır (Chan, 2003:1). İran hükümeti ABD'nin yaptırımlarını gerekçe göstererek uçak filolarına uyguladığı tamir ve teknolojik yatırımların engellendiğini ifade ederek uçak kazasında ABD'yi suçlamıştır. İran Boeing ve Avrupa yapımı Airbus uçaklarının filosunu eski Sovyetler Birliği'nden satın alınan veya kiralanan uçaklarla tamamlamaya çalışmış ve ABD menşeli ürünlerin İran'a satışına izin verilmemesi, uçakların tamiri ve bakımını kötü bir şekilde etkilemiştir. İran'ın hava endüstrisinin yaptırımlardan büyük oranda etkilenmesi ve yaptırım kaynaklı yaşanan uçak kazalarının sorumlusu olarak ABD gösterilmiştir. Bu gelişmeler ile ABD ve İran arasındaki ilişkilerde tansiyon daha da yükselmiştir (Dareini, 2003:1). Krizin tırmanması ile birlikte bu durum yaptırımların sadece rejimlere yönelik bir baskı oluşturmadığı aynı zamanda insani hayatı ile ilgili riskleri de beraberinde getirdiği görülmüştür. Yaptırımların aynı zamanda İran ekonomisine ciddi etkileri olmuş ve petrol ürünlerinin fiyatlarındaki artışlar nedeniyle tüm Körfez ülkelerinin de ihracatını etkilenmiştir. (Cordesman ve Al-Rodhan, 2006:10)

4.2.6. 2004 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

Eylül 2004 yılına gelindiğinde İran, Birleşmiş Milletler'in nükleer zenginleşmeyi durdurma çağrısını reddetti. İran aynı zamanda konunun Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesi halinde nükleer silahların yayılmasını önleme anlaşmasından vazgeçeceği konusunda Birleşmiş Milletler'i uyarmıştır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, İran'ın tüm uranyum zenginleştirmeyle ilgili faaliyetlerini askıya alıp çalışmalarını durdurma çağrısını yapmıştır. Ancak İran Uranyum zenginleştirme çalışmalarına devam ederek kapasitesini 40 ton uranyum ile artırmıştır. Bu durum dünyada büyük endişe ile karşılanmıştır. Çünkü bu miktar İran'a birkaç nükleer bomba sağlamak için yeterli bir miktardı (Fathi, 2004:1). ABD bu gelişmelere bağlı olarak üye devletler ile konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşımaya

çağırıştır. ABD, İran'ın zenginleştirilmiş uranyumu nükleer bomba yapmak için kullanmayı planladığını açıklamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin raporunun sonucu, İran'ın, nükleer girişimlerinin barışçıl olmadığı yönünde ortaya çıkarsa Tahran'a Birleşmiş Milletler tarafından daha ağır yaptırımların yapılması gerektiği tartışmaları başlamıştır. Üye devletlerin Viyana'da konuyu Güvenlik Konseyi'ne taşınmasını tartıştıkları sırada İran devrim muhafızları Şahab-3 olarak bilinen 810 mil menzile sahip füzeyi ateşleyerek gözdağı vermeye çalışmıştır (Erduramaz, 2015). Artan tansiyona ek olarak İran devlet televizyonunun füze denemesini kutsal savaş anlamına gelen "Cihad'ın ruhunu" korumak amacıyla yapıldığını söylemesi ile dünyada nükleer savaş korkusu başlamıştır (Fathi, 2004:1).

29 Eylül 2004 yılında İran Dışişleri Bakanı Kamal Kharrazi'nin yaptığı açıklamada İran hükümetinin Avrupalı yetkilileri Tahran'ın nükleer silah geliştirmedeğini doğrulamak için "yeni mekanizmalar" kurmaya davet etmiştir (Farley ve Marshall, 2004:1). Buradaki hedef ABD'nin konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 'ne taşınmasını durdurmak ve İran'a karşı olası yeni yaptırımları engellemektir. İran aynı zamanda yaptığı açıklamalar ile UAEA'nın kurallarına uyduğunu ve nükleer bir silah inşa etme amacının olmadığını, kaynakların barışçıl amaçlarla kullanma hakkına sahip olduklarını belirtmiştir. Kharrazi bu iddiasını kanıtlamak ve hiçbir gizli çalışma programlarının olmadığını göstermek için her türlü doğrulama mekanizmasını kabul edeceklerini uluslararası kamuoyuna belirtmiştir. UAEA'nın Nükleer silahların yayılmasını önleme antlaşması kapsamındaki kurallarına göre; uranyum zenginleştirme çalışmaları yasak değildir. Fakat İran'ın uzun menzilli füze denemeleri ve dünyaya meydan okuması ABD ve Avrupalı ülkelerini İran'ın silah geliştirmeyi planladığı ve durdurulması gerektiği konusunda endişelendirmiştir. Bu durum nükleer krizin yaşanmasına ve İran'a doğrudan askerî müdahale seçeneğinin bu dönemin konjonktürüne göre mümkün olmaması nedeniyle İran'ın yaptırımlarla durdurulması ve engellenmesi gerekliliği tartışmalarını başlatmıştır (Farley ve Marshall, 2004:1).

15 Ekim 2004 yılında G-8 ülkeleri, İran'ın nükleer silah programı geliştirmesini engellemek için Avrupalı üyelerin hazırladığı bir planı görüşmek üzere bir araya gelmişlerdir. İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarını durdurulmaması halinde konuyu Güvenlik Konseyi'ne getirerek uluslararası cezalandırıcı tedbirlerin alınması hedeflenmiştir. En güçlü 8 ekonomiye sahip 8 devletin girişimleriyle bir teklif taslağı hazırlanmıştır. İran'a önerilere uymaması halinde cezai önlemler, uyması halinde ise teşvikler sunulmuştur. Bu teklifin sunulmasındaki en büyük neden ABD'nin Ortadoğu çıkarlarının tehlikeye girmesidir. İsrail'e karşı açık bir tehdit unsuru olan ve terörizmi destekleyen bir İran'ın acil engellenmesi

gerekliliği ABD tarafından sürekli dile getirilmiştir. ABD dışişleri bakan yardımcısı Richard L. Armitage, Tokyo'da yaptığı açıklamada, ABD'nin İran'ın nükleer silah geliştirmesini önlemek için tüm fikirlere açık olduğunu söylemiştir. Buna bağlı olarak, İran hükümetinin konuya ilişkin harekete geçmemesi halinde ABD'nin İran Devleti'ni cezalandırmaya hazır olduğu konusunda uyarılarda bulunmuştur (Wright ve Linzer, 2004:1). Sonuç olarak, G-8 ülkeleri Viyana' da gerçekleşen UAEA toplantısında iki aşamalı teklif açıklamışlardır. Ancak devam eden endişelerden ötürü devletlerin büyük çoğunluğu ABD'yi desteklemişlerdir. İran'ın derhal çalışmalarını askıya alması çağrısında bulunulmuş aksi halde geniş kapsamlı yaptırımların İran'a uygulanacağı yönünde yapılmıştır (Wright ve Linzer, 2004:1).

4 Kasım 2004 yılında Uranyum zenginleştirme programını İngiltere, Fransa ve Almanya geçici anlaşma yaparak durdurmaya söz vermişlerdir. İran bu geçici anlaşma müzakereleri ile hem zaman kazanmaya çalışmış hem de konunun BM Güvenlik Konseyine taşınmasını engellemeye çalışmıştır. Bu noktada Çin ile ticari ilişkileri olan İran, Güvenlik konseyinde olası yaptırım kararları konusunda Çin'in veto hakkını kullanmasını talep etmiştir. Çin cumhuriyeti, İran'a güvence vererek konseyde olası hamleleri engelleyeceğini belirtmiştir. Avrupa devletleri ise, Paris'te İran yetkilileriyle yaptıkları müzakerelerde anlaşmaya vararak, AB ile nihai bir "büyük pazarlık" yapılana kadarki süreçte İran bütün zenginleştirme programlarını askıya alacağı konusunda taahhütte bulunmuştur. (Eurobom, 2004:39) Paris anlaşması, AB için kısmi bir zafer olarak karşılanırsa da bu durum ABD tarafından tatmin edici bir anlaşma olarak karşılanmamıştır.

10 Kasım 2004 tarihi Çin ve İran arasındaki yakınlaşmanın göze çarptığı yıl olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli etmen iki devlet arasındaki ticari ilişkilerdir. ABD'nin yaptırımları sonucunda dünyada azalan petrol arzı nedeniyle varil fiyatları artış göstermiştir. 2004 yılında fiyatlar önceki yıla göre %40 oranında artış göstermiştir. Çin tam da bu noktada petrol ithal etmek ve ticari çıkarlarını koruyabilmek adına İran ile ilişkilerine önem vermeye başlamıştır. Pekin yönetimi, İran'ın petrol ve doğal gazını satın alacağı ve ülkenin petrol sahasını geliştirmeye yardım ettiği belirterek İran ile ikili anlaşmalar imzalamıştır (Blua, 2004:1). Çin cumhuriyeti bu sayede artan enerji ihtiyacını İran üzerinden karşılamayı amaçlamıştır. İki ülke arasındaki anlaşmaya göre; Çin'in büyük petrol şirketi Sinopec gelecekteki 30 yıl boyunca İran'dan 250 milyon ton LNG alım anlaşması imzalamıştır (Kavalski, 2013:172). İran Avrupa pazarında yaşadığı politik sorunlar nedeniyle ticari alanını Asya yönüne kaydırmaya başlamıştır. Çin bu noktada İran'ın en önemli müşterilerinden birini oluşturmaktadır. Çin'in Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

(IAEA) ile yaptığı görüşmelerde İran'ı desteklemesi ve Birleşmiş milletler Güvenlik konseyinde beş daimi üyeden biri olması ABD'nin politikalarına zarar vermiştir. Çünkü Çin Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi'nin olası yaptırımlarına karşı veto hakkını kullanabilmektedir. Bu durum Çin'i, İran'ın önemli ticari ve siyasi müttefiki haline getirmiştir.

16 Kasım 2004 yılında Birleşmiş Milletler, ABD tarafından atanan nükleer gözlemcilerin yaptıkları araştırmalara göre İran'ın gizli nükleer faaliyetlere veya İran'da bir atom silah programına dair yeni bir kanıt ortaya çıkmadığını rapor etmişlerdir. Bu sonuç Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın İran'ın çalışmalarını durdurma konusundaki Avrupa'ya verdiği taahhütlerle uyuşmaktaydı. Ancak raporda nükleer silah üretimi gibi gizli çalışmaların ajans tarafından gizli faaliyetleri göz ardı edemeyeceğini vurgulamışlardır. Rapor bulguları ve İran'ın çalışmaları askıya alma vaatleri ABD 'nin Nükleer Güvenlik Kurulu'nun olası ekonomik yaptırımlar için ABD Güvenlik Konseyi 'ne başvurma girişimlerini engelleyebileceğini yorumları yapılmıştır (Frantz, 2004: 1). Rapor aynı zamanda, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın İran'ın silah programına sahip olmadığına tam güvence verebilmek için tam yasal yetkiye sahip olmadığını da rapora eklemiştir. Konuya ilişkin ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, Richard Boucher yaptığı açıklamada şunları kaydetmiştir; "Bizim görüşümüz, İran'ın geçmiş davranışı, İran'ın Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesi gerektiği yönündedir. Yıllarca ve hatta onlarca yıl boyunca gizli olan gizli bir nükleer programa sahiptiler. Bu bizim görüşümüze göre, taahhütlerinin açık bir ihlalidir." Sözleriyle rapora yönelik yaklaşımlarını belirtmişlerdir (Frantz, 2004:1). ABD, İran'ın zenginleştirme sürecine hâkim olmaya yakın olduğunu ve kısa süre içerisinde İran'ın nükleer silah kalitesinde malzeme üretebileceklerine dair endişelerini dile getirmişlerdir. Ancak İran çalışmalarının barışçıl amaçla yapıldığını ve elektrik üretmek amacıyla olduklarını belirterek Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın taahhütlerine uyacaklarını vurgulamışlardır. Aynı zamanda anlaşmaya uygun davranmak için İran Devleti 22 Kasım'dan itibaren, uranyumu saflaştırma santrifüj testlerini durduracağını taahhüt etmiştir. İran, Natanz bölgesindeki zenginleştirme tesisine planlanan santrifüjlerin de anlaşmaya uygun bir biçimde askıya alınacağını vurgulamıştır. Ancak tüm bu adımlara rağmen rapordaki endişeler devam etmiştir. Çünkü İran'ın açıklamalarına göre; uranyum izlerinin kaynağının kara pazarda satın alınan Pakistanlı santrifüj bileşenlerinden geldiğini söylemesiydi. Rapora göre bu bileşenlerin tümü Pakistan kaynaklı değildi (Barringer, 2003). Başka bir endişe kaynağı yaratan konu ise; uranyum zenginleştirme miktarıdır. Yüksek oranda uranyum zenginleştirme çalışmalarının yapılması kaynakların silah yapımında da kullanılabileceği endişelerini doğurmuştur.

23 Kasım 2004 te Avrupa devletleri, İran ile gelecekte oluşabilecek nükleer savaş kriz potansiyelini ortadan kaldırmak amacıyla İran ile birlikte daha geniş bir anlaşma yapılabileceği fikrine vardılar. Çünkü İran verdiği taahhütleri yerine getirmekte ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndan gelen raporlara göre, uranyum çalışmalarının anlaşmaya uygun şekilde yürütüldüğünü doğrulamıştır. Ancak anlaşma adımları ve süreçler ABD ile Avrupa devletleri arasında fikir ayrılığına neden olmuştur. ABD'nin konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne getirmekte ısrarlı oluşu Avrupalıları zor durumda bırakmıştır. Çünkü İran ile yapılan anlaşmada taraf devletler kendi yükümlülüklerini yerine getirmekte ve İran'ın BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesini istememektedirler. Bunun nedeni, AB ve İran ile ekonomik, ticari ve politik işbirliği konusunda daha geniş bir anlaşma üzerinde uzlaşmak ve uranyum faaliyetlerinin denetimli bir şekilde dondurulmasını istiyor olmalarıdır (Traynor, 2004). 30 Kasım 2004 te İran ile Avrupa arasında nükleer zenginleştirme faaliyetlerini askıya alması konusunda anlaşma onaylandı. Bu anlaşma, nükleer silahların yayılmasını durdurma ve küresel güvenlik için bir zafer olarak yorumlanmıştır. Ancak anlaşma taraftarları ve şüpheçiler anlaşmanın yeterli olmadığı ve gelecek için belirsizlikler içerdiğini konusunda ısrarcı olmuşlardır. Bununla birlikte ABD'nin de anlaşmaya katılması gerektiği dile getirilmiştir. İran UAEA'nın şartlarını kabul etmiş ve nükleer zenginleştirme faaliyetlerini askıya alındığını duyurmuştur. Anlaşmanın şartlarına göre, İran zenginleştirme ve yeniden işleme faaliyetlerini UAEA'nın kurallarına göre gözetim altında tutulmasına izin verecektir. Ayrıca, İran zenginleştirme tesislerinde uygulanan nükleer testleri durdurma şartını da kabul etmiştir. Ancak, ABD'li yetkililer, UAEA'nın İran ile yapılan bir yıllık anlaşmanın, ABD tarafından resmi bir terör örgütü sponsoru olarak kalmaya devam edeceği belirtilmiştir. ABD İran'ı durdurmak için daha sert yaptırımların uygulanmasını ve meselenin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürülmesini yenilemiştir (LaFranchi, 2004:1). Avrupa devletlerinin ABD'nin bu çabalarını desteklememesi yaptırımlardan çok İran'ın bu davranışının ekonomik ve politik açıdan ödüllendirilmesi gerektiği üzerine müzakereleri dile getirmeye başlamışlardır. Avrupalılar ve İranlılar, teşviklerin ve ödüllerin ne kadar zamanda başlaması gerektiği konusunda çelişen değerlendirmeler yapmışlardır. Bu süreç İran'ın ciddiyetinin sürdürülebilirliğine göre değişiklik göstereceği de vurgulanmıştır. Bu nedenle ABD, Avrupa ile İran arasındaki anlaşmada bekle gör politikasını uygulamaya başlamıştır. Avrupalı devletler daha çok diplomasi, iyi niyet ve denetim mekanizmaları ile bu krizin çözümüne odaklanırken ABD sert güç politikaları ve yaptırımlar üzerinden krizi çözme yöntemini seçmiştir (LaFranchi, 2004:1).

2 Aralık 2004 yılına gelindiğinde gözler Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na odaklanmıştır. İran'ın uluslararası güvenliğe karşı önemli bir Atlantik güvenlik açığı olup olmadığı, olası anlaşmazlık durumunda askerî seçeneklerin nasıl yapılabileceği ve sert güç olarak ekonomik yaptırımlar kullanılarak krizin çözülüp çözülemeyeceği tartışılmaktadır. Anlaşmada ortak itaat ve bir karar çıkar ise, bu sonuç tüm taraflar açısından olumlu olacaktır. Ancak nükleer İran'dan duyulan endişelerin umutlardan daha fazla olması Avrupa devletlerinin alternatif çözüm yollarını da düşünmelerine sebep olmuştur. Birçok kesim tarafından dillendirilen askerî seçeneklerin kullanımı anlaşmazlık durumunda İran'a karşı mümkün olmayacaktır. Çünkü Çin ve Rusya gibi devletlerin ticari ve güvenlik politikaları gereği Birleşmiş Milletler tarafından gelebilecek olası askerî müdahale seçeneğine Güvenlik Konseyi'nde onay vermeyeceklerdir. Çin'in İran ile ticari anlaşmalar yaparken Güvenlik Konseyi'nde İran'ın aleyhine çıkacak kararları engelleyeceğinin güvencesini vermesi bu duruma örnek gösterilebilir. Başka bir açıdan ise, yaptırımların sonuçları Avrupa'yı da etkileyeceğidir. Özellikle doğalgaza yönelik yapılacak yaptırımlar Rusya'nın Avrupa'ya karşı elini güçlendirmiş olacaktır. Bu nedenle Avrupa devletleri meseleyi diplomatik yollarla çözerek ticari çıkarlarını koruma yolunu seçmişlerdir. ABD için ise bu durum daha farklıdır. ABD meseleyi çözme yolunun askerî müdahale yöntemleriyle yapılmasını savunmakta ve bölgede nükleer bir İran istemediğini açıkça dile getirmektedir (Grgic, 2004).

14 Aralık 2004'te İran'ın üst düzey nükleer müzakerecisi olan Hasan Rowhani İngiltere, Fransa ve Almanya'nın Dışişleri Bakanları ile görüşerek kapsamlı müzakerelere başlamışlardır. Avrupa için ana hedef faaliyetlerin durdurulup denetime açılmasıdır. İran'ın Ulusal Güvenliğine öncülük eden yetkililerden biri olan Rowhani yaptığı açıklamada; "Bugün başlayacağımız müzakereler, ilişkilerimizin yeni bölümünü sadece üç Avrupa ülkesiyle değil, bir bütün olarak Avrupa Birliği ile de gösterecektir." Diyerek müzakerelere İran'ın verdiği önemi göstermiştir (Sciolino, 2004). Bu önemli müzakereler aynı zamanda İngiltere tarafından da dile getirilmiş ve İngiliz Dışişleri Bakanı Jack Straw şunları eklemiştir: "Burada hepimizin ilerlemeyi görmek için bir kararlılığımız var. Bazı konular elbette zor. Ama hepimiz sürecin başarılı bir sonucuna bağlıyız." Demiştir (Sciolino, 2004). Başlayan müzakerelerde temelde iki konu üzerine odaklanılmıştır. Bunlardan biri ve önceliğe sahip konu nükleer faaliyetlerin daha doğrusu uranyumun zenginleştirilmesini durdurma. İkinci konu ise; İran'ın anlaşmaya karşı tutumuna göre ödüllendirme yollarının bulunması ve özellikle yaptırımların kaldırılması üzerine yoğunlaşmıştır. Müzakere sonucunda; İranlı yetkililer anlaşma taahhütlerini yerine getireceklerini ve somut kanıtlar ile bunu

destekleyeceklerini bildirmişlerdir. Buna ek olarak İran nükleer programının sadece barışçıl amaçlarla kullanacaklarını somut bir şekilde kanıtlayacaklarının sözünü vermişlerdir. Avrupalı devletler ise; İran'ın 16 kez başvurup reddedildiği Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğini destekleyeceklerini belirtmişlerdir. Yaptırımlar konusunda ABD ile görüşüp esneklik için çaba göstereceklerini bildirmişlerdir (Sciolino, 2004). Müzakerelerde ortaya çıkan zorluklardan bir ise; İran'ın nükleer çalışmalarını sürekli değil sadece geçici olarak askıya almak istemesiydi. Ayrıca İran, Avrupalıların iyi niyetle hareket etmediği takdirde İran'ın nükleer faaliyetlerine yeniden başlatacağı konusunda uyarılarda bulunmuştur. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın toplantılarında, Amerikan delegasyonu, Avrupalılarla olan anlaşmayı "hatalı" ve "çürük" olarak açıkça eleştirmiştir. Bu gelişmeler ışığında özetle tarafların birbirlerine şüpheli yaklaştıkları ve temel konularda mutabakata varmış olmalarına rağmen gelecekteki politikalarının belirsiz olduğunu açıkça göstermiştir (Beall, 2016: 1014). 13 Aralıkta başlayan müzakerelere katılmayan ABD anlaşma konusunda Avrupalılar ile hem fikir olmadığını ve anlaşmanın çökeceğini belirtmiştir. Anlaşmanın çökmemesi ve kalıcı çözüm üzerine dışişleri bakanları Washington Post'da fikirlerini beyan eden ortak bir yazı yayınlamışlardır. Bu yazıda imzası geçenler şunlardır; 1996-2000 yıllarında Kanada'nın Dışişleri Bakanı Lloyd Axworthy, İngiltere'den Robin Cook, Fransa'dan Hubert Vedrine, İtalya'dan Lamberto Dini, Danimarka'dan Niels Helveg Petersen, İspanya Ana Palacio, Hollanda'dan Jozias van Aartsen ve Bill Clinton yönetimindeki Devlet Sekreteri Madeleine Albright ortak yayınladıkları makalede İran müzakerelerini değerlendirmişlerdir (The Washington Post, 2004). İngiliz, Fransız ve Alman Dışişleri Bakanları'nın çalışmalarının sonuca ulaşarak anlaşmanın tamamlanması sonrasında İran ile ekonomik ve teknik işbirliğine yönelik müzakereler yapılacağı belirtilmiştir. Ancak bakanların endişesi bu anlaşmanın kalıcı olup olamaması üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu endişeleri azaltmak için ortak bir fikirlerini paylaşarak İran'dan şu beklentilerini dile getirmişlerdir. İlk olarak beklentilerini tüm devletlerin ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın kendi amaçları hakkında açık olmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması kapsamında kabul ettikleri yükümlülükler uyarılarını belirtmelerini ve Batı'nın, İran'ın barışçıl nükleer faaliyet hakkını denetimler ile kontrol altında olduğunu İran'ın bu hakkını da reddetmek istemediğini vurgulamalıdır. İkinci olarak; nükleer güce sahip devletlerin ve özellikle reaktör yakıtı tedarik eden devletlerin yakıtı geri alıp yok etme konusunda garanti vermeli ve uranyumun yeniden işlenmesini engelleyecek mekanizmaların oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Son olarak bakanlara göre; ABD, Avrupa ve İran arasında yapılan anlaşmayı kabul etmeli ve desteklemelidir. ABD yönetimi devletler arasında

müzakere edilen bu diplomatik çabanın arkasına durup destek olmasını ve İran'la ticari ve diplomatik işbirliğini başlatmayı düşünmesi gerektiğini vurgulamışlardır (The Washington Post, 2004). Bununla birlikte İran'ın samimiyetsiz davranması ihtimaline karşı meselenin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne gönderileceği vurgulanmıştır. Bakanlara göre; bu şartlar yerine getirilebilirse eğer süreç daha kalıcı ilerleyecek ve endişeler giderilmiş olacaktır.

4.2.7. 2005 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

10 Ocak 2005 yılında Halliburton Products & Services Ltd. adlı petrol şirketi, ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarını atlatıp İran ile doğalgaz arama çalışmaları başlatmıştır. Amerikan Federal Yasalarına göre, hiçbir ABD şirketi yaptırım uygulanan İran'a yatırım yapamazdır. Ancak Halliburton adlı petrol şirketi federal yasaların yaptırımlardan kaçınarak Oriental Kish Co. Şirketi altında taşeron şirket gibi görev yapmış ve bu yolla yasaları atlatmayı başarmıştır. İran ile anlaşmaya ve yatırım yapmaya çalışan bu kurumun İran ile planlanan toplam yatırım miktarı 310 milyon doları civarında olduğu dillendirilmiştir. Amerikan Federal Yasası, ABD şirketlerinin terör örgütü listesindeki devlet veya gruplarla doğrudan ticaret yapmasını yasaklamaktadır. Buna bağlı olarak ABD dışındaki yabancı yatırımcıların İran'a yatırımları konusunda bir engelleme getirilmemiştir. Halliburton Products & Services adlı şirketin merkezinin Dubai olması ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunması ABD yasa ve yönetmeliklerinden bir engelle karşılaşmamıştır (Ivanovich, 2005).

21 Ocak 2005 tarihine gelindiğinde ABD Başkan Yardımcısı olan Dick Cheney; MSNBC kanalındaki "Imus in the Morning" adlı programda yayınlanan röportajda, İsrail'in İran konusundaki endişelerinden bahsederek, ABD ve müttefiklerin diplomatik başarısızlık yaşamaları durumunda İsrail'in askerî anlamda müdahalede bulunabileceğinden bahsetmiştir (Cheney, 2005). Cheney röportajında; İran'ın hedefinin İsrail Devleti'ni yıkmak olduğunu ve 1981 yılında İsrail'in Irak nükleer reaktörlerini vurmak için geçtiğini ve diplomasının başarısızlığı söz konusu olduğunda aynı durumun İran için de olabileceğini belirterek Ortadoğu'da savaş istemediklerini belirtmiştir (Vandehei, 2005: 2).

01 Şubat 2005 tarihinde ise Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)'dan üst düzey yetkili olan Mohammed El Baradei, Dünya Ekonomik Forumu'nda yaptığı konuşmasında nükleer faaliyetlerin önlenmesi ve uranyum zenginleştirme tesislerinin inşasının askıya alınması konusunda kamuoyuna beş yıllık borç erteleme önerisi (moratoryum) açıklamıştır. 5 yıllık bu borç erteleme önerisi İran ve nükleer faaliyetlere sahip diğer devletleri de

kapsamaktaydı. Buradaki amaç nükleer silahların İran ya da diğer devletlere yayılmasını durdurmaktır. Bu öneriye ek olarak dünya devletlerinin ve yetkili kurumların nükleer yasaları gözden geçirip yeniden düzenlenmesi çağrısı yapmıştır. El Baradei; beş yıllık faaliyet engelleme sırasında devletlerin, nükleer teknoloji ve malzemenin transferini belirleyen yasaları gözden geçirip yeni kurallar geliştirebileceğini vurgulamıştır. Bunun için de devletlerin bir araya gelip ortak çalışmalar yürütmesini ve toplantıya Avrupa ile İran'ın yanında ABD'nin de yer almasını önererek ortak çözüm için işbirliğine çağrıda bulunmuştur (Landler, 2005). 09 Şubat tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın yaptığı açıklamada; İran'ın faaliyetlerinde şüpheli davrandığını ve İran'dan süresiz olarak hesap verebilirlik açısından girişimlerin hızlandırılmasını talep etmiştir. Buna ek olarak Rice; İran'ı uyararak nükleer meseleyi çözmek için Avrupa ülkeleriyle işbirliği yapması gerektiği vurgulamıştır. NATO yetkilileriyle düzenlediği başka bir basın toplantısında Rice, gazetecilere verdiği demeçte; Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın belirlediği yükümlülükleri yerine getirmesi gerektiğini eğer İran yükümlülüklerini yerine getirmezse İran'ın olası yaptırımlar için BM Güvenlik Konseyi'ne gönderileceği yönünde uyarılarda bulunmuştur (NBC News, 2005).

16 Şubat 2005 tarihinde Mohammed El Baradei, ABD basını ile yaptığı röportajında ABD'nin İran konusundaki suçlayıcı üslubunu kınamıştır. El Baradei; "Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın yürüttüğü çalışmalarda İran'ın nükleer silah geliştirdiğini gösteren bir kanıt bulunmadığını" da sözlerine eklemiştir. ABD yönetimi ise, faaliyetlerin nükleer silah üretecek şekilde tasarlandığını iddia etmekte, buna karşın İran hükümeti de iddiaları reddedip faaliyetlerin hedefinin sadece petrol ve doğal gaz rezervlerinin ikamesini yapabilecek nükleer enerji olduğunu açıklamıştır. Buradaki asıl meselenin İran'ın nükleer faaliyetlerinden çok terörizm ve ticari çıkarların ön planda olduğu görülmektedir. El Baradei ayrıca Fransız, Alman ve İngiliz yetkililerin görüşlerini alarak krizi bitirmenin ve uluslararası güvenlik sorununun ortadan kaldırılabilmesi için ABD yönetiminin Avrupa devletleri ile İran arasındaki müzakerelere katılmasının gerekli olduğunu da vurgulamıştır (Kessler ve Linzer , 2005:8).

3 Mart 2005'te ABD, İran'ın nükleer faaliyetler konusundaki sorunların uzun süre geçmesine rağmen halen çözülememiş olmasından dolayı endişeli olduklarını ve İran'ın samimiyetsiz olduğunu belirterek BM Güvenlik Konseyi ile yaptırımlara başlanması gerektiğini istemiştir. ABD Büyükelçisi Jackie Sanders Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na verdiği demeçte, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetmenlerine karşı İran'ın şeffaf

davranmadığını ve işbirliğini inkâr ettiklerini iddia etmiştir (The Daily Star, 2005). İran'ın faaliyetlerinde şeffaf davranması gerektiği ve bu konuda ciddi endişelerin olduğunu vurgulamıştır. İsraili yetkililer de İran'ın nükleer faaliyetlerinin kabul edilemeyeceğini ve ABD'nin meseleyi BM'ye götürmesini ve olası yaptırımları destekleyeceklerini dile getirmişlerdir.

25 Mayıs 2005 tarihinde AB dışişleri bakanları, ABD'nin baskılarını dile getirerek İran'a BM'nin ekonomik yaptırımlarını dayatmaya çalışmışlardır. Bu duruma neden olan en büyük etmenlerden biri İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin, Avrupa ve ABD'yi yeni yaptırımlara karşılık uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin devam ettirebileceği meselesi üzerinden tehdit etmesiyle tansiyon yükselmiştir. Hatemi aynı zamanda İran basınına verdiği bir demeçte; "Uzlaşmaya hazırız ve Avrupa'nın kararını ABD'nin baskısına dayanmadan bağımsız olarak vereceğini umuyoruz." Diyerek Avrupa'nın politikalarındaki ABD etkisinden rahatsız olduğunu dile getirmiştir (Higgins, 2005). Çünkü ABD, diplomatik uzlaşmanın İran üzerinde bir sonuç vermeyeceğini ve İran'a ağır yaptırımların dayatılıp nihai çözüme ulaşılabileceğini savunmaktaydı. Ancak ekonomik yaptırım seçeneğinin kapsamı ve uygulama biriminin ne olacağı konusunda bir mutabakat olmamıştır. Columbia Üniversitesi'nden araştırmacı Gary Sick, "İran'ı etkileyecek en şiddetli yaptırımlar petrol endüstrisine karşı yaptırımlar olurdu" diyerek İran üzerindeki baskının bu alandan yapılması gerektiğini savunmuştur (Higgins, 2005). Üstelik kapsamlı yaptırımların uygulanabilmesi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararının olması gereklidir. Ancak BM daimi üyelerinden olan Çin ve Rusya'nın duruşu bu kararların çıkışını engelleyebilmektedir. Bu nedenle ABD ve Avrupa kapsamlı bir yaptırım programı uygulamak zorundaydı. Aksi halde 1996 yılında ABD'nin başlattığı yaptırım yasaları gibi sadece kısmi başarı sağlanabilecekti. Ancak Avrupa devletlerinin birinci önceliği diplomatik yollar olmuştur. Bunun nedeni uzun yıllardan beri İran ile ticari ilişkileri ve olası yaptırımlar sonrasında Rusya'nın doğalgaz üzerindeki etkisinin artabileceği endişesidir. Bu nedenle Avrupalılar İran'ı ikna edebilmek için teşvikler ve ödüller mekanizmasını kullanmaya çalışmışlardır. Eğer İran faaliyetlerini kurallara bağlı bir şekilde tutmayı kabul ederse, Avrupa ülkeleri, İran ile ekonomik ve teknolojik işbirliğine ek olarak İran'ın geçmişte başvurup birçok kez ret aldığı Dünya Ticaret Örgütü'ne katılma desteğini sağlayacaklarını bildirmişlerdir. Buna ek olarak AB serbest ticaret anlaşması ve ekonomik yardım paketlerinin uygulanabileceğini de belirterek İran'ı faaliyetlerinden vazgeçirip durdurmaya ve anlaşma yapmaya çaba göstermişlerdir.

10 Ağustos 2005'te İran hükümeti İsrail ve ABD'nin suçlamaları ve şüpheleri nedeniyle İran nükleer çalışmalarına devam etmeye başlamıştır. İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başlaması ve Avrupa devletleri tarafından İran'a sunulan önerileri reddetmesi üzerine Avrupa ve ABD 'in İran'a karşı yaptırımlarının konuşulmasına sebep olmuştur. Kasım 2004'teki İran-AB Paris Anlaşması ile İran her ne kadar faaliyetlerini durdursa da AB ve ABD tarafından şüpheler son bulmamış ve şeffaflık eksikliği vurgusu yapılmıştır (Afrasiabi ve Kibaroglu, 2005:255). Avrupa ve ABD sürekli, İran'ın nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın (NPT) yükümlülüklerini yerine getirmesi ve çalışmalarını yasal bir zemine oturtulması konusuna vurgu yapmışlardır. İran'ın çalışmalarına yeniden başlaması nedeniyle Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu acil toplanmıştır. Toplantıda İran'ın onayladığı NPT'nin IV. Maddesi tarafından izin verilen santrifüj zenginleştirme faaliyetlerinin durdurulması istenmiştir (Afrasiabi, 2005). Ayrıca Paris Anlaşması ile varılan mutabakatın devamına ve somut adımların gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Toplantıda devletler Uzun Süreli Anlaşma Çerçevesi adlı yeni bir öneri taslağı yayınlanarak Paris anlaşması konularının sürekliliği meselesi ve anlaşmanın yasal dayanakları anlatılmıştır (Meier, 2013:6).

16 Ağustos 2005 ile birlikte İran'ın Avrupa'ya karşı uranyum faaliyetlerine devam etme kararı alması ABD'nin meseleyi Güvenlik Konseyi'ne taşınmasına tartışmalarını artırmıştır. İran bu duruma önlem olarak sahip olduğu ticari kaynakları koz olarak kullanmaya başlamıştır. OPEC'in ikinci en büyük petrol üreticisi olan İran, Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kartına karşı petrol ve doğalgaz kaynaklarını Rusya, Çin ve Hindistan gibi büyük müşterileriyle ticari ilişkiler ve anlaşmalar yaparak gözdağı vermeye çalışmıştır. Aynı zamanda İran, Çin ile 70 milyar dolarlık doğal gaz anlaşması yapmış ve BM Güvenlik Konseyi'nde güçlü bir müttefiki yanına çekmiştir. Hindistan ile yeni doğalgaz boru hattı inşasının başlaması da İran'ın Avrupa'ya karşı yeni alternatiflerin arayışına itmiştir (Luft, 2005:2). 23 Ağustos 2005 tarihinde, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) tarafından hazırlanan bir bilimsel panelde, bomba yapımında kullanılan uranyum kalıntılarının analizinin sonucu açıklanmıştır. Bu sonuca göre bombalı uranyumun Pakistan'dan geldiği ve İran'ın silah çalışmalarının bu sonuç ile bir temele dayanmadığı sonucuna varılmıştır (Erdurmaz, 2015). Daha önce ABD bu kalıntıları nükleer silah üretim delili olarak kullanmaktaydı. Ancak ABD, Fransa, Japonya, İngiltere ve Rusya'dan bilim adamları IAEA'nın raporunu doğrulayabilmek için 9 ay kadar gizli toplantılar yapmış ve buldukları analiz sonucunun Pakistan kaynaklı kalıntılar ile uyduğunu belirlemişlerdir (Linzer,

2005:1). Ancak ABD bu sonuçlara rağmen İran'ın politikalarını eleştirmiştir. ABD İran'ın büyük doğalgaz rezervlerine sahip olmasını ve İran'ın iddia ettiği elektrik enerjisi üretme amacını samimiyetsizlikle nitelemiş, nükleer faaliyetlerin İran'ın ihtiyaçları için fazla olduğunu dile getirerek çalışmaların derhal durdurulması çağrısını yenilemiştir. İran bu noktada nükleer silah üretme niyeti olmadığını ve nükleer enerjiye haklarından vazgeçmeyeceğini savunmuştur (Linzer, 2005:1).

22 Eylül 2005 tarihinde, AB-3 olarak tanımlanan İngiltere, Fransa ve Almanya, İran'ın BM Güvenlik Konseyi'ne gönderme önerilerini geri çekmişlerdir. Bunu yapmalarının birincil nedenleri arasında Rusya ve Çin'in engellemeleri ve bu devletlerin olası oylamayı veto etme hakkına sahip olmasından dolayıdır. AB-3 devletlerinin öneriyi geri çekmelerine rağmen İran'ı faaliyetlerinde suçlamaya devam etmiş ve ihlaller konusunda uyarılmışlardır. Ancak İran'ın nükleer faaliyetlerini hızlandırma kararı alması ve dünyaya meydan okuması AB devletlerini İran'a karşıtı muhalefetlerini artırmasına neden olmuş ve ABD'nin zorlu eylem çağrılarını kabul etmeye yönelmiştir. Bu durum ile birlikte İran'a yaptırımların yeniden başlatılması ve ağırlaştırılması tartışmaları gündeme gelmiştir (Bransten, 2005:2).

26 Eylül 2005'te Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Yönetim Kurulu, İran'ın faaliyetlerini 2 ay içerisinde derhal durdurması kararını almıştır. İran'ın şeffaf davranmadığı ve nükleer faaliyetlerini hızlandırması UAEA'nın GOV / 2003/81 kararına istinaden; İran'ın anlaşmaya uygun davranmadığı ve gizlilik politikası ile Koruma Anlaşmasının yükümlülüklerini ihlal ettiği vurgulanmıştır (IAEA Board Report (GOV/2003/81), 2003:1-3). Ajans tarafından aynı zamanda GOV / 2005/67 karar raporu yayınlanarak İran'ın nükleer silah faaliyetlerinin engellenmesi konusunda yasal yetkisinin olduğu vurgulanmıştır. Raporda şeffaflık konusuna vurgular yapılarak UAEA'nın, İran'ın faaliyetlerine karşı ciddi endişeleri olduğu belirtilmiştir (IAEA Board Report (GOV/2005/67), 2005:1-3). Bununla birlikte, İran'ın Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın, İsrail'in haritadan silinmesi yönündeki beyanları ABD ve İsrail tarafından ciddi endişeler ile karşılanmıştır. 18 Ekim 2005 tarihinde ABD Büyükelçisi John Bolton, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran'ın nükleer faaliyetleri konusundaki taahhütlerini ihlal etmesi konusunda başa çıkamazsa, "ABD'nin sorunu kendi başına çözeceğini" söyleyerek İran meselesinde tavrını ortaya koymuştur (Plesch, 2005). Bu gibi beyanlar ve tartışmaların artmasıyla birlikte İran-İsrail savaş senaryoları yeniden dile getirilmeye başlanmıştır.

4.2.8. 2006 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

Ocak 2006 yılının başlarında İran, sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarının müşterileri ile ilişkilerini yakın tutmuş ve olası BM Güvenlik Konseyi Kararı'na karşı yerini sağlama almaya çalışmıştır. Aynı zamanda İran; elindeki petrol rezervlerini ABD ve AB'ye karşı bir baskı aracı olarak kullanma tehdidinde bulunmuştur. Şöyle ki İran Devleti; eğer Güvenlik Konseyi nükleer programa karşılık yaptırım kararlarını onaylarsa, İran hükümeti petrol ihracatını kısıtlayarak özellikle Avrupa devletlerine misilleme yapabilir. İran'ın ticaret yolları üzerindeki etkisi göz önüne alındığında ve Orta Doğu'daki kritik bir nakliye şeridi olan Hürmüz Boğazı'nı kontrol etmesinden dolayı dünya piyasalarını derinden etkileyebilme potansiyeli vardır. Bu durumun petrol fiyatlarını 2006 yılı ile varil başına 100 dolar seviyesine çıkarabileceğinden dolayı Avrupa devletleri ekonomik çıkarlarını korumak için temkinli olmak zorunda kalmışlardır. Ancak İran'ın ekonomik kırılganlığı düşünüldüğünde ve %80'e varan gelirlerini petrol ve doğal gaz kaynaklarının oluşturması, İran'ın da hem toplumsal hem de ekonomik bedeller ödemesine neden olacaktır (Jahn ve Foss , 2006:1). 31 Ocak 2006 tarihinde, Rusya ve Çin, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (UAEA)'nın İran ile ilgili raporlarını Güvenlik Konseyi'ne rapor etmesine izin vermişlerdir. İran hükümeti ise nükleer faaliyetlerinin barışçıl olduğunu ve meselenin Güvenlik Konseyine gönderilmesini "diplomasinin sonu" olarak yorumlamıştır (BBC News, 2006). 2-4 Şubat 2006 tarihleri arasında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı yönetim Kurulu yeniden toplanmıştır. Toplantının ana konuları; İran'ın 9 Ocak 2006 tarihinde İran'ın faaliyetlerini hızlandırma kararı ele alması ve uygulama planları görüşülmüştür. Kurul toplantısı, İran'ın tüm zenginleştirme faaliyetlerini derhal gönüllü bir şekilde askıya alması ve programın şeffaflığının sağlanması üzerine kararlar alınmıştır (IAEA Board Report (GOV/2006/15), 2006:1). 29 Mart 2006 tarihinde Güvenlik Konseyi toplanarak İran konusunda Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı(UAEA)'nın Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması konusundaki görüşlerini dile getirmiştir. Kurulda, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın nükleer faaliyetler konusundaki çalışmalarının desteklediği vurgulanarak UAEA raporlarının sonuçları tartışılmış ve İran'da beyan edilmemiş nükleer malzemeler veya faaliyetlerin varlığının ciddi endişeler taşıdığını belirtmiştir (United Nations Security Council, 2006:1). 30 Mart 2006'da ise; Güvenlik Konseyi üç hafta kadar süren müzakereler sonucunda İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya almasını öngören bir başkanlık beyanını oybirliğiyle kabul etmiştir. Karara göre İran'ın nükleer faaliyetlerini 30 gün içerisinde sonlandırması gerektiği vurgulanarak uyarılarda bulunulmuştur. Ancak kurulda İran'a yönelik askerî harekât veya yaptırımlar konusu görüşülmemiştir. Bu durumun nedenleri arasında Rusya ve Çin'in

güçlü muhalefeti gösterilebilir. Güvenlik Konseyi kararının ardından İran'ın Birleşmiş Milletler Büyükelçisi Cevad Zarif basın mensuplarıyla yaptığı görüşmede; İran hükümetinin karara istinaden resmi bir cevap vermeye karar vermediğini, ancak İran'ın barışçıl nükleer enerji faaliyetleri için nükleer yakıt üretme konusunda asla vazgeçmeyeceğini söylemiştir (Lynch, 2006).

28 Nisan tarihinde toplanan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı yönetim kurulu üyeleri İran'ın süreç içerisindeki işbirliğinin zayıf olduğunu ve taahhütlerini şeffaf bir şekilde getirmediği kararına varmışlardır. Hazırlanan bu rapor Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 7. Bölümü'ne göre İran'a yaptırımların uygulanabilme zemini oluşturmuştur. Raporla İran'ın güvenlik tehdidi oluşturduğu belirtilerek yaptırımlar dâhil olmak üzere meseleye Konsey tarafından müdahale yolu açılmıştır (IAEA Board Report (GOV/2006/27), 2006: 6). UAEA'nın yayınladığı rapora göre; nükleer faaliyetlerin BM Güvenlik Konseyi'nin 7. bölümün 39. Maddesi olan; barışın tehdit veya ihlal edilmesi İran'a karşı yaptırım müdahalelerini gündeme getirmiştir. Rusya ve Çin, ABD, İngiltere ve Fransa'nın, nükleer faaliyetlerinden ötürü İran'a müdahale meselesini gündeme taşıyan; BM Şartı'nın 7. bölümü'ne karşı çıkmışlardır (Penketh, 2006). Ancak 01 Haziran 2006'da ABD, İran'ın faaliyetlerini durdurması ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı denetimlerine izin vermesi koşuluyla Avrupa ülkeleriyle çok taraflı görüşmelere katılacağını belirtmiştir. Bu şart ABD'nin İran'a karşı 27 yıllık tecrit politikasının değişebileceği yorumlarını gündeme getirmiştir. ABD bu şartın kabul edilmemesi durumunda ise Güvenlik Konseyi'nin sert yaptırımları karşılık verileceğini belirtmiştir (Borger, 2006).

6 Haziran 2006 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin beş üyesi, Almanya ve Avrupa Birliği temsilcileriyle birlikte İran nükleer faaliyetlerinin askıya alınması koşuluyla bir teşvik paketi ve caydırıcılık paketi üzerinde anlaştılar. Ancak bu anlaşma teklifini kamuoyu ile paylaşmayı reddetmişlerdir. Sunulan paketin içeriğinde ise; İran'ın eskiyen hava filosunun ihtiyacı olan parça temininin yapılması teklifi önerilmiştir. 1979'dan sonra ABD, İran'a karşı uçak parçalarının satışını engelleyen yaptırımlarda bulunmuştu. Bu adım ile birlikte parça temini üzerindeki yaptırımların esnetilebileceği konusunda görüşmeler yapılmıştır. Sonuç olarak ABD, yaptırımlar ile zor duruma düşen İran'a parça satışını teklifine taşımış ve Airbus uçak modeli dışında aynı zamanda Boeing uçak parçalarının satışını da önermiştir. Bu adım kriz ortamında ABD-İran ilişkileri açısından büyük bir adımdır (Cooper, 2006:2).

13 Temmuz 2006 tarihinde Rusya ve Çin; İran'ın teşvik paketini reddedip nükleer faaliyetlerini devam ettirme kararı alması üzerine ABD ve Avrupa ile aynı safta almayı kabul etmişlerdir. Bu durum meselenin Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesinin yolunu açmıştır. Fransa Dışişleri Bakanı Philippe Douste Blazy, Almanya ve İngiltere'yi de kapsayan grup adına yaptığı açıklamada, İran'ın nükleer faaliyetler meselesi üzerinde ciddi işbirliğine girmediklerini ve anlaşmaya uymayı reddettiklerini belirtmiştir. Bu gelişmeler ışığında BM şartının 7. bölümüne göre, askerî müdahale olmayan yaptırımların İran'a derhal uygulanıp faaliyetlerinin cezalandırılması gerektiği tartışmalar başlamıştır. Bu durumu etkileyen en önemli faktörlerden biri de İran'a sunulan teşvik paketini hükümetin reddetmesi olmuştur. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın nükleer faaliyetlerde adalet vurgusunu yapması ve halkının geri adım atmayacağını belirtmesi tansiyonu daha da yükseltmiştir. Bu durum karşısında Avrupa devletleri bir dizi yaptırımın gündeme taşınması gerektiği konusunda tartışmalara neden olmuştur. Eklenen ve genişletilen yeni yaptırımlar arasında; resmi görevlilerin yurtdışı seyahat kısıtlamaları, İran halkı için kültürel değişimler ve vizelerin yasaklanması, mali kısıtlamalar, siyasi yaptırımlar ve petrol ambargosu yer almıştır (Cooper, 2006:1).

31 Temmuz 2006'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1696 sayılı kararı kabul ederek İran'ın faaliyetlerini 31 Ağustos 2006 tarihine kadar derhal durdurması çağrısında bulunmuştur. 1696 sayılı karar ile Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun şartlarının yerine getirilmesi talebi yapılmış ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 39. Maddesi uyarınca barışa yönelik bir tehdit oluşturabilecek faaliyetlerin derhal durdurulacağı vurgulanmıştır. Bununla birlikte silah üretilme kapasitesine sahip olduğu düşünülen İran'ın Arak'ta bulunan ağır su reaktörünün kapatılması talep edilmiştir (United Nations Security Council Resolution 1696, 2006). 6 Ağustos 2006 tarihinde; ancak İran 31 ağustos tarihine kadar faaliyetlerinin durdurulmasını talep eden BM Güvenlik Konseyi Kararı'nı reddetmiştir. İran adına nükleer faaliyetler konusunda müzakereleri yürüten Ali Larijani, "Biz bu kararı reddediyoruz" diyerek İran'ın karara karşı olan tutumunu ortaya koymuştur. Ali Larijani aynı zamanda nükleer silahlar konusunda herhangi bir kanıtın bulunmadığını ve nükleer faaliyetler üzerindeki teknolojilerini geliştireceklerini belirtmiştir. Larijani; batıya karşı açıklamalarından sonra tüm kapıları kapatmayarak; gerilimi hafifletmek için büyük ölçekli faaliyetleri geçici olarak askıya alabileceğini belirtmiştir. Ancak bu vurgunun yanında nükleer yakıt üretme hakkına sahip olduklarını ve bu haktan asla vazgeçmeyeceklerini de sözlere eklemiştir (The New York Times, 2006). 23 Ağustos 2006 tarihinde Fransa'nın

müzakere bağlamında adımları ön plana çıkmıştır. Fransa Dışişleri Bakanı Philippe Douste Blazy; İran ile mevcut durumun çözümünde diplomasi vurgusu yaparak müzakere ortamının oluşabilmesi için İran'ın öncelikle uranyum zenginleştirmesinin askıya alınması gerektiğini belirtmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de İran'a tanıdığı zamanın 31 Ağustosunda dolmasıyla birlikte yaptırımların uygulanacağı uyarısında bulunmuştur (Blair, 2006).

31 Ağustos 2006 tarihinde İran'ın sahip olduğu nükleer faaliyetlerini askıya almaması ve çağrılarını görmezden gelmesi üzerine ABD, Birleşmiş Milletler üzerinden İran'a yaptırım listesini oluşturmaya başlamıştır. Avrupalı ve ABD'li yetkililerin demeçlerine ve ortaya çıkan medya haberlerine göre ilgili listeye, yaptırımların ilk aşaması olarak nükleer donanım ve malzemelerine ambargo, deniz aşırı varlıkların dondurulması ve resmi yetkililer için seyahat yasağının getirilmesi oluşturmaktadır. Ancak bu noktada Rusya ve Çin'in muhalefeti yaptırımlar konusunda büyük bir engel olarak görülmüştür (Carpenter, 2006: 4). Buna karşın Amerikalı yetkililer, Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'in Haziran ayında Rusya ile yaptığı görüşmenin sonucu olarak İran'a karşı asgari düzeyde zayıf yaptırım uygulamalarının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden onay alabilmesi için güvence aldıklarını belirtmişlerdir (Cooper ve Sanger, 2006). Ancak Rusya tarafından konuya ilişkin önemli bir vurgu veya açıklama yapılmamıştır.

8 Eylül tarihine gelindiğinde İran'a karşı yaptırım senaryolarının konuşulması daha da artmıştır. Ürdün Times'ın haberlerine göre; ABD'nin dış politika aracı olarak yaptırımlara sık sık başvurması sivil nüfus üzerinde ciddi sonuçlar doğurduğu için nihai sonuç üzerinde etkisiz kaldığını yorumları yapılmıştır. Yaptırımların kullanılma şekli ABD yönetimi ile daha çok hedef ülkeyi zayıf düşürmek üzerine kurulmuştur. İşsizlik ve yaşam standartlarında ciddi bir düşüşler toplumsal ve ekonomik çöküntülerle birleşince politik anlamda başarı sağlanması adına fırsatlar doğurduğu görülmüştür. Zayıf düşen devletler politik anlamda kırılganlaşmaya ve toplumsal açıdan baskı görmeye başlamasıyla birlikte bazı baskıları kabul etme yönelimine girmektedirler. Bu durum tam olarak İran üzerinde adım adım gerçekleşmeye başlamıştır. Ekonomik kırılganlığın artması ve toplumsal baskılar ile İran Devleti'nin yaptırımların sonuçlarını görmeye başlayacağı yorumları birçok kesim tarafından dillendirilmeye başlanmıştır (Power, 2006). 26 Mayıs ve 6 Temmuz 2006 tarihleri arasında BBC World Service için hazırlanan; World Public Opinion dergisinin 25 ülke ve 27,407 katılımcı üzerinden yaptığı araştırmalar sonucunda yayınlamış olduğu ankete göre; İran'a karşı yapılan yaptırımların askerî değil, diplomatik yöntemlerle çözülmesi gerektiği ortaya

çıkıştır. İran'ın faaliyetlerine devam etmesi üzerine hangi adımların atılması gerektiği yönünde sorulan soruya katılımcılar, %39 oranla diplomasi yönünde fikir beyan etmiştir. ABD'nin sürekli dile getirdiği askerî seçenekler ise sadece %11 oranında destek görmüştür (BBC World Service, 2006). Ancak bu sonuçlara rağmen 25 ülke vatandaşlarının %17 si faaliyetlerin enerji amaçlı olduğunu buna karşın yüzde 60'ının ise İran'ın nükleer silah geliştirmeye çalıştığını varsaydığını göstermiştir. Araştırmaya göre; İran'ın nükleer silah geliştirme çabasında olduğunu en çok % 83 ile Amerikan vatandaşları ve % 76 ile Güney Kore vatandaşları inanmaktadır (BBC World Service, 2006). Araştırma sonuçlarına göre; katılımcıların İran'ın nükleer silah üretme konusundaki endişelerine rağmen sorunun askerî yöntemlerden çok diplomatik yollar ile çözülmesi gerektiğini göstermiştir. Avrupa devletlerinin diplomatik yolları kullanması, ABD'ye oranla krize yaklaşımını daha haklı göstermiştir. Krizin ortaya çıkışından itibaren ABD'nin İran'a karşı askerî ve ekonomik yaptırım seçeneklerini sürekli dile getirmesi ve Avrupa devletlerinin bu çağrılara karşı temkinli yaklaşımları görülmüştür. Avrupa'nın İran ile geçmişe dayalı bağları ve ekonomik ilişkileri krizin öncelikle diplomatik müzakereler ile çözülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum ABD ile AB arası gerginlik yaratmasına rağmen araştırma sonuçları Avrupa'yı haklı çıkarmıştır. Çünkü katılımcıların büyük çoğunluğu mevcut durumun diplomasi yoluyla çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Öte yandan ABD vatandaşları ve müttefiki Güney Kore vatandaşları ise İran'ın nükleer silah ürettiği konusundaki fikirleri paralellik göstermiştir.

3 Ekim 2006 ile birlikte, ABD yaptığı açıklamada İran'ın faaliyetlerini askıya almaması üzerine yaptırımları derhal uygulayacağını ve bu süreçte Avrupa Birliği'nin çabalarının yetersiz olduğunu belirtmiştir. Duruma bakıldığında Avrupa devletlerinin gelişmelere karşı ABD'ye oranla daha soğukkanlı olduğu görülmektedir. Ancak İran ile diplomatik anlamda gelişmelerin sınırlı kalması ve İran hükümetinin faaliyetlerin devamına karar vermesi müzakerelerin önünü tıkamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, Suudi Arabistan'da yaptığı açıklamada İran'ın faaliyetleri durdurmaya yönelik adım atmadığını ve 1696 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı'nın şartlarına istinaden yaptırımların uygulanması gerektiği konusunda fikirlerini beyan etmiştir (Hafezi, 2006). Ekim 2006 tarihine gelindiğinde Güvenlik Konseyi; İran'ın çağrılara uymaması nedeniyle uranyum zenginleştirme programına karşı yeni önlemler alma amacıyla toplanmaya karar vermiştir. Birleşmiş Milletler'in İran'a yönelik yaptırım kararını kolayca verememesinin en büyük nedeni Rusya ve Çin'in cezai eylemleri önlemeye yönelik muhalif

tutumları olmuştur. Arms Control Association' a göre Rusya'nın olası yaptırımlara karşı bu muhalif tutumunun altındaki en büyük nedenlerden biri İran ile birlikte nükleer yakıt ihracatının etkileyebileceği endişesidir (Kerr, 2006:1).

Güvenlik Konseyi 26 Ekim tarihinde yeniden toplanarak yeni kararlar almıştır. Toplantı sonucunda Güvenlik Konseyi üyeleri İran'a yaptırımların uygulanması uzun süren müzakereler sonucunda oy birliğiyle kabul etmişlerdir. Yeni kararlara göre, İran'ın nükleer ve füze programlarında kullanılabilecek tehlikeli madde ve teknolojinin ithalatını veya ihracatını yasaklamıştır. Bununla birlikte İranlı bazı yetkililerin varlıkları dondurulmuştur. Yaptırım kararının alınmasıyla birlikte İran'ın daha önce 1696 sayılı Güvenlik Konseyi kararını kabul etmemesi hatırlatılmış ve cezai tedbirlerin uygulanacağını vurgulamıştır. 1696 sayılı kararda kabul edilen faaliyetlerin yalnızca barışçıl amaçlarla olduğuna dair güven oluşturulması ve bunu güveni kanıtlayabilmek amacıyla Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (UAEA) nükleer programlarıyla ilgili soruşturma yapmasına izin verip tam işbirliği yapması gerektiği belirtilmiştir. Güvenlik Konseyi'nin Aralık 2006 tarihinde vardığı sonuca göre; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 7. Maddesindeki yasal bağlayıcılık bu karar ile sağlanmıştır. Bununla birlikte Konsey; İran'ın yükümlülüklerini yerine getirmesi şartıyla tedbirlerin askıya alınacağını da vurgulamıştır (United Nations Security Council Resolution 1737, 2006: 1-9).

4.2.9. 2007 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

22 Ocak 2007 yılına gelindiğinde; İran hükümeti, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından nükleer tesislerini ziyaret etmek ve izlemek için gönderilen 38 gözlemcinin ülkeye girişini engellemiştir. Bu durum Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararından sonra İran açısından Avrupa ve ABD'ye yönelik bir cevap olarak yorumlanmıştır. Avrupa Birliği bu gelişmelerin kabul edilemez olduğunu belirtip İran'a karşı tam yaptırımların derhal yapılması için ülkelere çağrıda bulunmuştur. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, 21 Ocakta yaptığı konuşmada yaptırımların İran'ı durduramayacağını ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerine devam edeceklerini belirtmiştir. Buna karşın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 10 İranlı şirketin ve bireylerin varlıklarını dondurma kararı almıştır (Blair, 2007:1). 9 Şubat 2007 ile Birleşmiş Milletler, İran'ın gözlemcileri engellemesi nedeniyle İran'a sağlanan 22 teknik yardım projesinin kesilmesine karar vermiştir. Ancak bu yardım programların büyük çoğunluğunun mali değeri yoktur. Bu nedenle BM tarafından alınan bu kararın sembolik olduğu söylenebilir (Jahn; George, 2007). 22 Şubat 2007 tarihinde, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, BM Güvenlik Konseyi'nin 1737

sayılı kararı gereğince yeni bir rapor yayınlayacağını duyurmuştur. Raporun içeriğinde Güvenlik Konseyi'nin İran'a daha sert yaptırımlar uygulanıp uygulanmayacağı konusunda yeni tartışmaları gündeme getirmiştir. ABD'nin askerî seçenekleri sürekli dile getirmesi tansiyonu daha da yükseltmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte Hindistan hükümetinin İran'a yönelik yaptırımları desteklemesi ve nükleer faaliyetlerde kullanılabilir ürünlerin tümünün ticaretini yasaklaması İran'a yönelik politik ve ticari baskıları artırmıştır. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad konuyla ilgili yeni bir açıklama daha yaparak uranyum zenginleşme faaliyetlerini askıya alma çağrılarını reddetmiştir. Bununla birlikte Ahmedinejad; ABD dâhil olmak üzere bütün batılı devletlerin benzer programlarını askıya alması gerektiğini ve müzakerelerin yaptırımlar kaldırıldıktan sonra yapılabileceğini vurgulamıştır (BBC News, 2007:1). 22 Şubat 2007 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Güvenlik Konseyi'nin 1737 sayılı kararı gereğince yeni raporunu yayınlamıştır. Rapor; İran'a 23 Aralık 2006 tarihine kadar tanınan süre içerisinde çağrılara uymadığını ve aksine uranyum zenginleştirme faaliyetlerini hızlandırdığını belirtmiştir. İran'ın çağrılarını reddedip santrifüj tesislerinin sayısını artırması tartışmaların yeniden alevlenmesine neden olmuştur (James Martin Center for Nonproliferation Studies (CNS), 2011:53). 5 Mart 2007'de Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)'nın üst düzey yetkili olan Mohammed El Baradei, İran nükleer faaliyetlerini uzun süredir takip etmelerine rağmen İran'ın barışçıl bir güvenceyi sağlayamadığını ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin artışına yönelik endişelerini dile getirmiştir. Bu gibi açıklamalar uluslararası toplumda İran'a karşı artan muhalefeti ve endişeyi artırmıştır. İran hükümetinin çağrılara karşı tutumu ve Birleşmiş Milletler'in yaptırımlarına istinaden 6 Mart tarihinde Çin Dışişleri Bakanı Li Zhaoxing, İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile işbirliğini desteklediklerini ve memnuniyetle karşılayacaklarını bildirmiştir (Jung, 2015: 249).

25 Mart 2007 tarihinde Birleşmiş Milletler uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya almayı kabul etmeyen İran'a karşı yeni yaptırımlar alma kararı almıştır. Kararda 15 İran vatandaşı ve 13 örgüte yaptırım uygulanması kararı verilmiştir. Kararın hemen ardından İran tarafından yapılan açıklamada kararın hukuka aykırı ve gerekçesiz olduğunu belirterek reddetmiştir. Yaptırımların ağırlık kazanmaya başlaması İran hükümetinin davranışlarını değiştirmeye zorlama amacıyla yapılmıştır. Çünkü İran hükümeti uranyum faaliyetlerini durdurmaya açıklaması üzerine özellikle Avrupa ve ABD'nin endişeleri daha da artmıştır (Shanker, 2007). 26 Mart tarihinde Birleşmiş Milletlerin İran'a yaptırımları sıkılaştırma kararı birçok ülke tarafından tepkiyle karşılandı. İran'ın tepkisi Uluslararası

Atom Enerjisi Ajansı ile olan işbirliğini askıya alma yönünde olmuştur. Bu karar İran ile gelecekte müzakerelerin önünü kapatması açısından önemlidir. Irak devlet televizyonu Al-Iraqiya'nın yaptığı haberde İran ile Birleşmiş Milletler'in karşılıklı restleşmesi ve krizin tırmanmasının Ortadoğu'da savaş ihtimalini tırmandırdığını iddia etmiştir. Suriye tarafında ise resmi devlet televizyonu Space Channel TV haber akışında Birleşmiş Milletler kararının İran'ın tutumunu değiştirmeyeceğini belirtmiştir. İsrail Devleti ise Jerusalem Post'un hükümet yetkilileriyle yaptığı röportajda kararın İsrail tarafından olumlu karşılandığını ve İran'ın geçmişte aldığı kararlara karşı net bir cevap verildiğini belirtmişlerdir. Türkiye'de ise devlet televizyonu TRT-2'de yayınlanan haberlerde ise karara tarafsız yaklaşımış ve yaptırımların, müdahalelerin barışçıl amaçlarla sınırlı kalmasını sağlamaya yönelik çabalara yardım etmesi gerektiği vurgulanmıştır (BBC News, 2007).

6 Nisan 2007 tarihinde ABD'nin İran'a karşı askerî müdahale seçeneklerinin medyada dillendirilmeye başlanması üzerine, İranlı Danışma Meclisi Başkanı Dr. Gholam Ali Haddad-Adel olası bir koalisyonda Pakistan Devleti'nin İran'a karşı bir pozisyonda yer almayacağını ve topraklarını da kullandırmayacağını belirtmiştir. Bu durum Ortadoğu'da safların belirlenmesi açısından önemlidir (Khan, 2007). 9 Nisan tarihinde İran Haber Ajansı tarafından yapılan açıklamaya göre, İran Atom Enerjisi Teşkilatı Başkan Yardımcısı Reza Aqazadeh İran Ulusal Günü kutlamasında uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin devam ettiğini ve bu tarihe kadarki dönemde İran'da uranyum zenginleştirmesinden toplam 270 ton UF6 üretildiğini belirtmiştir (Hoenig & Alexander, 2008: 248). Başka bir gelişme de 26 Nisan'da İran kabinesinin Uranyum işleme ve nükleer yakıt şirketlerinin kurulmasını onaylaması olmuştur. Tüm bu gelişmeler İran'ın tehdidinin önlenmesi üzerine tartışmaları daha da alevlendirmiştir (James Martin Center for Nonproliferation Studies (CNS), 2011:57). 10 Mayıs tarihine gelindiğinde İran hükümeti 23 Mayıs'ta yapılması planlanan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması konferansının gündem konularının görüşülmesini kabul etmiştir. Bu gelişmenin yaşanması tam uyum müzakerelerinin yeniden başlaması açısından önem kazanmıştır (Taipei Times, 2007). İran Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri Ali Laricani'nin yaptığı açıklamalara göre; UAEA'nın raporunun İran'ın barışçıl nükleer faaliyetlerinde bulunduğunu ve uluslararası hukuka uygun olduğunu kanıtladığını belirtmiştir (Islamic Republic News Agency (IRNA), 2007).

27 Haziran'da Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-moon, ABD ve Avrupalı müttefiklerini İran'a yönelik sert yaptırımları ertelemeye çağırıştır. Ban Ki-moon'a göre; İran krizi diyalog ve siyasi müzakereler yolu ile çözümlenmelidir. Öte yandan ABD, İngiltere,

Fransa ve Almanya, BM'nin İran'a yaptırımlarının sıkılaştırılması yönünde görüşmelere başlamışlardır. Ancak bu noktada Rusya ve Çin İran'a yönelik yeni cezai uygulamaları reddedeceklerini belirtmişlerdir (Varner, 2007). ABD, Avrupa ve Orta Doğu'daki hükümetlerin İran'ın faaliyetlerinden korkmalarının en büyük nedeni İran'ın gelecekteki atomik silah üretimi için altyapıyı gizli bir şekilde inşa etmesidir. İran hükümetinin 2006 yılında UAEA'nın tesislerde denetim yapmasını engellemesi üzerine bu endişeler daha da artmıştır. Bu endişeler Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran'a yaptırım uygulamasına kadar genişlemiştir. 2007 yılında diyalogun 2006 yılına oranla nispeten artması müzakerelerin yeniden başlayabileceği fikirlerini artırmıştır. 14 Temmuz 2007 tarihinde İran UAEA'nın ülkeye yeniden giriş yapabileceğini açıklaması üzerine yaptırımların İran hükümetine karşı yarattığı baskının bir sonucu olarak yorumlanmış ve ekonomik yaptırımların başarılı olduğu görülmüştür (Daragahi, 2007).

15 Ağustos 2007 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri yönetimi İran'ın Devrim Muhafızları Birliği'nin yabancı bir terör örgütü olduğunu ilan etme yolunda çalışmalara başlamıştır. ABD'nin Devrim Muhafızları Birliği'ni terör listesine alması ile bir devletin diğer bir devletin silahlı kuvvetlerini tarihinde ilk kez terör listesine eklediği görülmüştür. ABD bu karar ile İran üzerindeki askerî baskısını artırmaya devam etmiştir. Öte yandan ABD, İran'a yönelik daha sert mali ve ticari yaptırımların uygulanması için Avrupa devletleri ile yeniden diplomatik temaslarda bulunmuştur. Avrupalı devletler ile çeşitli görüşmeler yapılarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi yaptırımlarını artırması yönünde çalışmalar yürütülmüştür. Bu adımların ABD tarafından sert bir şekilde başlatılmasının nedenleri arasında; Devrim Muhafızları'nın Irak'ta bulunan bazı gruplara ABD askerlerine saldırması için mühimmat, silah ve eğitim sağladığı ve Taliban ile işbirliği yaptığı iddialarıdır. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad bu iddiaları reddetmiştir (Pleming, 2007). 31 Ağustos tarihine gelindiğinde UAEA yeni bir rapor daha yayınlamıştır. Yayınlanan rapora göre; İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini olabildiğince artırmaya çalıştığı ancak üretim kapasitesinin sınırlı kaldığı belirtilmiştir. Aynı rapora göre İran; 1,868 santrifüj ürettiği ve bu miktarın 3000'e ulaşması halinde nükleer silah üretebilme kapasitesinin oluşacağına dikkat çekilmiştir. İran ise sahip olduğu teknoloji ile Natanz şehrindeki tesislerinde 50.000 santrifüj işletme kapasitesine sahip olduğunu iddia ederek koz toplamaya çalışmıştır (Daragahi, Borzou, 2007). Rapor üretilen toplam uranyum miktarının yaklaşık 202,8 kg olduğunu belirtmiştir. Bu gelişmeler ile birlikte İran'a Güvenlik Konseyi üzerinden dördüncü yaptırımın yapılması tartışmaları yeniden başlamıştır (IAEA Board Report (GOV/2017/35),

2007: 1-6). Ancak 28 Ekim 2007'de Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Başkanı Mohamed El Baradei, CNN ile arasında yapılan röportajda; İran'ın nükleer silah ürettiğine dair herhangi bir kanıt bulunamadığını belirtmiştir. Buna ek olarak İran'a karşı askerî eylemlerden kaçınılması gerektiğini ve eğer bir çözüm var ise bunun diplomatik yollarla olması gerektiğini vurgulamıştır (El Baradei, 2007). Ağustos ayından sonra Aralık ayına kadarki süreç içinde İran, UAEA ile işbirliğini ilerleterek sürdürmüştür. Mohamed El Baradei'nin yaptığı açıklamalar ve İran'ın nükleer silah faaliyetlerine dair kanıtın olmaması üzerine aralık ayında UAEA'nın denetmenleri ve teknik ekibiyle İran arasında müzakereler yeniden başlamıştır. Bu kararın alınmasında Amerikan Ulusal İstihbaratının etkisi büyüktür. Rapora göre; İran'ın 2003 bu yana nükleer silah üretimi konusunda bir programa sahip olmadığı ve somut bir kanıtın bulunmadığı belirtilmiştir. Bu sonuç Mohamed El Baradei'yi mevcut krizin yeniden ele alınıp çözülebileceği konusunda umutlandırmıştır (International Atomic Energy Agency, 2007). Bu gelişmelerle birlikte İran ve UAEA tahrandaki yeni bir toplantıya karar vermişlerdir. İran'ın UAEA temsilcisi Ali Asqar Soltanieh basına yaptığı açıklamada; iki tarafın uranyum izlerini ve kalıntılarını araştırıp tartışacaklarını belirtmiştir. 3 gün süren toplantı sonrasında İki taraf arasında yeni bir eylem planı oluşturulmuştur. Bu gelişmeler Ağustos ayındaki krizden sonra olumlu bir gelişme olarak yorumlanmıştır (Fars News Agency, 2007). Yaşanan olumlu gelişmelerden sonra Tahran yönetimi, 8 Ocak 2008 tarihinde UAEA Şefi Dr. Mohamed El Baradei'yi İran'ı ziyaret etmesi için resmi bir davette bulunmuştur. UAEA Şefi El Baradei, 11 Ocakta yapılması planlanan daveti kabul etmiştir. İki tarafın görüşmesi, 27 Ağustosta 2007 tarihinde hazırlanan çalışma planının uygulanması ve sorunları üzerine olmuştur. Karşılıklı görüşmeden sonra sorunların çözümü için bir zaman çizelgesinde anlaşılmıştır. İran; çalışma planında yer alan ve Arak'taki ağır su araştırma reaktörünü UAEA denetimine açmayı kabul etmiştir (IAEA-Iran Workplan, 2007:1). Ancak yapılan incelemelerin sonucunda 22 Şubatta yayınlanan yeni raporun uluslararası toplumun İran hakkındaki sorularına tam olarak cevap vermediği sonucuna varılmıştır. Yeni yayınlanan rapor İran'ın faaliyetleri konusunda çoğu soruya yanıt bulmasına rağmen kayıt dışı yapılan faaliyetler konusuna İran Devleti bir açıklama getirememiştir (IAEA Board Report (GOV/2008/4), 2008:9). Bu nedenle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 3 Mart tarihinde yeniden toplanıp İran'a yeni yaptırım kararları almıştır. Yaptırımlar arasında; finansal kurumların yakın takibe alınması, bazı resmi yetkililerin seyahatlerinin yasaklanması ve varlıklarının dondurulmasına kadar birçok yeni yaptırım alarak denetimleri sıklaştırmıştır. Bu durumun meydana gelmesinde, İran'ın uranyum zenginleştirme çağrılarını uymaması ve askıya alınmayan faaliyetlerin gelecekte güvenlik riskleri oluşturacağı endişesi olmuştur (UN

Security Council Resolution S/RES/1803, 2008:1-7). Buna istinaden UAEA Genel Direktörü Muhammed El Baradei; İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmasını ve bunu UAEA'ya 90 gün içerisinde bildirmesi gerektiği çağrısında bulunmuştur (UN News, 2008). Bu gelişmeler üzerine Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ile görüşeceklerini ve İran'ın zenginleştirme faaliyetlerini durdurması için teknolojik, askerî ve ekonomik paketlerle ikna etmeye çalışacaklarını belirtmiştir. 2006 yılında İran'a sunulan teşvik paketinin işe yaramaması nedeniyle yeni paketin daha kapsamlı olacağı belirtilmiştir (IAEA News Center, 2008). Ancak İran lideri Ayetullah Ali Hamaneyi'nin 3 Haziran'da yaptığı konuşmada ülkenin nükleer çalışmaları devam ettireceğini belirtmesi üzerine, ABD başkanı George W. Bush bütün diplomatik çalışmaların masada kaldığını ve bir ilerleme kaydedilemediği konusunda yeni uyarılarda bulunmuştur. Bu gelişmelere istinaden Bush yönetimi AB liderleri ile yeniden görüşüp İran'a karşı daha kapsamlı yaptırımların getirilmesi çağrısını yinelemiştir (Associated Press, 2008). Ancak bu gelişmelerin ardından 18 Haziranda İran ile UAEA arasında kalıcı iletişim üzerine anlaşılmış ve İran'a birçok alanda yeni teşvik paketleri sunulmuştur. Paketin içeriğinde sadece ekonomik değil, aynı zamanda nükleer faaliyetlerin kapsamı ve uygulamalar, terörizm, politika ve güvenlik meselelere kadar birçok konu ele alınmıştır (Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran (INFCIRC/729), 2008:1-5).

4.2.10. 2008 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

25 Ocak 2008 tarihinde İran İle Rusya arasındaki nükleer yakıt ticareti UAEA'nın çabalarına rağmen devam etmiştir. Bu tarihte İran Devleti Bushehr nükleer santrali için Rusya'dan 6 sevkiyat nükleer yakıt alımı yapmıştır. Bu durum Avrupalı diplomatların tepkisine neden olmuştur. İran'ın tüm çabalara rağmen nükleer faaliyetlerini devam ettirmesi endişe ile karşılanmıştır. BM'nin yaptırımlarına karşı faaliyetlerin devam etmesi bazı kesimlerce İran'a uygulanan yaptırımların yeterince sert olmaması üzerinde tepkilere neden olmuştur. İran Devleti ise bu tarihe kadar toplamda 66 ton nükleer yakıt üretmeyi başardığı rapor edilmiştir (China Daily, 2008:11). İran Rus Büyükelçisi Gholamreza Ansari'nin açıklamasına göre; İran Devleti'nin Darkhovin kentinde 360-megawatt'lık yeni bir tesis inşa etmeye çalıştığını iddia etmiştir. İran'ın bu faaliyetlere devam etmeye kararlı olduğunu ve milyarlarca dolar yatırım yapmaya hazırlandığı da yetkililer tarafında iddia edilmiştir. ABD tarafından ise konuya yönelik bir açıklamada İran'ın daha fazla nükleer tesis kurmasına gerek olmadığı vurgulanmıştır (The Jerusalem Post, 2008). ABD Bush yönetimi ise İran'ın tüm bu gelişmelere ek olarak nükleer silah tasarladığını kanıtlayan istihbarat raporlarının olduğunu

da iddia etmiştir. ABD'ye göre; istihbarat raporları İran'ın nükleer deneme testleri ve savaş başlığı gibi projelerine sahip olduğunu göstermiştir (Sanger ve Sciolino, 2008). 25 Şubatta toplanan UAEA yönetim kurulu yeni bir raporuna göre İran uluslararası toplumun endişelerine cevap vermediği ve nükleer faaliyetleri hakkındaki soruları yanıtlamadığı sonucuna varmıştır. Bu kararın alınmasındaki en büyük etken İran'ın çağrılarını dinlememesi ve yeni santrifüj teknolojisini test etmesi olmuştur (The New Zealand Herald, 2008).

4.2.11. 2009 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

9 Ocak 2009 tarihinde New York Times tarafından yayınlanan bir rapora göre milyarlarca dolarlık İran fonlarının yasadışı olarak Amerikan finans kurumları aracılığıyla taşındığı iddia edilmiştir. New York eyaleti federal yetkilileri ve Manhattan bölge savcısı Robert Morgenthau ise, bu iddiaları doğrulayarak bu fonların İran'ın nükleer programı ve füze faaliyetlerini finanse edeceğini belirtmişlerdir. Bu şüpheler üzerine yürütülen çalışmalarda müfettişler tarafından kayda değer bir kanıt bulunamamıştır. Olay ile ilgili araştırmada bulunan müfettişler paranın nerede ve nasıl kullanıldığı konusunda yeterli bulgulara sahip olmadıklarını da belirtmişlerdir (Bajaj ve Eligon, 2009). ABD ise 24 Ocakta İran'ın uranyum üretimi için kullandığı Sarı Kek maddesinin tükenmek üzere olduğunu iddia etmiştir. Alınan istihbarat raporlarının ardından ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya, büyük uranyum üreticileri ile görüşerek İran'a bu maddelerin satmalarını engellemeye ve yoğun diplomatik müzakerelere başlamışlardır (Albright; Shire ve Brannan, 2009:1-7). Bu gelişmeler üzerine açıklama yapan İsrail hükümetini başbakanı Ehud Olmert 8 Şubat 2009 tarihinde yaptığı açıklamada İran'ın nükleer silah üretmesine izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Bu açıklamalar ile İsrail basınında nükleer faaliyetlerin engellenmesi için askerî müdahale konusunu yeniden gündeme getirmiştir (Reuters, 2009). Artan tansiyonun dindirilmesi için ABD'nin Obama yönetimi diplomatik yolların kullanılabilmesi için İran ile görüşülebileceğini açıklamıştır. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad 10 Şubat 2009 tarihinde yaptığı açıklamada ABD Başkanı Obama'nın iki ülke arasında doğrudan görüşme için davette bulunduğunu belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ABD hükümetinin bu çağrısını kabul ederek karşılıklı saygı ve adil bir atmosferde görüşmelere hazır olduklarını bildirmiştir (The Birmingham Post (England), 2009). İngiltere de gelişmelere istinaden ülkesinde İran'a ait olan 1.64 milyar dolarlık varlığın Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler'in kararları gereğince dondurulduğunu açıklamıştır. Bununla birlikte İran'ın en büyük bankalarından biri olan Bank Melli'nin de varlıkları Avrupa Birliği tarafından dondurulmuştur (Croft ve Dobbie, 2009). Bu gelişmeler İran'ın zor durumda kalmasına

neden olmuş ve diplomasinin yolları yeniden aralanmıştır. UAEA Genel Direktörü Mohamed El-Baradei 17 Şubat tarihinde yaptığı açıklamada; İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin önceki dönemlere göre %5 in altında artış gösterdiğini belirtmiştir. Mohamed El-Baradei bu gelişmeyi İran ile Obama hükümeti arasında yeni başlayan siyasi ve diplomatik gelişmelerin bir sonucu olarak yorumlamıştır. Buna ek olarak İran'ın UAEA ile işbirliğinde ilişkin başarısızlığını eleştirerek ve iletişimin kesilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Dawn News, 2009). 3 Mart tarihinde UAEA Yönetim Kurulu toplantısında, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Çin ortak bir bildiri ile kapsamlı bir diplomatik çözüme bağlı kaldıklarını belirtmişlerdir (Heinrich, 2009). Bununla birlikte Los Angeles Times tarafından ABD hükümeti Ayetullah Ali Hamaney ile doğrudan diplomatik görüşmelere başlayacağı ve bunun için hazırlıklara başlandığı iddia edilmiştir (Mcmanus, 2009). Ayrıca ABD hükümeti İran ile yürütülen P5 + 1 devletlerine tam katılımcı sıfatıyla katılacağını bildirmiştir (CNN Politics, 2009). Obama hükümeti müzakerelerin diplomatik yollar ile yapılmasına sıcak bakmaktadır. Ancak İsrail Devleti, İran'ın nükleer faaliyetlerinin derhal durdurulması yönünde ABD hükümetinden taleplerde bulunmuştur. Obama ile İsrail başbakanının Washington'da düzenledikleri toplantıda 2009 yılının sonuna kadar bir sonuç alınması gerektiği ve İran'ın faaliyetlerinin derhal durdurulması gerektiği üzerine fikirlerini beyan etmişlerdir. Aynı zamanda iki lider İran'ın nükleer faaliyetlerinin silah üretme amacı taşıdığı yönünde hemfikir olduklarını açıklamışlardır (Heller, 2009). 5 Haziran 2009'da UAEA müfettişleri, İran'ın faaliyetlerini artırmaya devam ettiği yönünde yeni bir rapor daha yayınlamışlardır. Raporda İran zenginleştirme ile ilgili faaliyetleri askıya almadığı ve toplam santrifüj sayısının 7,200'e yükseldiği belirtilmiştir (Broad & Sanger, 2009). ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden ABC News aracılığıyla verdiği demeçte İsrail'in egemen bir ulus olduğunu ve kendi ülke çıkarlarını düşünebileceğini buna hakkı olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda güvenlik konusuna değinen Biden; İsrail'in İran'ın nükleer tesislere askerî bir müdahale yapabileceğini de belirtmiştir. İran hükümeti ise bu açıklamalardan sonra oluşabilecek olası bir saldırıda sorumlunun ABD olacağını açıklayarak tehditlerde bulunmuştur (France 24 , 2009). Joe Biden'in ardından CNN röportajında açıklama yapan ABD başkanı Obama; olası bir saldırıya yeşil ışık yakmadıklarını belirtmiştir. Obama aynı zamanda İran ile nükleer faaliyetleri diplomatik kanallarla barışçıl bir şekilde çözmek istediğini de sözlerine eklemiştir (Sherman, 2009). Ancak The London Times batılı istihbarat kaynaklarına dayandırdığı haberinde; İran'ın lider Hamaney'in emri ile emriyle bir yıl içinde nükleer bir silah inşa edip patlatabilecek potansiyele sahip olduğunu bildirmiştir (National Intelligence Estimate, 2007:1-9).

12 Ağustos 2009 tarihinde İran'ın UAEA'nın büyükelçisi Ali Asghar Soltanie yaptığı açıklamada UAEA'nın; İran'ın nükleer tesislerine yönelik olası saldırıları engellemesi için çağrıda bulunmuştur (The Associated Press, 2009). Bununla birlikte UAEA; İran'ın Natanz'da bulunan tesisindeki faaliyetlerin önceki dönemlere göre Mayıs ayında azaldığını belirtmişlerdir. Yetkililer bu durumun teknik nedenlerden dolayı kaynaklanabileceğini düşünmüşlerdir (Heinrich ve Westall, 2009).

2 Eylül tarihinde BM Güvenlik Konseyi beş daimi üyesi ve Almanya'nın katılımı ile birlikte Frankfurt'ta İran nükleer programı hakkında toplantı düzenlemişlerdir. Bu toplantı sonrasında katılımcılar ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Açıklamada; İran Devleti, karşılıklı saygıya dayalı doğrudan müzakerelere katılmaya davet edilmiştir. Bush yönetiminden farklı bir yaklaşımla yeniden müzakerelere başlanması çağrısının yapılması toplantıyı önemli kılmıştır. Obama yönetiminin önceki hükümetten farklı bir yol izleyip doğrudan diplomasi ve barışçıl müzakerelere karşı tutumu İran'a karşı yeni bir yaklaşım olarak yorumlanmıştır (The Sydney Morning Herald, 2009). 16 Ekim 2009 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Yönetim Kurulu yeniden toplanmıştır. Kurulun raporuna göre; İran Devleti, 18 Kasım 2008 ve 30 Ekim 2009 tarihleri arasında 10395 kg UF6 üretiminde bulunmuştur. Aynı rapor İran'ın yeni bir üretim tesisi kurmaya başlamasının güven düzeyini düşürdüğü belirtilmiştir (IAEA Board Report (GOV/2009/74), 2009: 1-7). UAEA aynı zamanda İran'a karşı BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyma çağrısında bulunan bir kararı kabul etmiştir. Karar ayrıca, eğer varsa İran'ın UAEA'ya bildirmediği nükleer tesislerin BM Güvenlik Konseyi'ne bildirip doğrulamasını talep etmiştir. Bu kararın alınmasında Afganistan, Brezilya, Mısır, Pakistan, Güney Afrika ve Türkiye çekimser oy kullanmışlardır. Karar sonrasında, İngiltere Başbakanı Gordon Brown; Trinidad ve Tobago'da katıldığı bir zirve toplantısında İran'ın uluslararası toplumun çağrılarına tepki vermemesi üzerine bir sonraki aşamanın yaptırımlar olacağı konusunda uyarılarda bulunmuştur (Black, 2009). 27 Ekim tarihine gelindiğinde UAEA Yönetim Kurulu yeniden toplanarak İran ile ilgili bir takım uyarılarda daha bulunmuşlardır. NPT Önleme Anlaşmasının uygulanması ve Güvenlik Konseyi kararlarının İlgili Hükümleri olan 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) ve 1835 (2008) sayılı kararlarına göndermeler yapılarak, İran'a yeniden hatırlatmalar yapılmış ve İran'ın uranyum rezervlerinin durumu ile ilgili daha önce müzakerelerde bahsedilmiş olan İran İslam Cumhuriyeti'nin güvencelerinin uygulanması konusunda bildiri yayımlanmıştır (IAEA Board of Governors (GOV/2009/82), 2009:2).

4.2.12. 2010 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

Şubat 2010 ile yeniden başlayan ticari hava yolu gerilimi yaptırımlar sonucunda aldığı darbe nedeniyle İran hükümeti BM'nin bu yaptırımların adaletsiz olduğunu ve İran Devleti'nden çok sivil halka zarar verdiği konusunda yeni tartışmalar başlatmıştır. ABD'nin batılı uçakların alınmasına yönelik ambargosu nedeniyle eskimiş olan parçaların değişimi konusunda sıkıntı yaşayan havayolu şirketlerinin sivil kayıplarıyla sonuçlanan kazalar yaşamalarına neden olmuştur. Bu uçak kazaları ambargoların sertleşmesiyle daha da sıklaşmış ve yüzlerce sivil ölümü ile sonuçlanmıştır. ABD'nin ambargoları konusunda açıklamalarda bulunan İran Sivil Havacılık Örgütü Başkanı Reza Nakhjavani; Amerikan yasağını insanlık dışı olarak tanımlamıştır (Denselow, 2010). Yaptırımların devam etmesi üzerine İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetleri konusundaki kararlılığı ve güvenlik tartışmaları devam etmiştir. İran'ın faaliyetlerine ilişkin 18 Şubat tarihinde yeni bir UAEA Yönetim Kurulu Kararı daha yayınlanmıştır. Karara göre; İran'ın nükleer malzemelerin kullanım amacının saptırılıp saptırılmadığı konusunda faaliyetlerin teyit edilmesi gerektiği ve bu süreçte İran hükümetinin Ajans ile gerekli işbirliğini sağlamadığı vurgulanmıştır. Kurul aynı zamanda İran'ın nükleer programına yönelik oluşabilecek müdahale seçenekleri ve faaliyetlerin askerî boyutlarıyla ilgili kaygıların ortaya çıkmasına neden olan, kurulun olağanüstü konularını açıklığa kavuşturmak için işbirliği yapması gerektiğini belirtmiştir. Ancak İran hükümeti tüm çağrılara rağmen Natanz'da uranyum faaliyetlerinin devamına ve Fordow'da yeni bir zenginleştirme tesisinin daha inşasına karar vermiştir. Buna ek olarak İran, Ajansın talep ettiği ağır su tesislerinden numuneler alınmasını da reddetmiştir (IAEA Board Report (GOV/2010/10), 2010:9). İran'a yönelik yaptırımların serleştirilmesi yönündeki tartışmalar üzerine denizcilik sigorta şirketleri de ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarına ayak uydurarak İran gemilerinin demirleyebileceği liman sayısını önemli ölçüde azaltmışlardır (Erdbink ve Lynch, 2010). İran'ın anlaşmaya uymaması ve faaliyetlerini hızlandırması üzerine 9 Haziran 2010 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de İran'a yönelik yeni yaptırımlar uygulamıştır. Bu yeni yaptırımlar İran'a karşı hâlihazırda uygulanan silah ambargolarını, finansal ve nakliye ile ilgili konuların kapsamını genişletmiştir. Güvenlik Konseyi'nin kararına ek olarak UAEA Genel Müdürü Yukiya Amano, İran hükümetinin Konsey talebi doğrultusunda uranyum zenginleştirme faaliyetlerini tamamen askıya alıp almadığı konusunda 90 gün içinde kurula bildirmesi gerektiğini yenilemiştir (Security Council 6335th Meeting (SC/9948), 2010). Eylül 2009 yılında İran'ın faaliyetlerini bildirmediği vurgulanarak yaptırımların devam edeceği uyarıları yapılmıştır. Sonuçta tüm bu yaptırımlar İran ekonomisine büyük zararlar vermiş olsa da, İran; uranyum zenginleştirme

faaliyetlerinden vazgeçmemiştir. Bunun farkında olan ABD ve bazı devletler yaptırımların daha da sertleştirilmesi gerektiği konusunda sürekli müzakereler gerçekleştirmişlerdir (United Nations Security Council Resolution 1929 , 2010: 2-10).

4.2.13. 2011 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

14 Şubat 2011 yılında UAEA Genel Direktörü Yukiya Amano, Washington Post aracılığıyla Lally Weymouth ile yaptığı röportajda İran'ın uranyum üretimini istikrarlı bir şekilde artırdığını belirtmiştir. İran'ın nükleer silah geliştirmesi konusunda yöneltilen soruya karşılık Yukiya Amano; bu konuda çeşitli ülkelerden bilgi aldıklarını ve nükleer malzemelerin askerî amaçlar için kullanılmasına neden olan geçmiş olayları göz önünde bulunduklarını açıklamıştır. İran'ın faaliyetlerini yakından takip ettiklerini ve başka faaliyetlerin olup olmadığı hakkında bilgilerinin olmadığını da sözlerine eklemiştir. Yaptırımlar konusunda ise Amano; olası gelişmelerde konuyu Yönetim Kuruluna taşıyacağını bildirmiştir. Ancak Yukiya Amano, İran'ın işbirliği ve uyumu hakkında yöneltilen soruya karşı, şu an için İran konusunda bir ilerleme kaydedileceğine dair bir işaret görmediğini de sözlerine eklemiştir (Amano, 2011).

İran'ın faaliyetlerinin devam etmesi üzerine Avrupa Birliği de 2 Aralık 2011 tarihinde 2011/783/CFSP sayılı Avrupa Birliği Konsey Kararı ile nükleer veya balistik füze faaliyetlerinde bulunan 22 gerçek ve 26 tüzel kişiyi yaptırım listesine ekleyerek ambargo uygulamaya karar vermiştir. Bununla birlikte Avrupa Birliği aldığı yeni kararlar neticesinde üye devletlerin 2011/783/CFSP ve 2011/235/CFSP sayılı kararları ile listelenen kişilerin kendi bölgelerine girmelerini veya seyahat etmelerini önlemek için gerekli önlemleri alacakları bildirilmiştir. Bu gelişmeler, İran'ın Avrupa'daki faaliyet alanını kısıtlamış ve finansal varlıkların dondurulmasıyla birlikte İran ekonomisine büyük kayıplar yaşatmıştır (Ashton, 2011).

4.2.14. 2012 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

18 Kasım 2011' UAEA tarafından yayınlanan rapora göre İran Devleti'nin nükleer silah geliştirdiğine dair bir kanıt bulunmadığını göstermiştir. Ancak İsrail ve ABD yetkilileri nükleer faaliyetlerin silah üretebilme kapasitesine yaklaştığı üzerindeki endişeleri uluslararası toplumda İran'a karşı daha da artırarak kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu İran'ın gizlice nükleer silah faaliyetlerini yürüttüğünü iddia etmiştir. Netanyahu, İran'ın yer altı zenginlikleri nedeniyle nükleer enerjiye ihtiyacı olmadığını da belirterek bu faaliyetlerin silah üretme amacıyla olduğunu belirtmektedir. Bu iddialara karşı

Eylül 2012’de Lider Ali Hamaney nükleer faaliyetler konusunda yayınladığı fetvada; İran Devleti’nin herhangi bir nükleer silaha sahip olmadığını ve bir İslam Cumhuriyeti olarak nükleer silahlara sahip olmanın ağır bir günah olduğunu belirtmiştir. Nükleer silahlara karşı olduklarını ve bu silahların yayılıp çoğalmasının yıkıcı ve tehlikeli olduğunu vurgulamıştır (COLE, 2012). Ancak İran’ın faaliyetlerinin silah üretim amacı taşıdığı net bir şekilde doğrulanamaması nedeniyle ekonomik yaptırımlar devam etmiştir.

Ekim 2012 ayına gelindiğinde yaptırımlar nedeniyle İran ekonomisi büyük kayıplar vermiştir. Ülke içinde yaşanan kriz 1980’lerde yaşanan İran-İrak savaşından 2012 yılına kadarki en kötü mali kriz olarak yorumlanmıştır. ABD, AB ve BM’nin yaptırımlarının, İran’a karşı sonuçlarının uzun vadede ortaya çıktığı görülmektedir. İran para biriminin bir günde dolar karşısında %15 değer kaybetmiştir. İran riyalinin, tüm zamanların en düşük seviyesine ulaşması ile ülkedeki temel ürün fiyatları da yükselmeye başlamıştır. Ambargoların ve yaptırımların devam etmesi ekonomik çöküşün hızlanmasına ve İran’ı zor durumda bırakıp zayıflatmasına neden olmuştur (Dehghan ve Borger, 2012). İran ile UAEA arasında Kasım 2011 ile yoğun bir şekilde başlayan müzakereler ve yayınlanan yönetim kurulu raporlarının somut sonuçlara yol açmaması nedeniyle devletlerin İran ile ilişkileri bozulmuş bu vesile ile yaptırımlar aşamalı olarak daha da sertleştirilmiştir (IAEA Board Report (GOV/2012/55), 2012:12). Ulusal İran Amerikan Konseyi Politika Müdürü Jamil Abdi, Capitol Hill panelinde yaptığı açıklamada; İran’a karşı uygulanan ekonomik, ticari, enerji ve lojistik gibi yaptırımların "bir ülkeye şimdiye kadar yapılmış en güçlü ve en kapsamlı yaptırımlar" olarak nitelendirmiştir (The National Iranian American Council (NIAC), 2012).

4.2.15. 2013 Yılı İran’a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

18 Ocak tarihinde İran heyeti ile görüşen UAEA Koruma Dairesi Genel Direktörü Herman Nackaerts Viyana Uluslararası Havalimanı’nda basına karşı yapmış olduğu açıklamada; İran’ın nükleer programının olası askerî boyutlarının konuşulduğunu ve nükleer faaliyetlerin askıya alınabilmesi konusunda sorunları çözebilmek adına kesin bir yaklaşımı belirleyemediklerini belirtmiştir. Bu gelişmeler İran ile son zamanlarda tansiyonun artması diplomatik yolların aranmasının gerekli olduğunu göstermiştir. Bu gelişmeler üzerine UAEA ile İran 12 Şubatta yeni bir toplantının yapılmasını kararlaştırmışlardır (IAEA , 2013). Toplantıdan sonra 14 Şubat 2013’te İran’dan dönüşü sırasında Viyana Uluslararası Havaalanında Güvenlik Direktör Yardımcısı Herman Nackaerts tarafından yapılan ikinci bir açıklamaya göre; konuyla ilgili müzakerelerin yürütüldüğünü ancak henüz bir sonuç

alamadıklarını belirtmiştir. Diplomatik kanalların halen açık olması nedeniyle Avrupa devletleri İran'a faaliyetlerini durdurma konusunda yeni uyarılarda bulunmuşlardır. İran ekonomisinin çökmeye başlaması ve özellikle İran'ın ihracat kanallarındaki en güçlü kozlarından biri olan petrol ihracatı AB ambargosu ve ABD'nin diğer büyük ithalatçıları hedef alan yaptırımlar sonucunda günde 700.000 varile kadar düşüş göstermesiyle birlikte İran Devleti ekonomide ciddi kayıplar yaşamıştır. Bu sayı 2011 yılında 2,2 milyon kadardı. Buna ek olarak Uluslararası Para Fonu'nun İran gayri safi yurtiçi hasılasının 2013 yılında bir önceki yıla göre 1,9 oranında küçüleceği tahmininde bulunmuştur. Bu şartlar altında İran'ın batılı devletlerle yeni müzakerelere başlaması zoraki bir duruma doğru gitmeye başlamıştır. Bu durumun farkında olan Avrupalı devletler İran'ın anlaşmaya yanaşması ve BM müfettişlerinin tesislerine daha kolay erişim sağlaması karşılığında İran'ın yaptırımlar sonucunda kısıtlanan fonlarından 4,2 milyar dolar kadar erişimin kolaylaştırılacağını taahhüt etmişlerdir. İran ise buna karşılık Birleşmiş Milletler'in anlaşma sonrası yaptırımlarının tümünün kısa süre içerisinde kaldırılmasını talep etmiştir (BBC News, 2015). Bu gelişmeler ışığında İran Devleti ve P5 + 1 ülkeleri Cenevre'de buluşmuşlardır. İran Dışişleri Bakanı Javad Zarif ve AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, P5 + 1 müzakere ekibini yönetmekle görevlendirilerek müzakerelerin karşılıklı yürütülmesi sağlanmıştır. Devletlerin karşılıklı yoğun diplomatik atakları ve anlaşma şartlarının uygunluğu üzerine 24 Kasım'da geçici Ortak Eylem Planı (JPOA) imzalanmıştır (Kumar Sen, 2018).

4.2.16. 2014 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

2014 yılına gelindiğinde İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, ABD'nin yaptırımlarını eleştirerek İran'a karşı uygulanmış olan yaptırımların yasal olmadığını ve insanlık adına bir suç olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Hasan Ruhani konuşmasında ABD'nin yaptırımları geri çekmesini ve sonlandırmasını talep etmiştir. İran yaşadığı ekonomik ve toplumsal zorluklardan dolayı anlaşma şartlarına uymaya adım atması ve mevcut durumun sadece nükleer faaliyetlerin iyileştirilmesiyle düzeltilemeyeceğini anlamasıyla başlamıştır. İran'ın önceki anlaşmalar ve kararların aksine Ortak Eylem Planındaki şartlara uyması ve bu durumu destekleyen Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun raporu ile yeni müzakerelerin de yolu açılmıştır. Yaşanan gelişmeler neticesinde Avrupa ve ABD bazı yaptırımlarını geri çekmeye başlamışlardır (Sanchez, 2014).

Temmuz ayına gelindiğinde İran ile 5+1 ülkeleri arasında anlaşma şartlarında derin ayrılıkların olması nedeniyle anlaşmanın kesin onayı gecikmiştir. Müzakereler bu nedenle 4

ay kadar daha uzatılmıştır. Kasım ayına kadar geçen bu süre içerisinde devam eden yoğun müzakereler sonucunda taraflar anlaşma maddeleri üzerinde ciddi ilerlemeler kaydetmişlerdir. Ancak devletler nihai anlaşma üzerinde bir çözüme ulaşamamışlardır. Bu nedenle önceden 4 ay kadar uzatılan müzakerelerin 7 ay kadar daha uzatılmasına karar verilmiştir (Al Jazeera, 2015).

4.2.17. 2015 Yılı İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Yaşanan Gelişmeler

Ocak 2015 yılında ABD Kongresi'nin Demokrat ve Cumhuriyetçi üyeleri İran'a yeni yaptırımlar uygulamak için yasa tasarısı hazırlama çalışmalarına başlamışlardır. Obama yönetimi ise siyasi diyalog ve demokrasiden yana olduğu için yasa tasarısı kongreden geçse dahi onaylamayacağını açıklamıştır. Bu gelişmeler nedeniyle İran hükümeti, ABD'nin olası yaptırımlar konusundaki tavrına bağlı olarak anlaşma koşullarından vazgeçip cayabileceği yönünde uyarılarda bulunmuştur. İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, ABD'nin olası yaptırımına karşılık İran, Uranyum zenginleştirme faaliyetlerini artıracığını beyan etmiştir. Obama'nın tavrı ve yaklaşımı ile siyasi diyalog devam etmiş ve çerçeve anlaşma metni için nisan ayında İsviçre'nin Lozan kentinde yeni görüşmelere başlanacağı duyurulmuştur. Bu çerçeve metin üzerinde haziran ayına kadar çalışmalar yürütülmüş ve çerçeve metnin 30 Haziran'da bitirilmesi kararlaştırılmıştır. 30 Haziran tarihine gelindiğinde İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, Viyana'da ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ile yeniden görüşerek müzakerelerin bir hafta daha uzatılması kararlaştırılmıştır. Bu süre zarfında taraflar karşılıklı diplomatik görüşmeler yapmış ve nihayetinde İranlı ve 5+1 ülkeleri olan, Birleşmiş milletlerin 5 daimi üyesi (İngiltere, ABD, Çin, Fransa, Rusya) ve Almanya, 12 yıllık sürecin ardından 14 Temmuz'da, nükleer müzakerelerde tarihî anlaşmaya varmışlardır. 14 Ekim tarihi itibari ile de İran Muhafız Konseyi, meclis tarafından onaylanan anlaşmayı onaylamıştır (Al Jazeera, 2015). Bu anlaşma ile görülmüştür ki sert yaptırımların İran'ı çöküşe doğru giden ekonomi ve toplumsal düzenin yeniden toparlanabilmesi için İran Devleti, nükleer anlaşma şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Yaptırımların uzun dönemde ekonomi üzerinde gösterdiği etkiler ve diplomatik baskılar neticesinde İran Devleti mevcut düzenini koruyabilmek adına anlaşmaya uymak zorunda kalmıştır (Al Jazeera, 2015).

İRAN'A UYGULANAN EKONOMİK YAPTIRIMLARIN ANALİZİ

4.3.1. İran'ın Nükleer Faaliyetleri Kapsamında Yaptırıma Uğrayan Kuruluşlar

İran'ın uranyum zenginleştirme programına başlaması ve uluslararası güvenlik endişesinin baş göstermesi nedeniyle Birleşmiş Milletler, ABD ve Avrupa devletleri İran'ın faaliyetlerini durdurması için bir takım yaptırımlar uygulamışlardır. Bu yaptırımlar başta ekonomik olmak üzere; siyasi ve askerî konuları da içermiştir. Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar temelde İran'ın uluslararası güvenliği tehdit etmesi ve uranyum zenginleştirme faaliyetleriyle elde ettiği gücün gelecekte kimyasal silah üretme amacını taşıyabileceği nedeniyle yaptırımlar uygulamıştır. Yaptırımlar sadece mali ve ticari konularda değil, seyahat özgürlüğü ve İran şirketlerine ambargoların uygulanmasına kadar genişlemiştir. Birleşmiş Milletler İran ile askerî ilişkiler ve nükleer malzeme tedarikinde bulunan kurumların varlıklarını durdurmuş ve kısıtlamıştır. Birleşmiş Milletler yaptırım kararlarını alabilmek için kurulda oylamaya gitmek ve beş daimi üyenin onayını almak zorundadır. İran'ın faaliyetleri kapsamında kurulda onaylanan kararlar ve getirdiği yasaklar İran'a yardım ve faaliyetlerinden ötürü kişi kurum ve kuruluşlara yaptırımlar uygulanması kararları alınmıştır. Birleşmiş Milletler'in yaptırım listesine giren kişilere seyahat yasakları ve varlıklarının dondurulması yoluna gidilmiş, kurum ve kuruluşlara ise ithalat ihracat yasakları yanında varlık fonlarına el koyma ve ticari lisanslarının iptal edilmesi gibi engellemeler ve yaptırımlar kararlaştırılmıştır.

4.3.2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran'a Karşı Aldığı Yaptırım

Kararları ²

1696	Sayılı	Temmuz	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile önlemler almak amacıyla nükleer ve balistik füze faaliyetleri için kullanılan malzeme transferlerini engellemek adına yaptırım kararı almıştır (UN Security Council Resolution 1696 , 2006).
Güvenlik Kararı (2006)	konseyi	2006	
1737	Sayılı	Aralık	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile İran'ın nükleer faaliyetlerinde kullanabileceği tüm malzeme, donanım ve teknolojiler yasaklanmıştır. BM aynı zamanda bu ürünlerin ihracatına da engellemeler
Güvenlik Kararı (2006)	konseyi	2006	

² Veriler Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarından derlenerek tablo haline getirilmiştir. (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2018)

Kararı (2006)			getirmiştir (UN Security Council Resolution Resolution 1737 , 2006).
1747 Güvenlik Kararı (2007)	Sayı konseyi	Mart 2007	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile yasaklanan faaliyetlerde ilişkisi görülen kurumlar, şirketler ve kişileri içeren genişletilmiş bir listeyi onaylayarak bu kurum veya kuruluşlara karşı yaptırım kararları almıştır. Bununla birlikte BM, İran tarafından yapılacak herhangi bir silah veya ilgili materyallerin ihracatı yasaklamıştır (UN Security Council Resolution Resolution 1747 , 2007).
1803 Güvenlik Kararı (2008)	Sayı konseyi	Mart 2008	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile nükleer ticarete kullanılacak donanım ve malzemelere ek olarak, belirlenen kişilere seyahat kısıtlama kararını almış ve faaliyetleri tespit edilen kurum ve kuruluşların listesini onaylamıştır (UN Security Council Resolution Resolution 1803, 2008).
1835 Güvenlik Kararı (2008)	Sayı konseyi	Eylül 2008	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile 1803 sayılı kararda alınan bütün kararlar teyit edilmiş ve faaliyetleri tespit edilen kurum ve kuruluşların listesi yeniden onaylamıştır (UN Security Council Resolution Resolution 1835 , 2008).
1929 Güvenlik Kararı (2010)	Sayı konseyi	Haziran 2010	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile yabancıların İran nükleer faaliyetlerine yatırımları yasaklanmış ve silah yardımları durdurulmuştur. BM ayrıca İran'a gidecek veya İran'dan gelecek tüm kargolar üzerinde devletlerin araştırma yapabilmesine yetki vermiştir. Buna ek olarak kurum ve kuruluşlara yapılan yaptırım listesi genişletilerek güncellenmiştir (UN Security Council Resolution Resolution 1929 , 2010).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına dayanılarak İran nükleer faaliyetlerine finansman sağladıkları gerekçesiyle İran'ın büyük bankalarına da yaptırımlar uygulanmıştır. Bu yaptırımlar sadece Birleşmiş Milletler değil Avrupa Birliği ve ABD tarafından da uygulanmıştır. Özellikle ABD ve Avrupa Birliği İran bankalarının para akladığı gerekçesiyle ve terörizme destek iddiaları üzerinden varlıklarının dondurulması ve SWIFT bağlantılarının kesilmesi ve bankaların yatırımlarının engellenmesi yoluna gitmişlerdir. **Tablo 5**'te görüldüğü üzere ABD ve Avrupa Birliği İran bankalarını nükleer faaliyetler, silah finansmanı ve terörizm üzerinden yaptırım listesine almışlardır.

Tablo 5. ABD, AB ve BM Tarafından Yaptırıma Uğrayan İran Bankaları³

Banka Adı	Amerika Birleşik Devletleri	Avrupa Birliği	Birleşmiş Milletler
İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası	Para Aklama Faliyetleri	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı	X
Bank Mellat	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı	X
İran Saderat Bankası	Terörizme Destek	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı	X
İran Milli Bankası	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı	X
Tejarat Bank	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı	X
Bank Maskan	Hükümet ile Yakın bağlantı	X	X
Parsian Bank	Hükümet ile Yakın bağlantı	X	X
Bank Sepah	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı	Silahların Çoğaltılması ve Finansmanı

Kaynak: Samore, Gary. "Sanctions Against Iran: A Guide to Targets, Terms, and Timetables." Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, Haziran 2015. s.18, (Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2018)

³ Tablodaki veriler Samore, Gary'in "Sanctions Against Iran: A Guide to Targets, Terms, and Timetables." adlı kitabından alınıp Türkçe'ye çevrilerek hazırlanmıştır.

İran bankalarına yapılan engellemeler ve yaptırımlar sonucunda İran ekonomisi ve finansmanı ciddi bir yara almıştır. Buna ek olarak Avrupa Birliği aldığı kararlarda İran Merkez Bankası'nın Avrupa'daki tüm varlıklarının dondurulacağı ve İran ile altın, elmas, kıymetli metal ticaretlerinin engelleneceği açıklaması yapılarak İran Devleti'ne çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Avrupa devletleri aynı zamanda petrokimya donanım ve teknoloji ihracatı yapan İran şirketlerinin de faaliyetlerini durdurma ve engelleme kararı almıştır. Zor durumda kalan İran ekonomisi yaptırımlardan etkilenen petrol ve gaz endüstrisini de zora sokmuştur. Birleşmiş Milletler de nükleer silahlarda kullanılacak nükleer teknolojiler ve balistik füze programları ile ilgili materyal ve ekipmanlara da yasaklar getirmiştir. Bu ekipmanların ticaretine de çeşitli engeller koymuştur. Bu durumda İran ile silah ticareti yapan veya ihalelere katılan kurum veya kuruluşlar yaptırım listesine alınmıştır. ABD ise İran'a ait ABD'deki tüm bankaların varlıklarını dondurmuştur. ABD; İran'ın uluslararası terörizmi desteklediğini iddia etmesiyle İran mal ve hizmetleri yanında ticaretine de ambargolar uygulamıştır. ABD yönetimi bunlarla da kalmayarak İran menşeli çoğu ürüne yasaklar getirerek bu yasakları ihlal eden kurum ve kuruluşlara 20 yıla kadar hapis cezası verilmiştir. ABD, İran'a petrol ve kimya endüstrisini işletmek için ekipman ve uzmanlık sağlayan şirketlere yasaklar getirerek İran ile işbirliği içinde olan veya finansman sağlayan şirketlerin varlıklarının da ABD'de dondurulacağı belirtilmiştir (Levs, 2012). **Tablo 6**'da görüldüğü gibi Avrupa Birliği ve ABD Hazine Bakanlığı faaliyetlerinden ötürü çeşitli sektörlerde çalışan kurum ve kuruluşlara ortak yaptırımlar uygulamışlardır.

Tablo 6. ABD ve AB Ortak Yaptırımına Uğrayan İran'ın Bazı Şirket ve Kurumları

Yaptırım Uygulanan Şirketler	Yaptım Uygulayan	Yaptırım Tarihi	Yaptım Uygulayan	Yaptırım Tarihi
Arfeh Şirketi	Avrupa Birliği	26 Haziran 2010	ABD Hazine Bakanlığı	21 Kasım 2011
Hosseini Nejad Ticaret A.Ş.	Avrupa Birliği	26 Temmuz 2010	ABD Hazine Bakanlığı	21 Kasım 2011
İran İletişim Endüstrileri (ICI)	Avrupa Birliği	26 Temmuz 2010	ABD Hazine Bakanlığı	17 Eylül 2008
İran Deniz Endüstrisi Şirketi	Avrupa Birliği	23 Mayıs 2011	ABD Hazine Bakanlığı	28 Mart 2012
İran Saffron Şirketi	Avrupa Birliği	26 Temmuz 2010	ABD Hazine Bakanlığı	21 Kasım 2011
İran Havacılık Endüstrileri Organizasyonu	Avrupa Birliği	26 Temmuz 2010	ABD Hazine Bakanlığı	12 Aralık 2013
Kaveh Kesici Aletler Şirketi	Avrupa Birliği	18 Haziran 2010	ABD Hazine Bakanlığı	7 Nisan 2009
Makin Enstitüsü	Avrupa Birliği	18 Haziran 2010	ABD Hazine Bakanlığı	10 Şubat 2010
Multimat İthalat ve İhracat	Avrupa Birliği	01 Aralık 2011	ABD Hazine Bakanlığı	01 Şubat 2011
Savunma İnovasyonu ve Araştırma Organiza:	Avrupa Birliği	22 Aralık 2012	ABD Hazine Bakanlığı	29 Ağustos 2014
Qods Havacılık Endüstrileri	Avrupa Birliği	20 Nisan 2007	ABD Hazine Bakanlığı	12 Aralık 2013
Güvenlik Ekipmanları Tedarik Şirketi	Avrupa Birliği	11 Mart 2008	ABD Hazine Bakanlığı	12 Ağustos 2008
Sahand Alüminyum Parça Sanayi Şirketi (SAI)	Avrupa Birliği	18 Haziran 2010	ABD Hazine Bakanlığı	29 Ağustos 2014
Sanam Endüstrileri Grubu	Avrupa Birliği	20 Nisan 2007	ABD Hazine Bakanlığı	18 Temmuz 2006
Yazd Metalurji Endüstrileri	Avrupa Birliği	18 Haziran 2010	ABD Hazine Bakanlığı	7 Nisan 2009
Mehr Bank	Avrupa Birliği	23 Mayıs 2011	ABD Hazine Bakanlığı	21 Aralık 2010

Kaynak: (<http://www.iranwatch.org>); sitesinde yer alan veriler kullanılarak tablo hazırlanmıştır.

(Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2018)

Yaptırıma uğrayan şirketlerden en dikkat çekici olanlar havacılık ve savunma güvenlik alanında faaliyet gösteren kurumlar olduğu görülmektedir. Bu nedenle ABD ve AB'nin İran'ın askerî ve savunma alanına karşı yaptırımlarını yoğunlaştırdığı dikkati çekmektedir. AB ve ABD'nin İran'ın kurum ve kuruluşlarına yönelik ortak yaptırımlarının 2010 ve 2011 yılları arasında yoğunlaştığı da görülmektedir. Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri İran'a yönelik yaptırım uygulamalarını ağır sanayi ve ticaret sektörleri üzerine yoğunlaştırması ile İran Devleti'nin yıpratılması amaçlanmıştır.

4.3.3. Avrupa Birliği'nin Krize yönelik Yaklaşımı ve İran'a karşı İzlediği Politikalar

Avrupa devletleri ile İran Devleti'nin ilişkisi uzun tarihsel bir geçmişe sahip olduğundan dolayı ticari ve siyasi bağları da güçlüdür. 1979 ile başlayan ABD İran gerilimi ve 2002 yılında İran'ın nükleer faaliyetlerinin ortaya çıkması ile birlikte mevcut durum uluslararası bir krize dönüşmüştür. Avrupa Birliği İran krizinin başlangıcından beri sorunun çözümü için diplomatik müzakerelerden yana olmuştur. Buna karşın askerî seçeneklerin uygulanmasını isteyen ABD ve yönetimine karşı birçok kez siyasi diyalog çağrıları yapılmıştır. Krizin tırmandığı dönemlerde Avrupa Birliği İran'a karşı ekonomik ve askerî birçok yaptırıma da imza atmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri ile İran başlangıçta ticari ilişkilerini koruma adına hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Doğalgaz ve petrol kaynakları bakımından zengin olan İran'ın ürünlerini ucuza satması Avrupa Birliği açısından önemli bir durum yaratmıştır. İran'a uygulanan yaptırımlar nedeniyle kaynakları sınırlı olan Avrupa devletlerinin ikinci seçeneği Rusya olacağından, Rusya'ya bağımlı olmamak adına İran ile ilişkilerinde temkinli adımlar atmışlardır. **Tablo 7**'de görüldüğü gibi Avrupa Birliği ve İran'ın ekonomik hedeflerinin birbirleriyle örtüşmesi ile petrol doğalgaz ihracatı konusunda karşılıklı ticari ilişkiler devletlerarasındaki bağı güçlendirmiştir. İran'ın dünyanın en büyük doğal gaz üreticisi olma hedefi ile Avrupa'nın şirket ve teknolojilerinin varlığı İran'ı hedeflerine kolayca ulaştırabileceğinden ötürü devletlerin ikili ilişkilerine büyük önem verilmiştir.

Tablo 7. İran Devleti'nin Hedefleri ve Avrupa Birliği'nden Beklentiler

İran Devletinin Hedefleri	İran'ın Avrupa Birliği'nden Beklentileri
2025 yılına kadar gaz üretimi ile dünyada en büyük üçüncü büyük gaz üreticisi olmak.	Avrupa ve uluslararası şirketlerden gaz üretimi konusunda yatırımlar alabilmek ve üretim teknolojisi ve ekipmanların gelişmiş daha gelişmiş olan Avrupa'nın yardımlarını kullanmak.
Petrol üretimini korumak ve arttırmak için petrol sahalarına gaz enjekte etmek.	AB şirketlerinin, İran petrol sahalarının üretim etkinliğini koruyabilmek için altyapı ve teknolojiye sahip olmaları ve etkin çözümler sunabilmeleri.
Enerji santrallerine, gaz endüstrilerine ve petrokimyasallara gaz tedarik etmek ile katma değeri yüksek olan ürünleri ekonomik olarak uygun fiyatlarla ihraç etmek.	AB şirketleri teknoloji ve yatırım kaynağı olarak, İran'ın ürünlerini kullanması, Böylelikle İran devletinin Avrupa'da Pazar alanının genişletebilme şansı.
Petrol ürünleri için iç talebi gazla değiştirmek ve payını korumak	Avrupa devletlerinin enerji kaynaklarını optimize etmek ve çeşitli kaynakları kullanmak konusunda etkin deneyime sahip olmaları.
Endüstriyel faaliyetler, konut ve ticari tüketimde enerji verimliliğini arttırmak.	AB şirketleri, enerji verimliliğini arttırmak için gerekli teknolojileri İran devletine sunabilir.

Kaynak: (www.europarl.europa.eu) ,

(Erişim tarihi: 8 Ağustos 2018)

Avrupa Birliği ve İran'ın yakın ilişkileri ve ticari beklentileri 2000'li yıllara kadar artarak devam etmiştir. Ancak nükleer krizin ortaya çıkması ve ABD ile olan ilişkilerin bozulması iki tarafında politika ve yaklaşımlarını değiştirmiştir. İran'ın nükleer faaliyetleri yürütmesi Avrupa devletleri tarafından endişe ile karşılanmış ve uluslararası güvenlik sorunu olarak yorumlanmıştır. İran nükleer faaliyetlerini yürütme amacını, ülke çıkarlarını korumak ve enerji üretimini artırmak yönünde kendini savunmasına karşılık devletler tarafından destek bulamamıştır. İran'ın destek bulamamasının en büyük etmenlerinden biri de dünyanın en büyük yer altı kaynaklarına sahip olması ve bu nedenle enerji üretme ihtiyacı olmaması üzerine yapılan iddialardır. İsrail ve ABD'nin İran'a yönelik lobi çalışmaları ve yaptırımlar uygulaması, Avrupa devletlerinin de pozisyon alıp İran'ı cezalandırma yoluna gitmelerine sebep olmuştur. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve Birleşmiş Milletler'in çağrılarını sonucunda Avrupa Birliği'nin de İran'a karşı yaptırım kartlarını uygulamıştır. Yaptırımların başında, seyahat engelleri, İthalat ve ihracat, banka transferlerinin engellenmesi, askerî yardımların kesilmesi ve fonların dondurulması gibi birçok alanda yaptırımlar uygulanmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği; İran'ın en büyük bankalarından biri olan İran Merkez Bankası'nın varlıkları ve faaliyetlerini dondurmıştır.

4.3.4. Avrupa Birliği'nin İran'a Karşı Aldığı Yaptırım Kararları ⁴

Avrupa Birliği'nin Yaptırım Kararı	Karar Tarihi	İran'a Yönelik Yaptırım Kararının İçeriği
Avrupa Birliği Konseyi'nin 2007/140/CFSP Sayılı kararı	27 Şubat 2007	<ul style="list-style-type: none"> • Nükleer ve balistik füze teknolojisinin yasaklanması • Nükleer veya füze faaliyetleri ile ilgili maddi ve teknik yardımların yasaklanması • İran'a ait varlıkların dondurulması ve belirlenmiş kişi ve şirketlerin seyahatlerinin engellenmesi (Council Common Position 2007/140/CFSP, 2007)
Avrupa Birliği Konseyi'nin 2010/413/CFSP Sayılı kararı	26 Temmuz 2010	<ul style="list-style-type: none"> • İran'a yönelik tüm silah ihracatları ve malzeme tedarikinin yasaklanması • Nükleer faaliyetler ile bağlantılı maddi ve teknik yardım veya silah alımının yasaklanması • İran'a önemli ekipmanlar ile teknoloji ihracatlarının yasaklanması • İranlı kuruluşların veya şirketlerin sigortalarının yasaklanması ve durdurulması (Council Decision 2010/413/CFSP , 2010)
Avrupa Birliği Konseyi'nin 2011/235/CFSP Sayılı kararı	12 Nisan 2011	<ul style="list-style-type: none"> • İnsan hakları ihlallerine karışan bireylerin varlıklarının dondurulması ve seyahatlerinin reddedilmesi (Council Decision 2011/235/CFSP, 2011)
Avrupa Birliği Konseyi'nin 2012/35/CFSP Sayılı kararı	23 Ocak 2012	<ul style="list-style-type: none"> • İran ham petrol ve petrokimyasal ürünlerinin ithal, satın alınması veya taşınmasının yasaklanması • İran ham petrol satışı veya nakliyesi ile ilgili finansman, sigorta hükümlerinin yasaklanması • İran'a petrokimya endüstrisi için donanım ihracatı ve teknik veya mali yardım sağlanmasının yasaklanması • İran'a altın, kıymetli maden ve elmas satışı yasaklanması (Council Decision 2012/35/CFSP, 2012)
Avrupa Birliği	15 Mart 2012	<ul style="list-style-type: none"> • İranlı bankalarının SWIFT kodu kullanımının yasaklanması (Council Decision

⁴ Veriler Avrupa Birliği Konseyi'nin kararlarından derlenerek tablo haline getirilmiştir. (Erişim Tarihi: 4 Eylül 2018)

Konseyi'nin
2012/152/CFSP Sayılı
kararı

2012/152/CFSP, 2012)

Avrupa Birliği
Konseyi'nin
2012/635/CFSP Sayılı
kararı

15 Ekim 2012

- İran'dan doğal gazın satın alınması, ithal edilmesi veya taşınmasının yasaklanması
- Gemi yapımı teknolojisinin tedariki ve yardımlarının yasaklanması (Council Decision 2012/635/CFSP, 2012)

Avrupa Birliği, İran ile her ne kadar geçmişten bağlara sahip olsa da kendi güvenliği konusunda nükleer bir faaliyete karşı çıkmıştır. ABD'ye oranla daha diplomatik yolları seçen Avrupa Birliği çoğu zaman ABD ile kriz eşiğine gelmiş ve bazı çevreler tarafından askerî müdahale seçeneklerinin değerlendirilmesi gerekliliği yorumları da yapılmıştır. ABD ve İsrail'in güvenlik endişeleri sert gücün askerî yöntemler üzerinden kullanılması gerektiği çağrılarına rağmen Avrupa Birliği ser güç unsurlarından ağırlıklı olarak ekonomik yaptırımları kullanmıştır. 2015 yılına gelindiğinde P5+1 devletleriyle varılan nihai anlaşma yaptırımların başarılı bir sonuç gösterdiğini ve İran'ın ikna edilebilmesi adına önemli bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Kalıcı çözüm adına Avrupa Birliği devletleri İran ile anlaşmasının kısa dönemde ekonomik yaptırımların kalkması ve nükleer faaliyetlerin tam denetimi üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Ağır tahribat alan İran ekonomisi yeni anlaşma ile normale dönmeye başlamıştır. Bu noktaya gelinmesinde ekonomik etki ve baskılar birincil rol oynamış ve iki tarafın müzakere süreçlerinin açık olmasını sağlamıştır.

4.3.5. ABD'nin İran Nükleer Faaliyetlerine İlişkin Politikası ve Tutumu

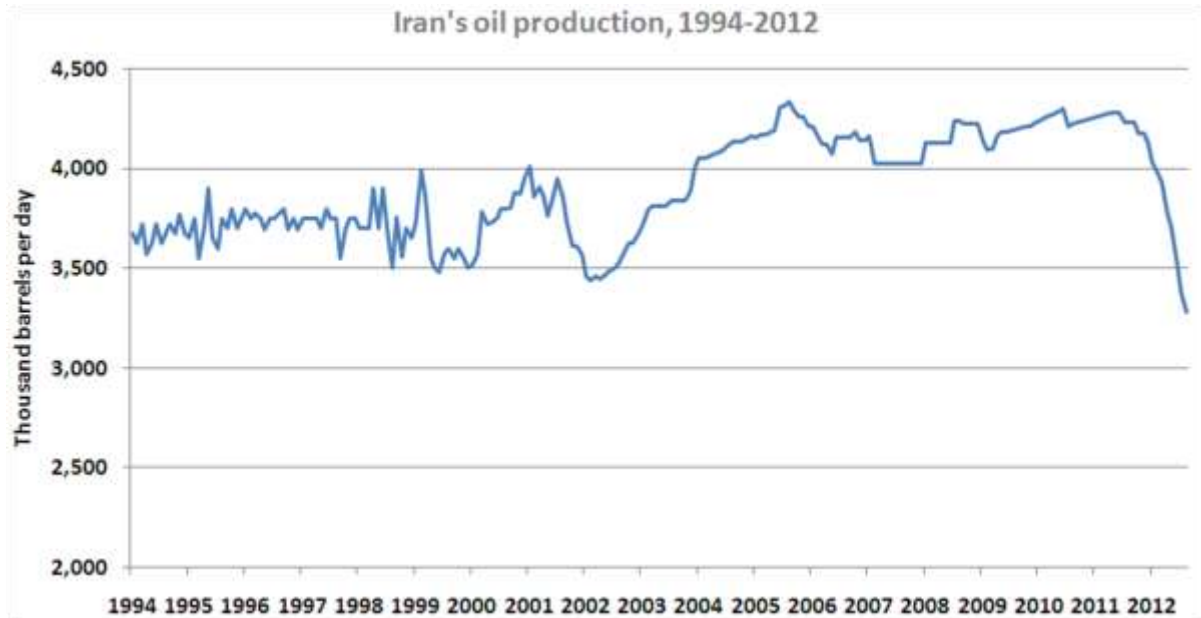
ABD Ortadoğu'daki etkinliğini ve çıkarlarını koruyabilmek adına İran'ın bölgede güçlü bir nüfus edinmesine izin vermek istememektedir. İran'ın nükleer faaliyetlerine başlaması silah üretebilme potansiyeli bölgedeki dengeleri değiştirebileceğinden ABD İran'ı durdurmak için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. ABD'nin en büyük çekincelerinden ilki İsrail Devleti'nin Ortadoğu'daki güvenlik meselesi ikincisi ise nükleer güce sahip olabilecek İran'ın diğer devletleri ABD'ye karşı ikna edebilmesi ve bölgedeki dengelerin değişebilme potansiyelidir. ABD 1979 elçilik krizinden sonra İran ile ilişkilerine ara vermiştir. Bu süreç içerisinde İran ile önce diplomatik meseleler sorun olurken zamanla yaptırımlar ve askerî müdahale süreçleri konuşulmaya başlanmıştır. İran'ın tarihi ve jeopolitik yeri dolayısıyla askerî seçenekler ABD açısından pek mümkün olamamıştır. Birleşmiş Milletler ile müdahale

seçeneği ise İnan'ın Çin ve Rusya yakınlığı nedeniyle veto edilmiştir. Bu şartlar altında ABD yönetimleri İnan'ı cezalandırma, zayıflatma ve yıpratma politikalarına başlamışlardır. ABD'nin sert güç unsurlarından olan askerî müdahaleyi uygulayamaması ikinci sert güç unsuru olan ekonomik yaptırım seçeneğine başvurulmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak İnan'a karşı ilk kapsamlı kararname Kasım 1979 ile Nisan 1980 yıllarına rastlamaktadır. Bu dönemde çıkarılan kararname İnan- ABD ilişkilerinin bozulması yönündeki ilk ayak seslerini oluşturmaktadır. 12170, 12205,12211 Sayılı Kararnameleri ile ABD, İnan'ın tüm ithalatına yasaklar getirmiştir. İnan'a ait mülkler ve ticaret yaşanan elçilik olayları dolayısıyla dondurulmuş ve misilleme yapılmıştır (Executive Orders 12170; 12205;12211, 1979). Ocak 1984 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri İnan'ı devlet olarak teröre destek olmakla suçlamış ve akabinde İnan'a silah satışları ve dış yardımlar yasaklanmıştır. Ticari olarak ithalat ve ihracatın engellenmesi ile askerî malzeme, teçhizat ürünlerine yasaklar getirilmiştir. ABD mal veya teknoloji ihracatı yasaklarını onaylarken ulusal güvenlik riskleri üzerinden hareket ettiğini belirtmiştir (The Export Administration Act of 1979, 2014:3). ABD; İnan ile tüm ekonomik konuları gözden geçirip İnan Devleti'ni hedefleri doğrultusunda zora sokma çabasına girmiştir. Ekim 1987 yılında yayınlanan 12613 sayılı yeni kararname ile İnan Devleti'ne uygulanan yaptırımlar daha da genişletilerek sertleştirilmiştir. İnan ekonomisini doğrudan hedef alan kararname ile ABD adım adım İnan'ı yıpratma çalışmalarına başlamıştır. İthalat ve ihracat yasaklarından sonra ABD bu sefer bütün mallar üzerinde yasakları uygulamıştır. Bu yasaklara petrol ürünlerini de ekleyerek İnan'ı ekonomik baskı altında tutma girişimlerinde bulunmuştur (Executive Order 12613, 1987: 1-2). Gittikçe bozulan ABD - İnan ilişkileri 1994 yılında yeni bir kararname ile daha da kötüleşmiştir. Yeni kararnameye göre İnan'ın kitle imha silahlarını kullanabileceği iddiaları yürütölmüş ve kitle imha silahları yapımı veya kullanımında etkili olabilecek tüm teknolojilere kontroller getirilmiştir (Executive Order 12938, 1994:1-5). 1995 yılında yayınlanan iki ayrı kararnameye göre yaptırımlar biraz daha genişletilmiş ve İnan'ın ABD'deki bütün yatırımlarına yasaklar getirilmiştir. 12957, 12959 sayılı bu kararname ile ABD menşei tüm ihracatlar da yasaklanarak İnan ekonomisine zarar vermeye çalışılmıştır. ABD'nin bu girişimleri İnan'ın teknolojisinin zayıflamasına ve özellikle uçaklar konusunda yedek parça krizine neden olmuştur. Yedek parça temin edemeyen İnan kaza yapan ve yüzlerce sivilin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan olaylarda sorumlunun ABD yönetimi olduğunu belirtmesiyle kriz daha da tırmanmıştır. ABD'nin getirdiği ithalat ve ihracat yasakları İnan'ın uçak endüstrisini olumsuz etkilemiştir (Executive Order 12957; 12959, 1995:3). 2001 yılına gelindiğinde ABD yönetimi finansal baskısını daha da artırarak

terörizme destek adı altında İran mal ve hizmetlerinin engellenmesine ve yasaklanmasına dair 13224 sayılı kararnameyi yayınlamıştır. Böylelikle ABD sadece mal ve hizmetlerin tedariki değil aynı zamanda mülk edinme konularında da düzenlemelere giderek özellikle İran şirketlerine yasaklar getirmiştir (Executive Order 13224 , 2001:2). ABD yönetimi İran Devleti'ni sadece elçilik krizi ve nükleer faaliyetlerinden ötürü değil, Irak ve Ortadoğu'daki bazı grupların İran tarafından sponsor edildiği iddiaları nedeniyle de gerilmiştir. Bu nedenle ABD yönetimi 2007 yılında 13438 sayılı yeni bir kararname ile Irak Devleti'ni istikrarsızlaştırmaya yönelik çabalar içerisinde olan kişi ve kurumların engellenmesi üzerine kanun çıkarmıştır. ABD'nin Bush yönetimi ayrıca maddi destekli, sponsorlu ya da mali olarak sağlanan malzemeye sahip olan kişi ve kurumların teknik destek ve lojistik faaliyetlerinin tümü belirlenerek yasaklılar listesine eklenmesi kararlaştırılmıştır (Executive Order 13438, 2007:3). 2010 yılında ABD –İran ilişkileri nükleer kriz nedeniyle daha da kötüleşmiştir. İran'ın zenginleştirilmiş uranyum faaliyetlerinin kapasitesini artırması ABD tarafından uluslararası bir güvenlik meselesi olarak yorumlanmıştır. ABD tarafından yayınlanan Kapsamlı İran Yaptırımları, Sorumluluk ve Elden Çıkarma Yasası ile İran'a yönelik mevcut yaptırımlar sertleştirilmiştir. Ekonomik yıpratma operasyonları ile İran Devleti ekonomisi yıllara göre artarak daha kırılgan bir yapıya dönüşmüştür. Kapsamlı İran Yaptırımları, Sorumluluk ve Elden Çıkarma Yasası İran'ın silah ticaretinin yasaklanması ve finansal kurumlarının faaliyet ve varlıklarının dondurulmasını kapsamaktadır (Comprehensive Iran Sanctions, Accountability and Divestment Act, 2010:20). Başka bir kararname de Kasım 2011'de yayınlanmıştır. Bu kararnamede İran ekonomisinin en büyük kalemlerinden olan petrol kaynakları hedef seçilmiştir. ABD İran gelirlerini doğrudan etkileyebilecek yeni yasaklara daha imza atmıştır. ABD yönetimi İran petrol kaynaklarının bakım veya genişletilmesine katkıda bulunan kurum veya kuruluşlara yaptırımların uygulanacağını ilan etmiştir. Bu vesile ile ABD İran ile ticari veya ortak ilişkilerde bulunan kurum ve kuruluşları engelleyerek İran Devleti üzerindeki baskıyı daha da artırmayı hedeflemiştir (Executive Order 13590, 2011:2). ABD yönetimi aynı zamanda İran bankalarının terörizmi finanse ettiğini iddia ederek İran bankalarına para aklama nedeniyle yaptırımlar uygulamıştır. ABD finansal piyasaları kontrol altına almak ve para akışını yönetebilmek için İran bankalarını yakın takibe almıştır. Bu yakın takip sadece ABD değil Avrupa Birliği tarafında da uygulanmıştır (USA Patriot Act- H. R. 3162, 2011: 25). Şubat 2012 yılına gelindiğinde iki devlet arasında artan tansiyon ile ABD hükümeti İran'a yönelik bir kararname daha çıkararak yaptırımları ABD yargısal denetimi altına almıştır. Bunu İran'a ait tüm mülkler üzerinde uygulama kararı almıştır (Executive Order 13599 , 2012:2). 2013

yılında ise başka bir kararname ile ABD, İran otomotiv endüstrisini hedef alarak ekonomik yıpratma faaliyetlerine devam etmiştir. ABD sadece otomotiv endüstrisi ve teknolojisi üzerinden değil aynı zamanda İran para birim ile çalışan bankalara da yaptırım ve engellemeleri içeren 13645 sayılı kararnameyi yayınlamıştır (Executive Order 13645, 2013:1).

ABD, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler'in ekonomi üzerinden yaptıkları operasyonlar, ambargolar ve engellemeler, İran Devleti'ni kısa vadede sıkıştırmış olsa da uzun vadede ciddi oranda yıpratmıştır. 2011-2014 yıllarına gelindiğinde İran ekonomisi ağır yaralar almış ve toplumsal huzursuzluklar ülkenin birçok kesiminde hissedilmeye başlanmıştır. İthalat ve ihracatı kısıtlanan İran'ın Pazar alanı daralmış, bankacılık faaliyetlerinin dondurulması ve SWİFT kodundan İran bankalarının çıkarılmasıyla yatırımlar durma noktasına kadar gelmiştir. **Şekil 7**'de görüldüğü üzere doğalgaz ve petrol üretimi yaptırımların artış gösterdiği 2002-2003 ve 2010 sonrası için büyük oranda kayıp yaşanmıştır. İran ekonomisinin en büyük gelir payının doğalgaz ve petrol ürünleri olduğu düşünüldüğünde azalan üretim kapasitesi nedeniyle ekonomi büyük ölçüde zarar görmüştür. 2004 ile 2009 yılları arasında üretilen petrol ürünlerinin de çoğunlukla iç piyasa talebine göre üretildiği gözlemlenmiştir. Yaptırımlara denk gelen dönemlerde ise petrol üretimi ciddi zararlar görmüştür.

Şekil 7. İran'ın 1994-2012 Yılları Arasındaki Petrol Üretimini, Günlük Bin Varil Üzerinden Miktarı

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, (Erişim Tarihi: 4 Eylül 2018)

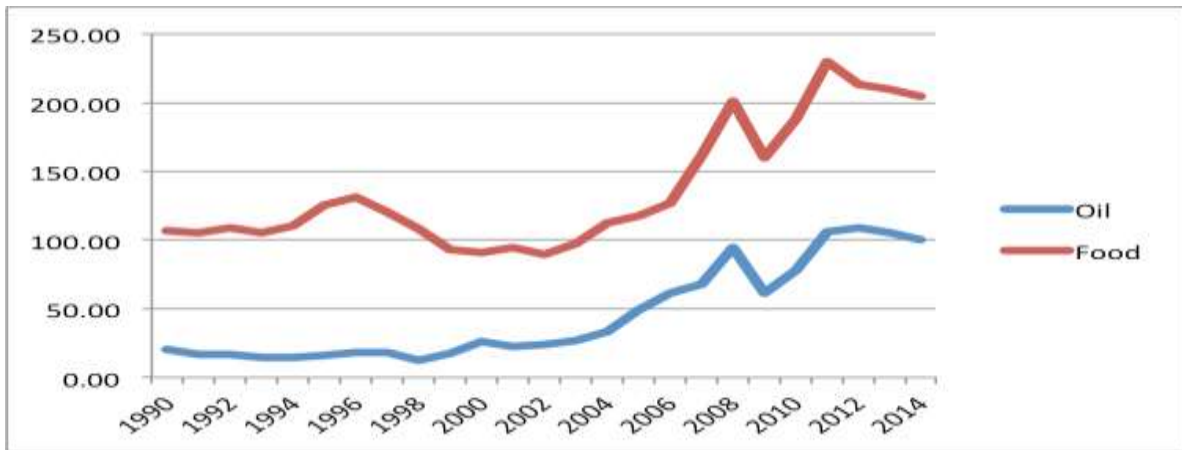
İsrail Maliye Bakanı Yuval Steinitz; İran'ın yaptırımlar sonucu 2012 yılının sonlarına doğru petrol gelirlerinde 45-50 milyar dolar kaybedeceğini iddia etmiştir. Bununla birlikte yaptırımlar sonucunda büyük kayıplar yaşana İran Riyali 2012 yılı başlarından sadece birkaç ayda %80 kadar değer kaybetmiştir. İran ekonomisinin kırılgan yapısı ve gelirlerinin büyük ölçüde zarar görmesi İran Devleti'ni diplomatik anlamda zor bırakmıştır. İran Devleti'nin zora duruma düşmesi nedeniyle nükleer faaliyetler konusunda müzakerelerin yeniden başlamasının yolunu açmıştır (Szoke, 2012) . ABD, AB ve BM'nin zorlayıcı ağır yaptırımları karşısında İran Devleti ekonomik çöküşe doğru gittiğinden dolayı uzun yıllar anlaşmaya yanaşmayan İran, yoğun baskılar ve ekonomik kırılganlık nedeniyle 2015 yılında anlaşma şartlarını kabul etmiştir.

4.3.6. Yaptırımlar Sonucunda İran Halkının Yaşadığı Sorunlar ve Değişimler

1979 yılından itibaren İran'a uygulanan ağır yaptırımlar, ülke ekonomisine ve sıradan insanların hayatlarını ciddi şekilde olumsuz etkilemiştir. Yaptırımların yanı sıra ekonomik çöküntü kötü yönetim ve yolsuzluk olaylarını da artırmıştır. İran halkının büyük çoğunluğu, ekonomik çöküşün nükleer kaynaklı yaptırımlar olduğunu ve bu durumun ülkelerinin ekonomisini ciddi anlamda etkilemiş olduğunu düşünmektedirler. University of Tehran Center for Public Opinion Research (UTCPOR) tarafından yapılan araştırmaya göre; İran halkının %78'i ekonominin yaptırımlardan çok ciddi şekilde zarar gördüğünü beyan etmişlerdir (Mohseni; Gallagher ve Ramsay , 2015: 21). Toplumun büyük bir çoğunluğu da günlük hayatlarındaki sıkıntıların ve ekonomi durumunun sonucunu yaptırımlardan kaynaklı olduğunu düşünmektedirler. Bu oran %85 olarak ortaya çıkmıştır. Yaptırımlar, geçim sıkıntısı ve politik süreçler yolsuzlukların artış göstermesine neden olmuş ve araştırmalara göre İran halkının %64'lük kısmı ekonomi yönetiminin başarısız olduğunu ve iyi yönetilemediğini belirtmişlerdir (Mohseni; Gallagher ve Ramsay , 2015: 22).

Uluslararası yaptırımlar sadece İran ekonomisini değil aynı zamanda toplumsal refah ve yaşam koşullarına da büyük etki etmiştir. İranlı siviller, ilaç ve yiyecek kıtlığı ile mücadele etmişler ve geçim sorunları nedeniyle de ağır yükler taşımışlardır. Ekonomik yaptırımların hedefi her ne kadar devlet olsa da insan hakları açısından en büyük zararı sivil halkların yaşaması nedeniyle ABD ve Batı devletleri yoğun eleştiriye tutulmuştur. Hedefin siviller mi yoksa rejim mi olduğu konusunda tartışmalar dillendirilmeye başlanmıştır. Ekonomik ambargolar nedeniyle İran yolcu uçaklarının modernizasyonunun yapılamaması ve parça sıkıntısı nedeniyle yaşanan kazalar ve yüzlerce sivilin hayatını kaybetmesi nedeniyle

yaptırımların sorumlusu olarak ABD gösterilmiştir. 2009 yılına gelindiğinde halk siyasi beklentiler ve ekonominin zor durumuna dikkat çekebilme adına Yeşil Hareket'ini başlatmıştır. Bu gibi toplumsal kitle örgütlenmeleri yaptırımlar ile kırılganlaşan İran yönetimine karşı halkın reform talepleri olarak görülebilir (Al Jazeera Araştırmalar Merkezi, 2013). 2010 yılında Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad artan kamu harcamaları ve devletin reform gerekliliği nedeniyle temel mallar üzerindeki devlet desteklerini azaltmıştır. Bu hareket ile Mahmud Ahmedinecad kamu tasarrufu ve gelirlerin dağılımını yeniden düzenlemiştir. Ancak artan ekonomik kriz ve gelir dağılımındaki dengesizlikler toplumsal huzursuzluğun önüne geçememiştir (Brumberg, 2013). Enflasyon ve gıda fiyatlarındaki artışlar da toplumsal huzursuzluğun başka bir kaynağı olarak gösterilebilir. **Şekil 8**'deki FAO endeksinden alınan gıda verileri ile dolar para birimi üzerinden hesaplanan petrol verilerinin analizine bakıldığında özellikle gıda enflasyonunun yıllara göre yükseldiği görülmektedir. Bu yükselişler özellikle 2007-2008 ve 2011-2012 yılları arasında uluslararası ekonomik yaptırımların artış gösterdiği dönemlere denk geldiği görülmektedir. Fiyatlar düzeyindeki dengesizlik ekonomik kırılganlığın en büyük göstergesi olarak dikkat çekmektedir. Verilere göre, petrol fiyatlarındaki artış ile gıda fiyatlarındaki artış orantılı bir yükseliş göstermiştir. İran ekonomisinin büyük bir kısmının petrol gelirlerine bağımlı olması ve ABD, AB ile yaşanan ekonomik krizler ve akabinde gelen yaptırımlar petrol gelirlerinde düşüslere neden olmuştur. Bu artışlar ve dengesizlik İran halkının zorluklar yaşamasına ve reform taleplerine de yansımıştır.

Şekil 8. Yıllara Göre İran Petrol ve Gıda Fiyatları (1990-2014)

Not: Gıda fiyatları FAO endeksidir ve petrol ise varil başına Dolar cinsindedir. (Mavi: petrol, Kırmızı: Gıda)

Kaynak: Djavad Salehi-Isfahani, Tyranny of numbers, The global sources of Iran's inflation, November 9, 2014 (<https://djavadsalehi.com/2014/11/09/the-global-sources-of-irans-inflation/>) (Erişim Tarihi: 3 Ekim 2018)

Ekonomi ve enflasyon verilerinin kötüleşmesi, Yeşil Hareketi gibi birçok toplumsal protesto ve taleplerin ortaya çıkışı İran hükümetini nükleer anlaşma yapmak zorunda bırakmıştır. İran halkının geçim sıkıntısına girmesi ve ülke para biriminin kötüleşmesi enflasyonu artırmış ve bu durumun gıda fiyatları ile tüketim ekonomisine yansımalarıyla reform talepleri daha şiddetli bir şekilde dillendirilmeye başlanmıştır. Özellikle İran Riyali'nin ABD para birimi karşısında güçsüz düşmesi ve uluslararası para piyasalarında İran para biriminin değer kaybetmesi dolaylı olarak petrol üretimi ve ihracatına da yansımıştır. 2012 yılında İran riyalinin dibe vurması ve bir hafta içinde %40 oranında değer kaybetmesi nedeniyle halk sokaklara dökülmüş ve protestolar yapmıştır (Girgin, 2012).

Dr. Arzu Celalifer Ekinci ile 01 Ekim 2018'de Ankara'dan yapılan röportajda "ekonomik yaptırımlar İran iç siyaseti ve politika söylemlerini nasıl değiştirmiştir?" Sorusuna Ekinci; ekonominin kötüye gitmesiyle birlikte ve kurda inanılmaz bir artışın yaşandığını belirterek, İran halkının ciddi oranda fakirleşmesine neden olduğunu ve kötü gidişatının yarattığı huzursuzluklar nedeniyle dini liderin hükümete ekonomi takımını değiştirmesi talimatı verdiğini belirtmiştir. Bu gelişmeler yaptırımların ekonomik etkilerinin iç siyasete kadar bulaştığını ve rejimi zor durumda bıraktığını göstermektedir. Olumsuzlukların çarşı, esnaf ve ticari hareketliliği olumsuz etkilemesi sonucunda hükümet dolara müdahale etmek durumunda kalmıştır. Yaşanan olaylar ve ekonomik bulanım nedeniyle, İran hükümeti yaptırımların kaldırılması karşılığında anlaşma şartlarına uyacağını dile getirmeye başlamıştır. Bu durum zaman içinde İran ekonomisinin yaptırımlar ile ne kadar zor duruma düştüğünü göstermektedir. 100 milyar dolara yakın İran varlığının çeşitli ülkelerde dondurulmuş olması ve bankacılık sisteminin başta SWIFT kodundan çıkarılması olmak üzere birçok ekonomik engel İran siyasal sistemi ve ekonomisini etkilemiştir (Şahin, 2016: 5). SWIFT kodunun kullanılmasının engellenmesi doğrudan ekonomik hedeflidir. Arzu Celalifer Ekinci'ye göre; SWIFT kodunun engellenmesinin İran'ın en büyük gelir kaynağı olan petrol ticaretinde alternatif yollar kullanması üzerine (milli paralar ve altınla ticaret) SWIFT yaptırımlarının nükleer program üzerinde doğrudan etkili olmadığını savunmuştur.

4.3.7. İran'a Ekonomik yaptırımlar Seçeneğinin Analizi

İran'a yapılan yaptırımlar temelde ekonomik hedeflidir. Devlet ekonomisi hedef alınarak nükleer faaliyetlerden vazgeçilmesi için caydırıcılık oluşturulmaya çalışılmıştır. İran nükleer faaliyetlerinin yavaşlatılması ve ekonomik açıdan yıpratma operasyonları ABD ve AB tarafından İran'ı zor duruma düşürmek ve anlaşmaya ikna etmek için uygulanmıştır.

Yaptırımlar her ne kadar direkt olarak rejimleri hedef almış olmasa da etkileri toplumsal hareketlerle dolaylı olarak siyasal yönetimlere de yansımıştır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri, yaptırımlar ile İran'ın petrol ve doğal gaz endüstrilerini, finans kurumlarını, silah ithalatını ve balistik füze programını hedeflemişlerdir (Sabatini, 2010:15). Bu süreç yönetilirken temelde İran Devleti'nin cezalandırılması ve İran'ın nükleer faaliyetlerini olabildiğince azaltmaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak yaptırım seçeneği askerî müdahaleye oranla daha tercih edilebilir olsa da tarihte sonuçları hiçbir zaman tek taraflı olmamıştır. İran'a askerî müdahale seçeneğinin zor olması nedeniyle sert güç unsurlarından biri olan ekonomik yaptırım seçeneği İran'ı nükleer faaliyetlerinden vazgeçirmek için caydırıcı bir araç olarak kullanılmıştır. Nitekim bu uygulamalar uzun vadede incelendiğinde İran'ın anlaşma masasına oturmaya ikna edilmesi bakımından başarı göstermiştir. Ancak yaptırımların ekonomik maliyetlerinin ve insani açıdan trajik sonuçlarının olması ekonomik yaptırımların tartışmalı bir konusu olmuştur (Smeets, 2018: 15). Yaptırımların yüzünden yaşam koşullarında yaşanan aksaklıklar, ilaç temininin zorlaşması ve sağlık problemleri gibi sonuçlar doğurması yaptırımların hedef seçme konusundaki başarısız etkisine örnek gösterilebilir. Bu nedenle yaptırımlar hedefini doğru belirlemelidir. İran'a uygulanan yaptırımların sonuçları sadece politik anlamda değil aynı zamanda insani anlamda da sonuçlar doğurduğu gözlemlenmiştir (Kokabisaghi, 2018: 387). Ekonomiye yapılan operasyonlar dolaylı olarak toplumsal düzeni ve yaşam koşullarını da etkilemiştir. Ekonomik yaptırımlar sonuca ulaşmada başarılı olmasına rağmen ortaya çıkardığı maliyetler her iki taraf için de yüksektir. İran Devleti'ne uygulanan yaptırımlar kısa vadede kısmi başarılar göstermiştir ancak uzun vadede yaptırımların artarak devam etmesi İran Devleti'ni 2015 yılında anlaşma masasına oturtmuştur. Bu süreçte yaptırımların hem toplumsal hem ekonomik hem de siyasi etkileri göz önüne alındığında İran Devleti anlaşmaya razı olmak durumunda kalmıştır. P5+1 ülkeleri ile 14 Temmuz 2015 tarihinde mutabakata varılmış ve akabinde İran hükümeti anlaşmayı mecliste oylayarak resmi olarak kabul etmiştir.

4.3.8. Nihai Nükleer Anlaşma ve Ekonomik Yaptırımların Nihai Anlaşma Sürecine

Etkileri

2002 yılı ile başlayan ve 2015 yılına kadar devam eden dönem, İran nükleer kriz dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde 1979 yılı ile bozulan ABD ilişkilerinin kopma noktasına kadar gelmesine neden olmuştur. Özellikle ABD ve AB'nin güvenlik endişeleri İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı tedbir alma sorununu ortaya çıkarmıştır. İran Devleti'ni caydırmak ve anlaşmaya zorlamak amacıyla ABD, AB, BM ve birçok devlet

ekonomik yaptırımlara destek vererek İran'ı cezalandırma ve faaliyetlerinden vazgeçirme yoluna gitmişlerdir. Bu yaptırımlar İran ekonomisindeki birçok sektöre uygulanmıştır. **Tablo 8** verilen bazı şirket ve devletlerin otomotivden, bankacılığa, enerjiden havacılık sektörüne kadar birçok alandaki aktif faaliyetlerini durdurarak İran ile yatırımlarını kesmişlerdir.

Tablo 8. İran'da/ İran İle İlgili Yatırımlarını Durduran Şirketler

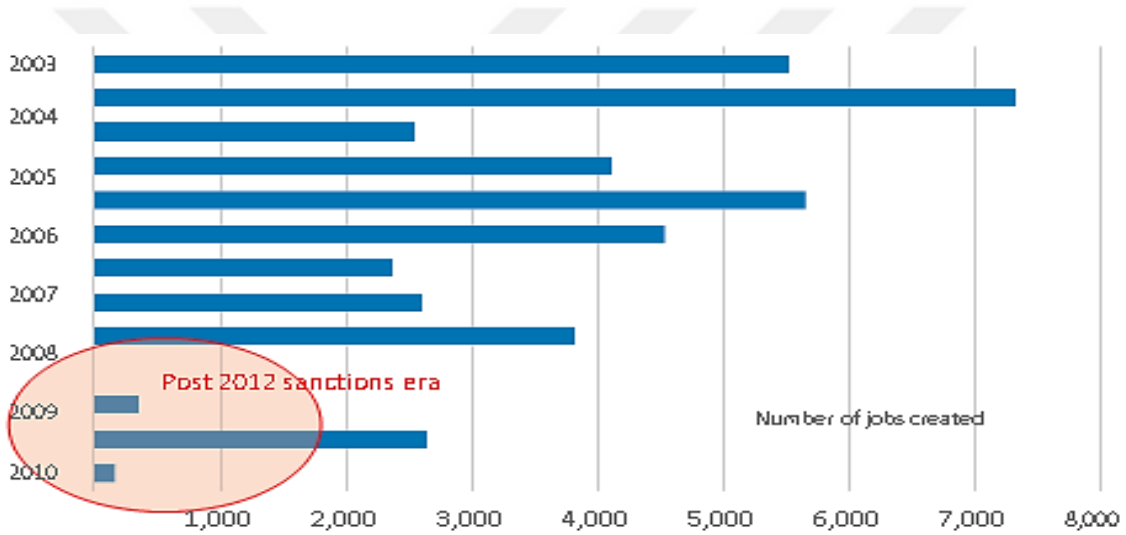
Otomotiv		Bankacılık		Enerji		Havacılık ve Diğer Sektörler	
Daimler	Almanya	BPS	İtalya	Dover	ABD	Airbus	Fransa
Duerr	Almanya	DZ Bank	Almanya	Enige Sa	Fransa	Boeing	ABD
PSA	Fransa	Deutsche Bank	Almanya	ENI	İtalya	ATR	Fransa
Hyundai	Güney Kore	Wormser	Fransa	General Electric	ABD	Torm AS	Danimarka
Mazda	Japonya	Oberbank	Avusturya	Honeywell INTern	ABD	Siemens	Almanya
Renault	Fransa	KBC Bank	Belçika	Total SA	Fransa		
Scania	İsviçre	Mitsubishi	Japonya	Quercus	İngiltere		
Mercedes Benz	Almanya	SMBC	Japonya	OMV	Avusturya		

Kaynak: İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), (iramcenter.org)

(Erişim Tarihi: 20 Eylül 2018)

İran ekonomisinin zayıf düşmesi ve uluslararası şirketlerin İran Devleti'ni yaptırımlar nedeniyle terk etmeye başlaması İran Devleti'nin gelirlerini önemli ölçüde azaltmıştır. Ekonomik yönden zayıflayan İran yaptırımlara karşı uranyum zenginleştirme faaliyetlerini artırmayı her ne kadar koz olarak kullansa da anlaşmaya uymak durumunda kalmıştır. 14 Temmuz 2015 tarihine gelindiğinde İran ve P5+1 ülkeleri müzakere masasına oturarak yaptırımların kaldırılması karşılığında anlaşmaya uyacağını taahhüt etmiştir. Anlaşmaya göre, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra İran'a yaptırım kararını taşıyan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 7 kararı iptal edilecektir. İran yaptırımlar nedeniyle ilk koşul olarak yaptırımların kaldırılmasını talep etmiştir. Anlaşma devletleri İran'a yönelik devam eden silah ve füze ambargolarının devam edeceğini belirtmişlerdir. Yaptırımların iptal edilmesine karşılık İran Devleti uranyum zenginleştirme faaliyetlerini azaltacağını ve 15 yıl boyunca yüzde 3.67'yi geçmeyeceğini taahhüt etmiştir. Ayrıca İran Devleti uranyum zenginleştirme faaliyetlerine ağırlık verdiği yıllarda ürettiği uranyum stoklarının yüzde 98'i elinden çıkarılacağını kabul etmiştir. Tahran yönetimi, anlaşmadan sonraki 15 yıl içinde nükleer faaliyetlerde kullanılacak ağır su reaktörü inşa etmeyeceğini de kabul etmiştir (Erdurmaz, 2015). Bu anlaşma maddelerinin kontrolü ve denetimi her yıl P5+1 devletlerinin bakanlar düzeyindeki toplantılarıyla takip edilecektir. Eğer İran Devleti mevcut anlaşmayı ihlal ederse yaptırımlar yeniden gündeme getirilerek 65 gün içerisinde uygulamaya konulacağı belirtilmiştir (Ünal, 2015:1). İran Devleti bu anlaşma ile uzun yıllar boyunca ülkesine

uygulanan ambargolardan ve ekonomik yaptırımlardan kurtulma olanağı bulmuştur. İsrail ve ABD'nin bazı politikacıları tarafından bu anlaşmanın başarısız olduğu yorumları yapılmış olsa da Avrupa ülkeleri anlaşmanın diplomatik bir başarı olduğunu kabul etmişlerdir. Ekonomik yaptırımlar bu noktada anlaşmanın imzalanma sürecine kadarki sürede önemli rol oynamıştır. İran'ın ikna edilebilmesi ve anlaşma masasına oturabilmesinde yaptırımların en büyük etkiye sahip olduğu söylenebilir. Özellikle 2008 yılından sonra İran'a karşı yaptırımların olabildiğince sertleştirilmesi, İran ekonomisini ve toplumsal hayatını ciddi şekilde olumsuz etkilemiştir. **Şekil 9**'daki yıllara göre açılan iş sayısı incelendiğinde; yaptırımlara bağlı olarak sayının azaldığı görülmektedir. 2008 ile 2009 yılları arasında işyeri sayısının ciddi şekilde düşüş gösterdiği dikkati çekmektedir (World Bank MENA Quarterly Economic Brief , 2015: 9).

Şekil 9. Açılan Toplam İş Sayısının Yıllara Göre Dağılımı (2003-2010)

Kaynak: fDi Markets and World Bank

(Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2018)

Açılan iş sayısındaki düşüş ekonominin gidişatı ve ülke gelirlerinin durumu hakkında önemli veriler sunmaktadır. Açılan toplam iş sayısı azaldıkça ekonomi gelirleri de azalmaktadır. Piyasada oluşan endişe ile yatırımlar gecikir ve ülkenin adım adım ekonomik küçülmesine neden olur. Tüm bu durumlar İran ekonomisinde yaşanmış, özellikle 2008-2012 yılları arasında genişletilen ve sertleştirilen yaptırımlar ekonomi ve bankacılık sistemine ciddi hasarlar vermiştir. 2010 yılında Bank Melli ve Bank Mellat bankalarının müşteri mevduatlarının azalması üzerine ülke bankacılık krizi ile karşı karşıya gelmiştir (CNN iReport, 2010). Ekonomik daralmaların başlaması ve yaptırımların giderek sertleşmesi İran

Devleti'nin birçok mal ve hizmeti karşılayamamasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler yanında halkın sokaklara çıkıp hükümeti hayat koşullarının kötüleşmesi nedeniyle protesto etmesi yönetimin yaptırımlar konusunda daha esnek politikalar uygulamasına neden olmuştur. Ekonomik sıkıntılardan dolayı iş sayısında düşüşler yaşanması ve üretimin azalması nedeniyle hem ekonomi hem de halk zarar görmüştür. Artan tepkiler ve protestolar nedeniyle siyasal iktidar da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Toplumsal kaynaklı büyük çapta tepkilerin başlaması nedeniyle hükümet ekonomiye müdahale etmek ve reformlar yapmak zorunda kalmıştır. Ancak ekonomik zararların ve toplumsal huzursuzlukların dindirilememesi nedeniyle İran hükümeti yaptırımların etkilerini azaltma adına girişimlerde bulunmuş ve bu durum ABD ile olan ilişkilerinde söylemlere de yansımıştır. Tüm bu gelişmeler düşünüldüğünde ekonomik yaptırımlar ve gelişmeler, İran Devleti'ni anlaşma yapmaya zorladığını göstermiştir. İran'ın ekonomik çöküntüden sonra nükleer faaliyetler konusundaki sert çıkışının zamanla yumuşaması ve uzlaşma taleplerine cevap vermesi üzerine geliştirilen müzakereler İran'ın şartları kabul etmesine ve nükleer faaliyetlerinin büyük bir kısmını durdurması ile sonuçlanmıştır. Anlaşmanın sağlanması ile İran Devleti, nükleer üretiminin çok büyük bir kısmını durduracağını, nükleer faaliyetlerde kullanılan teknoloji ve malzemeleri ihraç etmeyeceğini kabul etmiştir. Bu durum yaptırımların bir başarısı olarak görülmüştür. Yaptırımlar ile İran devleti faaliyetlerini askıya almak ve şartları kabul etmek durumunda bırakılmıştır. Nükleer güvenlik sorununun yaptırımlar ile engellenebilmesi ve askerî müdahale olmaksızın başarı elde edilmesi açısından yaptırımlar uluslararası ilişkilerde önem kazanmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Bu tez çalışması ekonomik yaptırımların hedef bir devleti askerî seçenekler öncesinde baskı altına alarak sonuç alma çabalarının başarısına odaklanmıştır. Araştırma ile ekonomik yaptırımların hedef bir devleti nasıl zor durumda bırakabildiği ve nihai sonuç üzerindeki başarı düzeyi detaylı inceleme alanı bulmuştur. Uygulanan ekonomik yaptırımlar ile İran Devleti diğer devletler tarafından ekonomik ve siyasi yönden baskılara uğratılmış, bunun sonucunda nihai değişimin sağlanması ve nihai anlaşma ile nükleer faaliyetler kontrol altına alınması amaçlanmıştır. Bu süreç içerisinde İran'ı ekonomik açıdan en çok etkileyen yaptırımların, yapılan incelemelere göre; şüphesiz petrol üzerinden uygulanan yaptırımlar olduğu gözlemlenmiştir. Ancak yapılan strateji hataları, planlama ve koordinasyon eksikliği yüzünden, ABD ve Avrupa Birliği politik ayrışma yaşamış ve ortaya çıkan farklı ekonomik ve siyasi çıkarlar dolayısıyla devletlerin bir konsensüse varamamış olması ekonomik yaptırımlardan kısa sürede sonuç alınmasını engellemiştir. Bu noktada anlaşmazlığın birincil nedenlerinden biri olarak, Avrupa Birliği'nin İran'ın nükleer faaliyetlerini hedef aldığı görülürken, ABD hükümetlerinin ise daha çok İran rejimine odaklanması olmuştur. ABD, İran ile yaşadığı siyasi olaylar yüzünden gerilen ilişkiler ve güvenlik meseleleri nedeniyle İran rejiminin değiştirilmesi ve İran'a askerî müdahale edilmesin gerektiğini sürekli dile getirmiştir.

Ekonomik yaptırımların baskılar ile olumlu sonuca ulaşmasının yanında bu çalışma; uygulamaların olumsuz etkilerinin de olduğunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle yaptırımların plansız ve koordinasyonsuz yapılması nedeniyle politik düzensizlerin yaşanması sonucunda sivil halk bu durumdan ciddi şekilde zarar görmüştür. Ekonomik yaptırımlar, sağlık hizmetlerinden, geçim sıkıntısına kadar birçok alanda devlet ve halk üzerinde ciddi etkiler bırakmış ve yaşanan olumsuzluklar, yaptırımların insani açıdan da sorgulanması gerektiğini gözler önüne sermiştir. Ekonomik yaptırımların insani boyutuna örnek olarak Irak'a yapılan yaptırımlar örnek verilebilir. UNİCEF; 1991-1998 yılları arasında Irak'a yönelik ekonomik yaptırımlar sonucunda yetersiz beslenme, hastalık ve kötü koşullar nedeniyle 500.000'den fazla çocuğun öldüğünü rapor etmiştir. Bu durum ekonomik yaptırımların hedefsiz yapılması sonucunda ortaya çıkan ölümler ve zarar boyutunun en az savaşlar kadar büyük olabildiğini göstermiştir. (Geneva International Centre for Justice; (GICJ), 2017) Ekonomik yaptırımlar

ile ortaya çıkan başka bir olumsuz sonuç ise, hedef alınan devletin ekonomik yaptırımlar ile ticaretinin zayıflaması ve zora giren devletlerin yeni gelir kaynakları bulabilmek için silahlanma, silah satışına ağırlık verme ve yasadışı yolları denemeye başlamaları ile sonuçlandığı ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Yaşanan sıkıntılar ve devletin ekonomik zararları göz önüne alındığında ekonomik çöküşün hızlanmış ve bu durum İran Devleti'ni nihai nükleer anlaşma şartlarını kabul etmeye zorlamıştır. University of Tehran Center for Public Opinion Research (UTCPOR) tarafından yapılan anket çalışmasına göre; İran halkının %85 oranında büyük bir çoğunluğu günlük hayatlarındaki sıkıntıların ve ekonomi durumunun sonucunun yaptırımlar olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca araştırmaya göre İran halkının %78'i ekonominin yaptırımlardan çok ciddi şekilde zarar gördüğünü kabul etmişlerdir. (Mohseni; Gallagher ve Ramsay, 2015: 21). Sonuçların sadece hükümet ve devletler düzeyinde olmadığı ve toplumun da bu durumdan çok ciddi zarar gördüğü görülmüştür. Bu durum siyasi iktidarlara baskı olarak geri dönmekte ve bu durum hedef devleti yaptırımların kaldırılması için anlaşma şartlarını kabul etmeye zorlamaktadır. İran üzerinden yapılan analizlerde ekonomik yaptırımların asimetrik olarak ekonomik, siyasi, toplumsal ve askerî birçok alanı derinden etki etmesi nedeniyle nihai sonuca ulaşmada başarılı olduğu görülmüştür. Askerî seçeneklerin getirdiği maliyetler ve yıkımlar düşünüldüğünde bu durumun olumsuz sonuçlarının yaptırımlara oranla çok daha fazla olabildiği ve boyutlarının ölçülemeyen seviyelere ulaşabileceği unutulmamalıdır. Askerî müdahalelerin ölümler başta olmak üzere, topyekûn göç hareketlerine ve çevresel tahribatlar ile sonuçlanabildiği göz önüne alınarak ekonomik yaptırımların uygulamada ilk yöntem olarak kullanılması ve askerî seçeneklerin son yöntem olarak düşünülmesi önem arz etmektedir. Ekonomik yaptırımların askerî müdahalelere bir alternatif olarak ortaya çıkması, uygulamadaki esnekliği ve hedefli yaptırımlarla sivil halkın en az seviyede zarar görebilmesi ile daha uygulanabilir olduğu görülmüş ve nükleer faaliyetler gibi uluslararası güvenlik tehlikesi oluşturabilecek gelecekteki olaylara karşı sonuç almada kullanılabileceği ortaya çıkmıştır. Sert güç unsuru olarak kabul edilen ekonomik yaptırımların yarattığı caydırıcılık ile aynı zamanda uluslararası güvenlik inşasında dengeleyici etkin bir yöntem olarak kullanılabileceği de bu çalışma üzerinden ortaya çıkmıştır. Ayrıca ekonomik yaptırımların nükleer krizin çözümünde diplomasi ve müzakerelerin önünü açması ve uygulamadaki esnekliği bakımından ciddi başarılar kaydettiği de gözlemlenmiştir. Bu nedenle devletlerin gelecekte karşılaşılabilecekleri krizlerde askerî seçeneklerden önce sonuçları nedeniyle, ekonomik yaptırımları ilk seçenek olarak göz önüne almaları daha isabetli olacaktır.

Devletlerin ekonomiyi sonuç almada bir araç olarak kullanırken hedefli, başka bir değişle akıllı yaptırımlara öncelik vermeleri, planlı ve koordinasyonlu bir şekilde uygulamaya girişmeleri ile hedeflenen sonuca kısa vadede de ulaşılacakları görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2017). 10 Soruda Ekonomik Yaptırımlar: (<http://serdaracar.av.tr/yayinlar/BR1.pdf>) (ss.1-24); Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018
- Adib Moghaddam, A. (2018). ロウハーニー政権下のイラン外交と世界. アジア経済研究所 独立行政法人日本貿易振興機構, (Iranian diplomacy under the Rohani regime and the world. Asian Economic Research Institute) (5), (ss.50-56) ; Erişim Tarihi: 14 Temmuz2018
- Adib Moghaddam, A. (2014). Iran in world politics after Rouhani, Al Jazeera Centre for Studies.(<http://studies.aljazeera.net/en/dossiers/2014/03/2014331104216470679.html>) ; Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2017
- Adib Moghaddam, A. (2014). Iran in world politics after Rouhani, Al Jazeera Centre for Studies.(<http://studies.aljazeera.net/en/dossiers/2014/03/2014331104216470679.html>) ; Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2017
- Afrasiabi, K. L. (2005). Miscues set up nuclear crisis, Asia Times Online: (http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/GH10Ak05.html) ; Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2018
- Afrasiabi, K. ve Kibaroglu, M. (2005). Negotiating Iran's Nuclear Populism, Brown Journal of World Affairs, 7, (ss. 255-268) ; Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2018
- Akçay, E. ve Akbal, Ö. (2013). ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik, Yönetim Bilimleri Dergisi, 11(22), (ss. 7-29) ; Erişim Tarihi: 8 Haziran 2018
- Akhundzade, E. (2015). Yorum: Avrupa Doğal Gaz Piyasası İnan İçin Cazip Değil, Enerji Enstitüsü: (<https://enerjienstitusu.org/2015/09/11/yorum-avrupa-dogal-gaz-piyasasi-iran-icin-cazip-degil/>); Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2018
- Akkutay, B. L. (2014). Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği Ve Yargısal Denetimi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi , (ss. 412-446) ; Erişim Tarihi: 4 Eylül 2018

- Akkutay, B. L. (2014). Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (ss. 412-446) ; Erişim Tarihi: 4 Eylül 2018
- AlJazeera. (2015). Kronoloji: Devrim sonrası İran-ABD ilişkileri, [http://www.aljazeera.com.tr:\(http://www.aljazeera.com.tr/haber/kronoloji-devrim-sonrasi-iran-abd-iliskileri\)](http://www.aljazeera.com.tr:(http://www.aljazeera.com.tr/haber/kronoloji-devrim-sonrasi-iran-abd-iliskileri)) ; Erişim Tarihi: 4 Eylül 2018
- Al Jazeera Araştırmalar Merkezi. (2013). İran'daki Yeşil Hareket: Gerçeği ve akıbeti, Al Jazeera : (<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/irandaki-yesil-hareket-gercegi-ve-akibeti>); Erişim Tarihi: 14 Nisan 2018
- Albright, D. Shire, J. ve Brannan , P. (2009). Is Iran running out of yellowcake? Washington: Institute for Science and International Security ; Erişim Tarihi: 22 Mart 2017
- Aljazeera.com. (2016). ABD ve AB, İran'a yaptırımları kaldırdı, [aljazeera.com: \(http://www.aljazeera.com.tr/haber/abd-ve-ab-irana-yaptirimlari-kaldirdi\)](http://www.aljazeera.com.tr/haber/abd-ve-ab-irana-yaptirimlari-kaldirdi);Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2018
- Amano, Y. (2011). IAEA's Amano: Iran still steadily producing uranium, (L. Weymouth, Röportaj Yapan) Vienna: Washington Post, (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/02/13/AR2011021302973.html>) ; Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2018
- Amuzegar,J.(1997).Adjusting to Sanctions, [foreignaffairs.com: \(https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/1997-05-01/adjusting-sanctions\)](https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/1997-05-01/adjusting-sanctions); Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2018
- Ashton, C. (2011). Council Decision 2011/783/CFSP of 1 December 2011 amending Decision 2010/413/CFSP concerning restrictive measures against Iran, Official Journal of the European Union, (ss. 1-21), (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011D0783&from=EN>); Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2018
- Aslan, N. (2005). Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme, (O. Küçükahmetoğlu, Dü.) Ankara: Ekin Yayınevi ; Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2018

- Associated Press. (2008). Iran Supreme Leader Vows To Persevere on Nuclear Energy, www.wsj.com: (<https://www.wsj.com/articles/SB121249312506541141>); Erişim Tarihi: 8 Mart 2018
- Bajaj, V. ve Eligon, J. (2009). Iran Moved Billions via U.S. Banks, The New York Times: (<https://www.nytimes.com/2009/01/10/business/worldbusiness/10bank.html>);12 Ağustos 2018
- Bajaj, V. ve Eligon, J. (2009). Iran Moved Billions via U.S. Banks, The New York Times: (<https://www.nytimes.com/2009/01/10/business/worldbusiness/10bank.html>);Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2018
- Barringer, F. (2003). Traces of Enriched Uranium Are Reportedly Found in Iran, The New York Times: (<https://www.nytimes.com/2003/08/27/world/traces-of-enriched-uranium-are-reportedly-found-in-iran.html>); Erişim Tarihi: 01 Eylöl 2018
- BBC. News (2006). Iran nuclear case 'will go to UN, BBC NEWS: (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4664378.stm) ; Erişim Tarihi: 6 Haziran 2017
- BBC News. (2006). Iran declares key nuclear advance, BBC News: (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4900260.stm); Erişim Tarihi: 4 Haziran 2017
- BBC News. (2006). Iran declares key nuclear advance, BBC NEWS: (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4900260.stm) ; Erişim Tarihi: 4 Haziran 2017
- BBC News. (2006). Iran nuclear case 'will go to UN, BBC News: (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4664378.stm); Erişim Tarihi: 6 Haziran 2017
- BBC News. (2007). Iran defiant on nuclear programme, news.bbc.co.uk: (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6378289.stm) ; Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2018
- BBC News. (2007). Iran sanctions draw cool reaction, news.bbc.co.uk: (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6495373.stm) ; Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2018
- BBC News. (2012). ABD'den İran'a yeni yaptırımlar, (www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/08/120731_us_iran); Erişim Tarihi:4 Temmuz 2018

- BBC News. (2015). Iran nuclear crisis: What are the sanctions? www.bbc.com: (<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15983302>) ; Erişim Tarihi:4 Temmuz 2018
- BBC News. (2015). Obama: İran'la nükleer müzakerelerde tarihi uzlaşma, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150402_iran_nukleer_muzakere); Erişim Tarihi:3 Haziran 2018
- BBC World Service. (2006). BBC World Service:25 Nation Poll on Iran Questionnaire and Methodology, World Public Opinion: (http://worldpublicopinion.net/wp-content/uploads/2017/12/BBCIran_Sep06_quaire.pdf) ; Erişim Tarihi:3 Haziran 2018
- Beall, C. (2016). The Emerging Investment Landscape of Post-Sanctions Iran: Opportunities, Risks and Implications on US Foreign Policy, Fordham International Law Journal, 39(4),(ss.841-1022). (<https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2450&context=ilj>) ; Erişim Tarihi:3 Haziran 2018
- Berber, S. (2013). İran'ın Ekonomi Politikası,Yaptırımların Etkisi ve İkiilemleri, Bilge Strateji,5(9),(ss.61-84), (<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/bs/article/view/5000153399/0>) ; Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2018
- Berber, S. (2013). İran'ın Ekonomi Politikası,Yaptırımların Etkisi ve İkiilemleri. Bilge Strateji 5(9), (ss. 61-84), (<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/bs/article/view/5000153399/0>) ; Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2018
- Bianet.org. (2016). ABD, Ambargoyu Kaldırdığı İran'a Yeni yaptırımlar Uyguladı. BİA Haber Merkezi: (http://bianet.org/bianet/siyaset/171216-abd-ambargoyu-kaldirdigi-iran-a-yeni-yaptirimlar-uyguladi?bia_source=rss) ; Erişim Tarihi: 02 Temmuz 2018
- Birleşmiş Milletler. (1945). Birleşmiş Milletler Antlaşması Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu: (<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>) ; Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2018
- Birleşmiş Milletler Andlaşması . (1945). Birleşmiş Milletler Andlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi / Ankara:

- (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/adalet_divani.pdf) ; Erişim Tarihi: 2 Nisan 2018
- Black, I. (2009). Iran told to halt work on nuclear plant by UN watchdog, The Guardian: (<https://www.theguardian.com/world/2009/nov/27/iran-iaea-vote-nuclear-plant>); Erişim Tarihi: 17 Mart 2018
- Blair, E. (2006). Big powers study Iran offer, The Namibian: (<https://www.namibian.com.na/index.php?id=20909&page=archive-read>) ; Erişim Tarihi: 01 Temmuz 2018
- Blair, E. (2007). Iran bars 38 U.N. nuclear inspectors, (M. Heinrich, Düzenleyen) Reuters: (<https://uk.reuters.com/article/uk-iran-nuclear-inspectors-idUKBLA24055820070122>) ; Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2018
- Blua, A. (2004). China/Iran: Beijing Looking To Tehran, Radio Free Europe/Radio Liberty : (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/198/40233.html>) ; Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2018
- Borger, J. (2006). US reverses 27-year policy of isolating Tehran regime, The Guardian Weekly: (<https://www.theguardian.com/guardianweekly/story/0,,1792298,00.html>); Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2018
- Bransten, J. (2005). Iran: Drive To UN Security Council Encounters Obstacles, Radio Free Europe/ Radio Liberty : (<https://www.rferl.org/a/1061594.html>) ; Erişim Tarihi: 13 Eylül 2018
- Broad, W. J. ve Sanger, D. E. (2009). Iran Has Centrifuge Capacity for Nuclear Arms, Report Says. The New York Times: (<https://www.nytimes.com/2009/06/06/world/middle-east/06nuke.html>) ; Erişim Tarihi: 12 Haziran 2018
- Broad, W. ve Sanger, D. (2009). Iran Has Centrifuge Capacity for Nuclear Arms, Report Says. The New York Times: (<https://www.nytimes.com/2009/06/06/world/middle-east/06nuke.html>) ; Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2018
- Broek, M; Hazelhorst, M; ve Zanger, W. (2010). Asset Freezing: Smart Sanction or Criminal Charge? Merkourios - Criminal Justice and Human Rights, Vol. 27/72 , (ss.18-27); Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2018

- Brumberg, D. (2013). Iran's Successes and Failures - 34 Years Later. U.S. Institute of Peace: (<https://iranprimer.usip.org/blog/2013/feb/09/iran%E2%80%99s-successes-and-failures-34-years-later>) ; Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2018
- Carpenter, T. (2006). Iran's Nuclear Program America's Policy Options, Policy Analysis, (ss. 1-20) ; Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2018
- Chan, S. (2003). 302 Dead In Iranian Plane Crash, The Associated Press (CBS News): (<https://www.cbsnews.com/news/302-dead-in-iranian-plane-crash/>) ; Erişim Tarihi: 11 Eylül 2018
- Chan, S. (2003). 302 Dead In Iranian Plane Crash, The Associated Press (CBS News):(<https://www.cbsnews.com/news/302-dead-in-iranian-plane-crash/>); Erişim Tarihi: 9 Haziran 2018
- Cheney, D. (2005). Vice President Cheney on inauguration day, (D. IMUS, Röportaj Yapan) (http://www.nbcnews.com/id/6847999/ns/msnbc-imus_on_msnbc/t/vice-president-cheney-inauguration-day/#.W0bh3NIzaUk) ; Erişim Tarihi: 9 Haziran 2018
- China Daily. (2008). Russia Delivers 6th Nuke Batch to Iran, ([www.chinadaily.com.cn/http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2008-01/25/content_6419770.htm](http://www.chinadaily.com.cn/content_6419770.htm));Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2018
- Clinton, B. (1995). A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, Strengthening Economic Security, Clinton White House: (<https://clintonwhitehouse4.archives.gov/WH/EOP/OSTP/nssts/html/chapt5.html>) ; Erişim Tarihi: 25 Haziran 2018
- Clinton, W. (1994). Executive Order 12938, Proliferation of Weapons Of Mass Destruction, The White House Office of the Press Secretary: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/12938.pdf>) ; Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018
- Clinton, W. J. (1994). Executive Order 12938 , Proliferation Of Weapons Of Mass Destruction, The White House Office of the Press Secretary: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/12938.pdf>) ; Erişim Tarihi: 06 Haziran 2017

- CNN iReport. (2010). Iran's 2 Major Banks Going Bust, (www.ireport.cnn.com: <http://ireport.cnn.com/docs/DOC-399427>) ; Erişim Tarihi: 26 Mart 2017
- CNN Politics. (2009). U.S. to join nuclear talks with Iran, State Department says, (<http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/04/08/us.iran.nuclear/>); Erişim Tarihi: 06 Haziran 2017
- Cohen, S. P. (2000). India and America: An Emerging Relationship, Conference on The Nation-State System and Transnational Forces in South Asia (ss. 1-37). Kyoto, Japan: Stephen P. Cohen; Erişim Tarihi: 15 Nisan 2018
- Cole, J. (2012). Top Myths about Iran's Nuclear Enrichment Program, (https://www.juancole.com/2012/09/top-myths-about-irans-nuclear-enrichment-program.html?utm_source=twitterfeed&utm_medium=twitter&utm_campaign=Feed%3A+juancole%2Fymbn+%28Informed+Comment%29) ; Erişim Tarihi: 15 Nisan 2018
- Comprehensive Iran Sanctions, Accountability and Divestment Act, (2010). U.S Public Law 111–195. U.S Department of the Treasury: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/hr2194.pdf>) ; Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2018
- Comprehensive Iran Sanctions, Accountability and Divestment Act (2010), U.S Public (Law (ss. 111–195), U.S Department of the Treasury: <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/hr2194.pdf>) ; Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2018
- Cook, B. A. (2001). Europe Since 1945: An Encyclopedia Volume 1 A-J (Cilt 1). (B. A. Cook, Dü.) New York, United States of Amerika: Garland Publishing ; Erişim Tarihi: 15 Nisan 2018
- Cooper, H. (2006). Russia and China Inch Toward Iran Sanctions, The New York Times: (http://www.genocidewatch.org/images/Iran-13-Jul-06-Russia_and_China_Inch_Toward_Iran_Sanctions.pdf); Erişim Tarihi: 07 Haziran 2018
- Cooper, H. (2006). Russia and China Inch Toward Iran Sanctions, The New York Times: (http://www.genocidewatch.org/images/Iran-13-Jul-06_Russia_and_China_Inch_Toward_Iran_Sanctions.pdf) ; Erişim Tarihi: 07 Haziran 2018
- Cooper, H. (2006). US Is Offering Deals on Trade to Entice Iran, New York Times: (<https://www.nytimes.com/2006/06/06/world/middleeast/06diplo.html?mtrref=www.g>

oogle.com.tr&gwh=04B6843982C57513FF8FB7B115A9034B&gwt=pay) ; Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2018

Cooper, H. ve Sanger, D. E. (2006). US Drafting Sanctions as Iran Is Defiant, New York Times: (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41824.html> r) ; Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2018

Council Common Position 2007/140/CFSP. (2007). Official Journal of the European Union, eur-lex.europa.eu: (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007E0140&rid=1>); Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2018

Council Decision 2010/413/CFSP. (2010). Council Decision of 26 July 2010 concerning restrictive measures against Iran and repealing Common Position 2007/140/CFSP, Official Journal of the European Union : (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010D0413&rid=1>) ; Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018

Council Decision 2011/235/CFSP. (2011). Council Decision 2011/235/CFSP of 12 April 2011 concerning restrictive measures directed against certain persons and entities in view of the situation in Iran, Official Journal of the European Union: (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011D0235&rid=1>); Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018

Council Decision 2012/152/CFSP. (2012). Council Decision 2012/152/CFSP of 15 March 2012 amending Decision 2010/413/CFSP concerning restrictive measures against Iran, Official Journal of the European Union : (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012D0152&rid=1>) ; Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018

Council Decision 2012/35/CFSP. (2012). Council Decision 2012/35/CFSP of 23 January 2012 amending Decision 2010/413/CFSP concerning restrictive measures against Iran, Official Journal of the European Union : (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012D0035&rid=1>); Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2018

Council Decision 2012/635/CFSP. (2012). Council Decision 2012/635/CFSP of 15 October 2012 amending Decision 2010/413/CFSP concerning restrictive measures against

- Iran, Official Journal of the European Union : (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012D0635&rid=1>); Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2018
- CPPNM. (2005). Convention on the Physical Protection of Nuclear Material (CPPNM) - NSIR-05-0189: OIP Annual Commission Paper Input. International Organization: IAEA, www.nrc.gov. (<https://www.nrc.gov/docs/ML0508/ML050890378.pdf>) ; Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2018
- Croft, A. ve Dobbie, A. (2009). Britain has frozen \$1.6 billion in Iranian assets, Reuters : (<https://www.reuters.com/article/us-iran-britain-sb/britain-has-frozen-1-6-billion-in-iranian-assets-idUSTRE55H5Z620090618>) ; Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2018
- CTBT. (2018). The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, www.ctbto.org: <https://www.ctbto.org/specials/who-we-are/> ; Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2018
- Cordesman, A. ve Al-Rodhan, K. (2006). Iranian Nuclear Weapons? The Threat from Iran's WM and Missile Programs. Washington: Center for Strategic and International Studies- Arleigh A. Burke Chair in Strategy. (ss.1-3); Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2018
- Çınarlı, Ö. (2016). İran'ın Afganistan'daki İç Savaşa Yönelik Dış Politikası, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), s. 75-84. (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/415012>) ; Erişim Tarihi: 26 Haziran 2018
- Çınarlı, Ö. (2016). İran'ın Afganistan'daki İç Savaşa Yönelik Dış Politikası, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), (ss. 75-84) (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/415012>); Erişim Tarihi: 26 Haziran 2018
- Dahl, R. (1957). The Concept of Power. Behavioral Sciences, 201-215 ; Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2018
- Dahl, R. (1957). The Concept of Power, Behavioral Sciences, (ss. 201-215) ; Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2018
- Dalal, T. (2018). Iran and its regional influence in the Middle East, Rawabet Center for research and strategic studies: (<http://rawabetcenter.com/en/?p=5089>) ; Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2018

- Daragahi, B. (2007). Iran to allow IAEA access. Los Angeles Times: (<http://articles.latimes.com/2007/jul/14/world/fg-iran14>) ; Erişim Tarihi: 02 Haziran 2018
- Daragahi, B. (2007). Tehran sharing more nuclear data, agency says, Los Angeles Times: (<http://articles.latimes.com/2007/aug/31/world/fg-irannukes31>) ; Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2018
- Davenport, K. (2017). WMD-Free Middle East Proposal at a Glance, armscontrol.org: (<https://www.armscontrol.org/factsheets/mewmdfz>) ; Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2018
- Dawn News. (2009) Iran not cooperating on nuclear programme: IAEA. ww.dawn.com: (<https://www.dawn.com/news/445372/iran-not-cooperating-on-nuclear-programme-iaea>) ; Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2018
- Dayday, N. (2012). UAEA, Nükleer Güvenlik Ve İran'ın Nükleer Programı, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi - TASAM, (ss. 1-11), (http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/uaea_nukleer_guvenlik_ve_iranin_nukleer_programi_b958eb42-3347-4d4f-9393-c2253688a808.pdf) ; Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2018
- Dayday, N. (2012). UAEA, Nükleer Güvenlik Ve İran'ın Nükleer Programı. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi-TASAM,(ss.1-11), (http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/uaea_nukleer_guvenlik_ve_iranin_nukleer_programi_b958eb42-3347-4d4f-9393-c2253688a808.pdf) ; Erişim Tarihi: 25 Ekim 2017
- Dehghan , S. ve Borger, J. (2012). Iran's currency hits all-time low as western sanctions take their toll, The Guardian: (<https://www.theguardian.com/world/2012/oct/01/iran-currency-rial-all-time-low>) ; Erişim Tarihi: 04 Mart 2018
- Dareini, A. (2003). Iran Blames US Sanctions for Crash Killing 302. Associated Press: (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41412.html>) ; Erişim Tarihi: 04 Mart 2018
- DEİK. (2015). İran Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu ; Erişim Tarihi: 04 Mart 2018
- DEİK; TIM ve KPMG. (2016). Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analiz, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu - DEİK,Türkiye İhracatçılar Meclisi- TİM.

- (http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/Ambargo%20Sonrasi%20Iran%20Ekonomik%20Etki%20Analizi_web.pdf) ; Erişim Tarihi: 04 Mart 2018
- Demirci, S. (2015). Nükleer Terörizm Ve Tehdit Boyutlarına Yönelik Çıkarımlar, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3(1), (ss.59-84), doi adress: (<http://dx.doi.org/10.18354/esam.81738>) ; Erişim Tarihi: 08 Şubat 2018
- Demirci, S. (2015). Nükleer Terörizm Ve Tehdit Boyutlarına Yönelik Çıkarımlar, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3(1), (ss.59-84), doi adress: (<http://dx.doi.org/10.18354/esam.81738>) ; Erişim Tarihi: 08 Şubat 2018
- Denselow, J. (2010). The Iran sanctions dilemma, The Guardian: (<https://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2010/feb/01/iran-sanctions-us-airline>) ; Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2018
- Doster, B. (2012). Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ortadoğu Analiz, (44), (ss.44-51), (<http://www.orsam.org.tr/files/OA/44/4barisdoster.pdf>) ; Erişim Tarihi: 08 Şubat 2018
- Doster, B. (2012). Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi .Ortadoğu Analiz, (44), (ss.44-51), (<http://www.orsam.org.tr/files/OA/44/4barisdoster.pdf>) ; Erişim Tarihi: 08 Şubat 2018
- Economic Perspectives,(1997). Foreign Policy-Related U.S. Trade Law. Economic Perspectives An electronic Journal of the U.S Information Agency, (2), (ss. 3-27), (https://books.google.com.tr/books?id=DeRujTL820C&lpg=PA24&ots=4NUMbBk_bi&dq=19481949%3A%20the%20United%20States%20vs.%20Netherlands%20economic%20sanctions&pg=PA4#v=onepage&q=1948&f=false); Erişim Tarihi: 11 Haziran 2017
- El Baradei, M. (2007). IAEA Director General Mohamed ElBaradei spoke with CNN's Wolf Blitzer about nuclear activities in Iran. (W. Blitzer, Röportaj Yapan) CNN. (<https://www.iaea.org/newscenter/mediaadvisories/transcript-of-iaea-director-general-mohamed-elbaradei-interview-with-cnns-wolf-blitzer>) ; Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2018

- Ellis, E. (2018). The Ethics of Economic Sanctions, The Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP): (<http://www.iep.utm.edu/eth-ec-s/#SSH1ci>); Erişim Tarihi: 02 Ağustos 2018
- Engelhardt, M. J. (1996). Rewarding Nonproliferation: The South And North Korean Cases, The Nonproliferation Review, (ss. 31-37) ; Erişim Tarihi:16 Temmuz 2018
- Engelhardt, M. J. (1996). Rewarding Nonproliferation: The South And North Korean Cases. The Nonproliferation Review, (ss.31-37) ; Erişim Tarihi:16 Temmuz 2018
- Erdbink, T. ve Lynch, C. (2010). New sanctions crimp Iran's shipping business as insurers withhold coverage, Washington Post Foreign Service: (<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2010/07/20/AR2010072005958.html?noredirect=on>) ; Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2018
- Erdurmaz, S. (2015). 5+1 ve İran Nükleer Müzakereleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme, TÜRKSAM - Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi. (<http://turksam.org/5-1-ve-iran-nukleer-muzakereleri-uzerine-genel-bir-degerlendirme>); Erişim Tarihi:24 Eylül 2018
- Erdurmaz, S. (2015). İran Nükleer Programı: İran Ne Yapmak İstiyor? TÜRKSAM - Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi ; Erişim Tarihi: 24 Eylül 2018
- Erdurmaz, S. (2015). İran ve Nükleer Programındaki Gelişmeler, TÜRKSAM - Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, (ss. 1-22), Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM): (<http://turksam.org/iran-ve-nukleer-programindaki-gelismeler>); Erişim Tarihi:23 Eylül 2018
- Ersoy, Ö. (2012). Ekonomik Güvenliğin Tesisi, Stratejik Düşünce Enstitüsü: (<http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/-ekonomik-guvenligin-tesisi/3079>);Erişim Tarihi: 20 Eylül 2018
- Ertay, A. (2014). İran'ın Nükleer Dosyasına Toplu Bakış, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)(31), (ss. 1-15) ;Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2018
- Ertay, A. (2014). İran'ın Nükleer Dosyasına Toplu Bakış, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)(31), (ss. 1-15) ;Erişim Tarihi:22 Temmuz 2018

- Eurobom, W. (2004). Facts And Reports, PENN/Netherlands: Werkgroep Eurobom. (<http://www.vdamok.nl/eurobom/publicaties/fandr/fandr39b.pdf>) ;Erişim Tarihi:10 Temmuz 2018
- Eurobom, W. (2004). Facts And Repor, PENN/Netherlands: Werkgroep Eurobom. (<http://www.vdamok.nl/eurobom/publicaties/fandr/fandr39b.pdf>) ;Erişim Tarihi:10 Temmuz 2018
- European Council. (2017). Different types of sanctions, European Council: (<http://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/different-types/>);Erişim Tarihi:11 Ağustos 2018
- Executive Order 12613. (1987). Prohibiting Imports From Iran, (www.treasury.gov: <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/12613.pdf>);Erişim Tarihi:05 Eylül 2018
- Executive Order 12613. (1987). Prohibiting Imports From Iran, (www.treasury.gov: <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/12613.pdf>);Erişim Tarihi:26 Eylül 2018
- Executive Order 12938. (1994). Proliferation Of Weapons Of Mass Destruction, The White House Office of the Press Secretary: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/12938.pdf>) ;Erişim Tarihi: 20 Eylül 2018
- Executive Order 12938. (1994). Proliferation of Weapons of Mass Destruction, The White House Office Of The Press Secretary: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/12938.pdf>) ;Erişim Tarihi:20 Eylül 2018
- Executive Order 12957; 12959. (1995). Prohibiting Certain Transactions With Respect to Iran.(F. Register, Dü.) U.S Department of the Treasury: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/12959.pdf>) ;Erişim Tarihi:16 Eylül 2018
- Executive Order 13224 . (2001). Executive Order 13224—Blocking Property and Prohibiting Transactions With Persons Who Commit, Threaten To Commit, or Support Terrorism Notice of September 24, 2001- Continuation of Emergency With Respect to UNITA. U.S Department of the Treasury: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/13224.pdf>) ;Erişim Tarihi:16 Eylül 2018

Executive Order 13438. (2007). Blocking Property of Certain Persons Who Threaten Stabilization Efforts in Iraq , U.S Department of the Treasury: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/13438.pdf>) ;Erişim Tarihi:16 Eylöl 2018

Executive Order 13590. (2011). Authorizing the Imposition of Certain Sanctions With Respect to the Provision of Goods, Services, Technology, or Support for Iran's Energy and Petrochemical Sectors www.treasury.gov: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/13590.pdf>) ;Erişim Tarihi:16 Eylöl 2018

Executive Order 13599 . (2012). Blocking Property of the Government of Iran and Iranian Financial Institutions, U.S Department of the Treasury: (https://www.treasury.gov/resourcecenter/sanctions/Programs/Documents/iran_eo_02062012.pdf) ;Erişim Tarihi:16 Eylöl 2018

Executive Order 13645. (2013). Authorizing the Implementation of Certain Sanctions Set Forth in the Iran Freedom and Counter-Proliferation Act of 2012 and Additional Sanctions With Respect To Iran , U.S Department of the Treasury: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/13645.pdf>) ;Erişim Tarihi:16 Eylöl 2018

Executive Orders 12170; 12205; 12211. (1979). Blocking Iranian Government Property, www.treasury.gov: (<https://www.treasury.gov/resourcecenter/sanctions/Programs/Documents/Executive%20Order%2012170.pdf>) ;Erişim Tarihi:16 Eylöl 2018

Executive Orders 12170; 12205 ,12211. (1979). Blocking Iranian Government Property. www.treasury.gov: (<https://www.treasury.gov/resourcecenter/sanctions/Programs/Documents/Executive%20Order%2012170.pdf>) ;Erişim Tarihi:16 Eylöl 2018

Farley, M. ve Marshall, T. (2004). Iran Seeks to Avoid Security Council Action, (M. J. Miller, Düzenleyen) Los Angeles Times: (<http://articles.latimes.com/2004/sep/29/world/fg-iran29>) ;Erişim Tarihi:16 Eylöl 2018

Fars News Agency. (2007). Iran, IAEA Resume Talks. Global Policy Forum: (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41856.html>);Erişim Tarihi:16 Ağustos 2018

- Fathi, N. (2004). Iran Rejects UN Call to Freeze Nuclear Enrichment, New York Times :
(<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41775.html>);Erişim Tarihi:16 Ağustos 2018
- Federation of American Scientists (FAS). (1996). Iran And Libya Sanctions Act of 1996 (House of Representatives- June 18, 1996)-H.R.3107. fas.org: (https://fas.org/irp/congress/1996_cr/h960618b.htm) ;Erişim Tarihi:16 Ağustos 2018
- Federation of American Scientists (FAS). (1996). Iran And Libya Sanctions Act Of 1996 (House of Representatives - June 18, 1996)- H.R. 3107. fas.org: (https://fas.org/irp/congress/1996_cr/h960618b.htm) ;Erişim Tarihi:16 Ağustos 2018
- France 24 . (2009). Biden says Israel has ‘sovereign right’ to tackle nuclear Iran. www.france24.com: (<http://www.france24.com/en/20090706-biden-says-israel-has-%E2%80%98sovereign-right%E2%80%99-tackle-nuclear-iran->) ;Erişim Tarihi:16 Ağustos 2018
- Frantz, D. (2004). U.N. Sees No New Nuclear Signs in Iran, Los Angeles Times : (<http://articles.latimes.com/2004/nov/16/world/fg-iran16>) ;Erişim Tarihi:16 Ağustos 2018
- Frowein, J. ve Krisch, N. (2002). The Charter of the United Nations: A Commentary. B. Simma (Dü.), Introduction to Chapter VII (Second Edition b., Cilt (1), (ss. 701-716), Oxford/ New York: Oxford University Press ;Erişim Tarihi:16 Ağustos 2018
- Frowein, J. ve Krisch, N. (2002). The Charter of the United Nations: A Commentary. B. Simma (Dü.), Introduction to Chapter VII (Second Edition b., Cilt (1), (ss. 701-716), Oxford/ New York: Oxford University Press ;Erişim Tarihi:16 Ağustos 2018
- Geneva International Centre for Justice; (GICJ). (2017). Razing the Truth About Sanctions Against Iraq, Geneva International Centre for Justice (GICJ): <http://www.gicj.org/positions-opinions/gicj-positions-and-opinions/1188-razing-the-truth-about-sanctions-against-iraq>) ;Erişim Tarihi:07 Temmuz 2018
- Girgin, G. (2012). İnan Riyali Dibe Vurdu Halk Sokağa Döküldü, www.milliyet.com.tr: (<http://www.milliyet.com.tr/iran-riyali-dibe-vurdu-halk-sokaga-dokuldu-ekonomi-1606415/>);Erişim Tarihi:07 Temmuz 2018

- Girgin, G. (2012). İran Riyali Dibe Vurdu Halk Sokağa Döküldü, www.milliyet.com.tr: (<http://www.milliyet.com.tr/iran-riyali-dibe-vurdu-halk-sokaga-dokuldu-ekonomi-1606415/>);Erişim Tarihi:07 Temmuz 2018
- Global Policy Forum. (1996). White House fact sheet on Iranian and Libyan Sanctions for 1996. (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41773.html>) ;Erişim Tarihi:07 Temmuz 2018
- Gowlland, D. V. (2001). UN Sanctions and International Law: An Overview, Kluwer Law International,United Nations Sanctions and International Law, (ss. 1-28) ;Erişim Tarihi:07 Temmuz 2018
- Grgic, B. (2004). There Are Worse Things Than a Nuclear Iran, International Herald Tribune : (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41783.html>) ;Erişim Tarihi:07 Temmuz 2018
- Gürseler Özbilgiç, C. (2017, 04 25). İran'ın Filistin Ve Suriye Politikalarının Olası İzdüşümü, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, (ss. 2), (<https://ankasam.org/iranin-filistin-ve-suriye-politikalarinin-olasi-izdusumu/>);Erişim Tarihi:07 Temmuz 2018
- Habibi, N. (2008). The Iranian Economy in the Shadow of Economic Sanctions. Crown Center for Middle East Studies, (31), (<https://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB31.pdf>) ;Erişim Tarihi:07 Temmuz 2018
- Hafezi, P. (2006). Iran Must Halt Atomic Work to Avoid Sanctions: US. Reuters; Erişim Tarihi: 11 Haziran 2018
- Heinrich, M. (2009). Six world powers want direct talk with Iran to defuse nuclear dispute. The National Post; Erişim Tarihi:27 Nisan 2018
- Heinrich, M. ve Westall, S. (2009). No Iran atom expansion since May, www.reuters.com: (<https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-centrifuges/exclusive-no-iran-atom-expansion-since-may-idUSTRE57O1DB20090825>) ;Erişim Tarihi:01 Ağustos 2018
- Heller, J. (2009). At odds with Obama, Netanyahu heads to U.S. Reuters: (<https://www.reuters.com/article/us-israel-usa-netanyahu-sb-idUSTRE54F2J920090516>) ;Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2018

- Higgins, A. G. (2005). Iran Ready to Compromise in European Talks, Associated Press : (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41771.html>) ;Erişim Tarihi:17 Temmuz 2018
- Hoening, M. ve Alexander, Y. (2008). The new Iranian leadership : Ahmadinejad, terrorism, nuclear ambition, and the Middle East, London: Praeger Security International; (ss. 1-360) Erişim Tarihi: 20 Mart 2018
- Hufbauer, G. C. Schott, J. J. Elliott, K. A., ve Oegg, B. (2009). Economic Sanctions Reconsidered Third Edition. Washington: Peterson Institute for International Economics; (ss.1-248) ; Erişim Tarihi: 20 Mart 2018
- Hufbauer, G. Schott, J. ve Elliott, K. (1990). Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy. Washington: Institute for International Economics; (ss.1-248) ; Erişim Tarihi: 20 Mart 2018
- Hufbauer, G. Schott, J. Elliott, K. ve Oegg, B. (2007). Economic Sanctions Reconsidered. Washington,D.C: Peterson Institute for International Economics; (ss.1-248) ; Erişim Tarihi: 20 Mart 2018
- Human Rights Watch. (2006). Sudan Events of 2005, www.hrw.org: (<https://www.hrw.org/world-report/2006/country-chapters/sudan>); Erişim Tarihi: 20 Mart 2018
- IAEA . (2013). IAEA Mission to Iran Returns, (<https://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-mission-iran-returns>) ; Erişim Tarihi: 20 Mart 2018
- IAEA. (1957). The "Atoms for Peace" Agency. International Atomic Energy Agency: (<https://www.iaea.org/about/about-iaea>) ; Erişim Tarihi: 20 Eylül 2018
- IAEA Board of Governors (GOV/2009/82). (2009). Resolution adopted by the Board of Governors on 27 November 2009, International Atomic Energy Agency: (<https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2009-82.pdf>) ; (ss.1-2) Erişim Tarihi: 20 Mart 2018
- IAEA Board Report (GOV/2017/35). (2007). GOV/2017/35 - Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015). International Atomic Energy Agency Board of Governors:

(<https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2017-35.pdf>) ; (ss.1-6) ;Erişim Tarihi: 10 Eylül 2018

IAEA Board Report (GOV/2003/81). (2003). GOV/2003/81- Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran, Security Council Report: (<https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7b65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7d/Iran%20GOV200381.pdf>) ; (ss.1-3); Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018

IAEA Board Report (GOV/2005/67). (2005). GOV/2005/67 - Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran, Security Council Report: (<https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Iran%20GOV200567.pdf>) ; (ss.1-15); Erişim Tarihi: 07 Temmuz 2018

IAEA Board Report (GOV/2006/15). (2006). GOV/2006/15 - Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran. International Atomic Energy Agency: (<https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2006-15.pdf>) ; (ss.1-11) ; Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2018

IAEA Board Report (GOV/2006/27). (2006). Board of Governors - Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran, International Atomic Energy Agency: (<https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2006-27.pdf>) ; (ss.1-8) ; Erişim Tarihi : 12 Kasım 2018

IAEA Board Report (GOV/2008/4). (2008). GOV/2008/4 - Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions 1737 (2006) and 1747 (2007) in the Islamic Republic of Iran International Atomic Energy Agency: (<https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2008-4.pdf>); (ss.1-10) ; Erişim Tarihi: 15 Kasım2018

IAEA Board Report (GOV/2009/74). (2009). GOV/2009/74 - Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) and 1835 (2008) in the Islamic Republic of Iran, International Atomic Energy Agency: (<https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2009-74.pdf>) ; (ss.1-7) ; Erişim Tarihi:17 Kasım 2018

- IAEA Board Report (GOV/2010/10). (2010). GOV/2010/10 - Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) and 1835 (2008) in the Islamic Republic of Iran. www.iaea.org: (<https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2010-10.pdf>) ; (ss.1-10); Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018
- IAEA Board Report (GOV/2012/55). (2012). GOV/2012/55 - Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran, International Atomic Energy Agency: (<https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2012-55.pdf>) ; (ss.1-13) ; Erişim Tarihi : 21 Kasım 2018
- IAEA News Center. (2008). Iran Safeguards Report Sent to UN Security Council, IAEA Board, International Atomic Energy Agency: (<https://www.iaea.org/newscenter/news/iran-safeguards-report-sent-un-security-council-iaea-board>); Erişim Tarihi: 15 Aralık 2018
- IAEA-Iran Workplan. (2007). INFCIRC/711 - Communication dated 27 August 2007 from the Permanent Mission of Iran to the Agency concerning the text of the "Understandings of the Islamic Republic of Iran and the IAEA on the Modalities of Resolution of the Outstanding Issues", International Atomic Energy Agency: <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/2007/infcirc711.pdf> ; (ss. 1-7) ; Erişim Tarihi: 15 Aralık 2018
- International Business Publications, U. (2013). Greece Investment and Trade Laws and Regulations Handbook, Strategic Information and Basic Law, Washington: International Business Publications, USA (January 1, 2009); (ss.1-713); Erişim Tarihi: 10 Ekim 2018
- International Atomic Energy Agency. (2007). Statement by IAEA Director General on New U.S. Intelligence Estimate on Iran, www.iaea.org: (<https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/statement-iaea-director-general-new-us-intelligence-estimate-iran>) ; Erişim Tarihi: 11 Kasım 2018
- Islamic Republic News Agency (IRNA). (2007). "IAEA chief's report shows not deviation in Iran's nuclear programme, (www.irna.ir/en/) ; Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2018

- Ivanovich, D. (2005). Halliburton Unit Prepares for Iran Work. Houston Chronicle Washington Bureau: (<https://www.chron.com/business/energy/article/Halliburton-unit-prepares-for-iran-work-1498071.php>) ; Erişim Tarihi: 17 Mart 2018
- Jahn, G., ve Foss , B. (2006). Iran Sanctions Could Drive Oil Past \$100, Associated Press; Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2017
- Jahn, George. (2007). UN nuclear agency halts aid to a defiant Tehran, The AGE: (<https://www.theage.com.au/world/un-nuclear-agency-halts-aid-to-a-defiant-tehran-20070211-ge475p.html>); Erişim Tarihi:01 Ağustos 2018
- James Martin Center for Nonproliferation Studies (CNS). (2011). Iran Nuclear Chronology. Monterey: Middlebury Institute of International Studies, (https://www.nti.org/media/pdfs/iran_nuclear.pdf?_=1316542527); Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2017
- Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA). (2016). Secretary of State's Confirmation of IAEA Verification, US Department of State: (<https://www.state.gov/documents/organization/251545.pdf>); Erişim Tarihi: 01 Mart 2018
- Jung, K.-u. (2015). China's Strategic Choices Towards North Korea and Iran. Denver: Electronic Theses and Dissertations. (doi:<https://digitalcommons.du.edu/etd/1033>) ; Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018
- Kahraman, E. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri. Güvenlik Stratejileri Dergisi(24),(ss. 29-71); (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/264330>) ; Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2018
- Kahraman, E. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri. Güvenlik Stratejileri Dergisi(24), (ss.29-71); (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/264330>) ; Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2018
- Karagiannis, E. (2016). İran'ın bölgesel güç olarak yükselişi: Şiiilerin güçlendirilmesi ve bunabağlılık sınırlamalar, NATO Dergisi: (<https://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/iran-regional-power-tehran-islamic/TR/index.htm>); Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2018

- Karagiannis, E. (2016). İran'ın bölgesel güç olarak yükselişi: Şiiilerin güçlendirilmesi ve bunabağlıkisıtlamalar.NATODERGİSİ:(<https://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/iran-regional-power-tehran-islamic/TR/index.htm>);Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2018
- Kavalski, E. (2013). China and the Global Politics of Regionalization. Farnham: Ashgate Publishing, Ltd ; Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2018
- Keneş, B. (2013). İran Siyasetinin İç Yüzü, İstanbul: Timaş Yayınları , (ss.1-464) ; Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2018
- Kerr, P. (2006). Iran Ignores Deadline; Security Council Split, Arms Control Association: (https://www.armscontrol.org/act/2006_11/IranIgnores) ; Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2018
- Kessler, G., ve Linzer , D. (2005). IAEA Head Disputes Claims on Iran Arms, Washington Post:(<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A27319-2005Feb15.html>) ; Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2018
- Khan, I. (2007). Pakistan not to let its territory used against Iran, Dawn newspaper: (<https://www.dawn.com/news/240967/pakistan-not-to-let-its-territory-used-against-iran>); Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2018
- Kıvılcım, F. (2013). Ekonomi Bilimleri Dergisi. Küreselleşme Olgusu ve Çokuluslu Şirketlerin Küreselleşme Süreci Üzerindeki Rolü, 5(2); (ss. 16) ; Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2018
- Kıvılcım, F. (2013). Ekonomi Bilimleri Dergisi. Küreselleşme Olgusu ve Çokuluslu Şirketlerin Küreselleşme Süreci Üzerindeki Rolü, 5(2); (ss. 16) ; Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2018
- Klein, J. (2012). Deterring and Dissuading Nuclear Terrorism, Journal of Strategic Security, 5(1), (ss. 15-30) ; (doi:<http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.5.1.2>) ; Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2018
- Kokabisaghi, F. (2018). Assessment of the Effects of Economic Sanctions on Iranians' Right to Health by Using Human Rights Impact Assessment Tool: A Systematic Review. Kerman University of Medical Sciences, International Journal of Health Policy and

- Management, 7(5), (ss. 374-393) ; (doi:<http://dx.doi.org/10.15171/ijhpm.2017.147>) ;
Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2018
- Köse, T. (2007). Psikolojik savaşın tehlikeli cephanesi: Nükleer silahlar, Anlayış Dergisi.
(<http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=47&makaleid=319>);Eriřim
Tarihi: 28 Ağustos 2018
- Köse, T. (2008.). İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve
Diplomasinin İmkânları, Ankara: SETA Yayınları III ; (ss. 1-108) ; Erişim Tarihi: 28
Ağustos 2018
- Kul, M. (2012). Ortadoğu'da Nükleer Gerginlik ve İran-İsrail-Abd İlişkileri, Gazi
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (ss.1-133) ; Erişim Tarihi: 28 Mart 2018
- Kumar Sen, A. (2018). A Brief History of Sanctions on Iran, Atlantic Council:
([http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-brief-history-Of-Sanctions-
On-İran](http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-brief-history-Of-Sanctions-On-İran)) ; Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2018
- Kumar Sen, A. (2018). A Brief History of Sanctions on Iran, Atlantic Council:
([http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-brief-history-Of-Sanctions-
On-İran](http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-brief-history-Of-Sanctions-On-İran)) ; Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2018
- LaFranchi, H. (2004). Will Nuclear Bargain with Iran Work? Christian Science Monitor :
(<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41782.html>);Eriřim
Tarihi: 28 Haziran 2018
- Landler, M. (2005). Besieged Chief of Atomic Agency Carries On, New York Times :
([https://www.nytimes.com/2005/02/01/world/europe/besieged-chief-of-atomic-
agency-carries-on.html](https://www.nytimes.com/2005/02/01/world/europe/besieged-chief-of-atomic-agency-carries-on.html)) ; Erişim Tarihi: 28 Haziran 2018
- Lerner, B. (2017). Iran: Charter on Citizens' Rights Signed, The Library of Congress :
(<http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/iran-charter-on-citizens-rights-signed/>)
; Erişim Tarihi: 28 Haziran 2018
- Levs, J. (2012). A summary of sanctions against Iran, CNN World:
(<https://edition.cnn.com/2012/01/23/world/meast/iran-sanctions-facts/index.html>);
Erişim Tarihi: 28 Haziran 2018

- Linzer, D. (2005). No Proof Found of Iran Arms Program, Washington Post: (<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2005/08/22/AR2005082201447.html>) ; Erişim Tarihi: 28 Haziran 2018
- Lopez, J. (2010). The UN Collective Security System and Its Relationship with Economic Sanctions and Human Rights, Max Planck Yearbook of United, 14, (ss. 273-335), (<http://www.securitycouncilreport.org/undocuments/document/SOMALIA%20S%20RES%20733.php>) ; Erişim Tarihi: 28 Haziran 2018
- Luft, G. (2005). Oil puts Iran out of reach, The Baltimore Sun: (<https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/0816influence.pdf>) ; Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2018
- Lynch, C. (2006). Security Council Pressures Tehran, Washington Post : (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41811.html>);Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2018
- Mamedova, N. (2017). İnan'ın Orta Asya'daki Çıkarları ve Nüfuz Yaratma Olasılığı, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi: (<https://ankasam.org/iranin-ortasayadaki-cikarlari-ve-nufuz-yaratma-olasiligi/>) ; Erişim Tarihi: 26 Haziran 2018
- Masters, J. (2017, 08 07). Council on Foreign Relations. What Are Economic Sanctions?: <https://www.cfr.org/backgroundunder/what-are-economic-sanctions> adresinden alınmıştır
- McGreal, C. (2010, 05 24). İsrail'in nükleer silahları resmen belgelendi, Yakın Doğu Haber: (http://www.ydh.com.tr/HD7920_israil-in-nukleer-silahlari-resmen-belgelendi.html) ; Erişim Tarihi: 13 Haziran 2018
- Mcmanus, D. (2009). A 'back channel' appeal to Iran, The Los Angeles Times: (<http://www.latimes.com/opinion/la-oe-mcmanus15-2009mar15-column.html>); Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2018
- Mcmanus, D. (2009). A 'back channel' appeal to Iran, The Los Angeles Times: (<http://www.latimes.com/opinion/la-oe-mcmanus15-2009mar15-column.html>); Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2018

- Meier, O. (2013). European Efforts To Solve The Conflict Over Iran's Nuclear Programme: How Has The European Union Performed? EU Non-Proliferation Consortium Non-Proliferation Papers (27), (ss. 1-22) ; Erişim Tarihi : 10 Mart 2017
- Meier, O. (2013). European Efforts To Solve The Conflict Over Iran's Nuclear Programme: How Has The European Union Performed? EU Non-Proliferation Consortium Non-Proliferation Papers (27), (ss. 1-22) ; Erişim Tarihi : 10 Mart 2017
- Merkezi, T. T. (2011). İıran Dış Politikasının N kleeı Program  ıkmazı, TASAM Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi:(http://www.tasam.org/trTR/Icerik/2215/iran_dis_politikasinin_nukleer_program_cikmazi) ; Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2018
- Mesjasz, C. (2008). Ekonomik Güvenlik. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5(18), (ss.125-150) ; Erişim Tarihi : 10 Mart 2017
- Mesjasz, C. (2008). Ekonomik Güvenlik. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5(18), (ss.125-150) ; Erişim Tarihi : 10 Mart 2017
- Mohseni, E., Gallagher , N., ve Ramsay , C. (2015). Iranian Public Opinion on the Nuclear Negotiations. Center for International and Security Studies at Maryland , (ss. 1-35) ; Erişim Tarihi : 10 Mart 2017
- Monshipouri, M. (2016). Politics and Foreign Policy of Iran, Oxford Bibliographies. (doi:10.1093/OBO/9780199743292-0169) ; Erişim Tarihi: 11 Nisan 2018
- National Intelligence Estimate. (2007). Iran: Nuclear Intentions and Capabilities, tarihinde Director of National Intelligence:(https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Press%20Releases/2007%20Press%20Releases/20071203_release.pdf)(ss.1-9);Erişim Tarihi: 11 Nisan 2018
- NBC News. (2005). Rice talks tough on Iranian nukes, Associated Press: (http://www.nbcnews.com/id/6911810/ns/world_news/t/rice-talks-tough-iranian-nukes/#.W0brq9IzaUk) ; Erişim Tarihi: 11 Nisan 2018
- Nobel Prize Organisation. (2005). All Nobel Peace Prizes, (www.nobelprize.org): (<https://www.nobelprize.org/prizes/uncategorized/all-nobel-peace-prizes/>);Erişim Tarihi: 11 Nisan 2018

- NPDI. (2018). Nonproliferation and Disarmament Initiative (NPDI), (www.nti.org): (<http://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/non-proliferation-and-disarmament-initiative-npdi/>) ; Erişim Tarihi: 11 Nisan 2018
- NSS. (2014). Nuclear Security Summit-NSS, ([nss2016.org](http://www.nss2016.org)): (<http://www.nss2016.org/past-summits/2014/>) ; Erişim Tarihi: 11 Nisan 2018
- Nye, J. (2004). Soft Power: The Means To Success In World Politic, New York: (www.publicaffairs.com) ; Erişim Tarihi: 1 Ocak 2018
- Nye, Joseph S. (2011). Has Economic Power Replaced Military Might? Harvard Kennedy School Belfer Center for Science and International Affairs: (<https://www.belfercenter.org/publication/has-economic-power-replaced-military-might>) ; Erişim Tarihi: 02 şubat 2018
- Nükleer Enerji Bilgi Platformu. (2018). Atom Enerjisi (Nükleer Enerji), ([nukte.org](http://www.nukte.org)): (<http://www.nukte.org/atomenerjisi/>) ; Erişim Tarihi:06 Haziran 2018
- Obama, B. (2014). Executive Order 13661—Blocking Property of Additional Persons Contributing to the Situation in Ukraine. National Archives and Records Administration:(https://www.treasury.gov/resourcecenter/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo2.pdf) ; Erişim Tarihi: 20 Ocak 2018
- Obama, B. (2014). Executive Order 13661—Blocking Property of Additional Persons Contributing to the Situation in Ukraine. National Archives and Records Administration:(https://www.treasury.gov/resourcecenter/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo2.pdf) ; Erişim Tarihi: 20 Ocak 2018
- Oechslin, M. (2011). Targeting Autocrats: Economic Sanctions and Regime Change, NEUDC Conference, Boston: University of Bern / World Trade Institute; (ss. 1-32); (<http://www.hec.unil.ch/documents/seminars/deep/391.pdf>) ; Erişim Tarihi: 01 Ocak 2017
- Order No:2, 26 January 1971 / Namibia (South West. (1971). Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970). International Court Of Justice,(<http://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710126-ORD-02-00-EN.pdf>) ; Erişim Tarihi: 10 Ekim 2017

- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, (ss. 113-144)
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, (ss.113-144)
- Özkan, Y. (2014). Hollanda şirketlerinden İsrail'e boykot, (<http://www.bbc.com:> http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140116_hollanda_israil); Erişim Tarihi: 14 Haziran 2018
- Pape, R. A. (1997). Why Economic Sanctions Do Not Work. International Security, 22(2), (ss. 90-136)
- Pellet, A. ve Miron, A. (2012). Sanctions. (R. Wolfrum) The Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Oxford University Press, (<http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>) ; Erişim Tarihi: 04 Nisan 2018
- Pellet, A. ve Miron, A. (2012). Sanctions. (R. Wolfrum) The Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Oxford University Press, (<http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>) ; Erişim Tarihi: 04 Nisan 2018
- Penketh, A. (2006). Russia says UN plan for Iran is 'first step to war, (Independent: <https://www.independent.co.uk/news/world/politics/russia-says-un-plan-for-iran-is-first-step-to-war-6101543.html>) Erişim Tarihi: 7 Ekim 2017
- Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran (INFCIRC/729). (2008). INFCIRC/729 - Communication dated 16 June 2008 received from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Agency concerning the text of the "Islamic Republic of Iran's proposed package for constructive negotiation", International Atomic Energy Agency: (<https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/2008/infcirc729.pdf>) ; (ss. 1-5); Erişim Tarihi: 08 Şubat 2018
- PIIE. (2008). Summary Of Economic Sanctions Episodes, 1914–2006. Peterson Institute For International Economics: (<https://piie.com/summary-economic-sanctions-episodes-1914-2006>) Erişim Tarihi : 01 Kasım 2018

- PIIE. (2008). Summary Of Economic Sanctions Episodes, 1914–2006. Peterson Institute For International Economics: (<https://piie.com/summary-economic-sanctions-episodes-1914-2006>); Erişim Tarihi : 01 Kasım 2018
- Pleming, S. (2007). U.S. may soon label Iran Guard "terrorist", (Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-guard/u-s-may-soon-label-iran-guard-terrorist-idUSN1420309820070815>); Erişim Tarihi: 19 Ocak 2018
- Plesch, D. (2005). Are we going to war with Iran? The Guardian: (<https://www.theguardian.com/politics/2005/oct/18/foreignpolicy.uk>); Erişim Tarihi: 22 şubat 2018
- Power, J. (2006). Can Sanctions Work Against Iran? Jordan Times; Erişim Tarihi:02 Ocak 2017
- Rafizadeh, M. (2016). In first, Hezbollah confirms all financial support comes from Iran. alarabiya.net:(<https://english.alarabiya.net/en/2016/06/25/In-first-Hezbollah-s-Nasrallah-confirms-all-financial-support-comes-from-Iran.html>) ;Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2018
- Reuters. (2009). Olmert: No Israeli govt would let Iran get nukes, (www.reuters.com: <https://www.reuters.com/article/idUSL824294>) ; Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018
- Sabatini, R. (2010). Economic Sanctions: Pressuring Iran's Nuclear Program, Nuclear Threat Initiative, (ss. 1-20)
- şahin, Y. (2016). İran'a Yönelik Yaptırımların Kaldırılması Ne Anlama Geliyor? İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı, (<https://www.ikv.org.tr/images/files/ikv-degerlendirme-175.pdf>), (ss.1-8); Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2018
- SAHO, S. A. (1986). A military coup deposes the Lesotho Government, South African History Online (SAHO): (<http://www.sahistory.org.za/dated-event/military-coup-deposes-lesotho-government>) ; Erişim Tarihi : 24 Mayıs 2018
- Sanchez, R. (2014). Rouhani calls sanctions against Iran illegal and crime against humanity. edition.cnn.com:(<https://edition.cnn.com/2014/08/30/world/meast/iran-sanctions-rouhani/index.html>); Erişim Tarihi: 01 Haziran 2018

- Sanger, D. E. ve Sciolino, E. (2008). U.S. to Produce Data on Iran's Nuclear Program, The NewYorkTimes: (<https://www.nytimes.com/2008/02/15/world/middleeast/15iran.html>); Erişim Tarihi: 04 Haziran 2018
- Sanger, D. E. ve Sciolino, E. (2008). U.S. to Produce Data on Iran's Nuclear Program, The NewYorkTimes: (<https://www.nytimes.com/2008/02/15/world/middleeast/15iran.html>); Erişim Tarihi: 04 Haziran 2018
- Sarı, H. (2014). Geleceğın soğuk savaşlarında gerçek cephe nükleer enerji, (dunya.com: <https://www.dunya.com/dunya/gelecegin-soguk-savaslarinda-gercek-cephe-nukleer-enerji-haberi-242396>); Erişim Tarihi: 04 Haziran 2018
- Sarı, H. (2014). Geleceğın soğuk savaşlarında gerçek cephe nükleer enerji, (dunya.com: <https://www.dunya.com/dunya/gelecegin-soguk-savaslarinda-gercek-cephe-nukleer-enerji-haberi-242396>); Erişim Tarihi: 04 Haziran 2018
- Sarı, İ. (2016). İnan'ın Nükleer Programı: Küresel ve Bölgesel Etkileri, İnan Araştırmaları Merkezi (İRAM), (<https://iramcenter.org/iran-in-nukleer-programi-kuresel-ve-bolgesel-etkileri/>); Erişim Tarihi: 04 Haziran 2018
- Schott, J. J. (1997). The Iran and Libya Sanctions Act of 1996: Results to Date (July 23, 1997). Testimony before the Committee on International Relations United States House of Representatives, Washington, DC, USA: Institute for International Economics. (globalpolicy.org); Erişim Tarihi: 04 Haziran 2018
- Sciolino, E. (2004). Iran and Europeans Open a New Round of Negotiations, New York Times : (<https://www.nytimes.com/2004/12/14/world/europe/iran-and-europeans-open-a-new-round-of-negotiations.html>); Erişim Tarihi: 04 Haziran 2018
- Security Council 6335th Meeting (SC/9948). (2010). Security Council Imposes Additional Sanctions on Iran, Voting 12 in Favour to 2 Against, with 1 Abstention, United NationsMeetingsCoveragevePressReleases:(<https://www.un.org/press/en/2010/sc9948.doc.htm>); Erişim Tarihi: 04 Haziran 2018
- Security Council 6335th Meeting (SC/9948). (2010). Security Council Imposes Additional Sanctions on Iran, Voting 12 in Favour to 2 Against, with 1 Abstention, United NationsMeetingsCoveragevePressReleases:(<https://www.un.org/press/en/2010/sc9948.doc.htm>); Erişim Tarihi: 04 Haziran 2018

- Security Council Resolution 276. (1971). Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), International Court Of Justice. (<http://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710126-ORD-02-00-EN.pdf>) ; Erişim Tarihi: 04 Ekim 2018
- Shanker, T. (2007). Security Council Votes to Tighten Iran Sanctions, New York Times: (<https://www.nytimes.com/2007/03/25/world/middleeast/25sanctions.html>);Erişim Tarihi:08 Ocak 2018
- Sherman, E. (2009). Obama: No green light for Israel to attack Iran, CNN Politics: (<http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/07/07/obama.israel.iran/>);Erişim Tarihi:12 Ağustos 2018
- Shrijver, N. (1994). The Use of Economic Sanctions by the UN Security Council. International Economic Law and Armed Conflict, Martinus Nijhoff, (ss. 123-161)
- Sıddıqı, A. (2006). Khatami and the Search for Reform in Iran , Stanford Journal of International Relations : (https://web.stanford.edu/group/sjir/6.1.04_siddiqi.html) ; Erişim Tarihi:24 Ocak 2018
- Sıddıqı, A. (2006). Khatami and the Search for Reform in Iran , Stanford Journal of International Relations : (https://web.stanford.edu/group/sjir/6.1.04_siddiqi.html); Erişim Tarihi:24 Ocak 2018
- Sipress, A. ve Behr , P. (2001). Cheney Panel Seeks Review Of Sanctions, Washington Post: (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41728.html>);Erişim Tarihi: 24 Ocak 2018
- Smeets, M. (2018). Can Economic Sanctions Be Effective? World Trade Organization Economic Research and Statistics Division, (ss.1-19) ; Erişim Tarihi: 24 Ocak 2018
- Smith, H. (1945). Atomic Energy for Military Purposes, New Jersey: Princeton University Press; Erişim Tarihi: 24 Ocak 2018
- Smutko, S. ve Raman , A. (2016). Joint Action Plan: Negotiations On The Iran Nuclear Deal. Maxwell School of Citizenship and Public Affairs- Program for the Advancement of Research on Conflict and Collaboration (PARCC), (ss.1-38),

- (<https://www.maxwell.syr.edu/uploadedFiles/parcc/eparcc/simulations/Raman-Iran%20Nuclear%20Negotiations-SIMULATION.pdf>) ; Erişim Tarihi: 24 Ocak 2018
- Smutko, S. ve Raman , A. (2016). Joint Action Plan: Negotiations On The Iran Nuclear Deal. Maxwell School of Citizenship and Public Affairs- Program for the Advancement of Research on Conflict and Collaboration (PARCC), (ss.1-38), (<https://www.maxwell.syr.edu/uploadedFiles/parcc/eparcc/simulations/Raman-Iran%20Nuclear%20Negotiations-SIMULATION.pdf>) ; Erişim Tarihi: 24 Ocak 2018
- Sönmezoğlu, F. (1984). Ülkelerin Dış Siyasalarında Bir Siyasal Etki Aracı Olarak Ekonomik Önlemler. istanbu l Üniversitesi iktisat Fakültesi dergisi, (ss. 219-237) ;Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2018
- South African History Online (SAHO) . (1986). A military coup deposes the Lesotho Government,SouthAfricanHistoryOnline(SAHO): (<http://www.sahistory.org.za/dated-event/military-coup-deposes-lesotho-government>) ; Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2018
- Staff, T. (2012). Clear ‘red lines’ vital in thwarting Iran’s ‘apocalyptic’ nuclear program, Netanyahu tells UN, The Times Of Israel: (<https://www.timesofisrael.com/a-nuclear-armed-iran-as-dangerous-as-a-nuclear-armed-al-qaeda-netanyahu-warns/>);Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2018
- Staff, T. (2012). Clear ‘red lines’ vital in thwarting Iran’s ‘apocalyptic’ nuclear program, Netanyahu tells UN, The Times Of Israel: (<https://www.timesofisrael.com/a-nuclear-armed-iran-as-dangerous-as-a-nuclear-armed-al-qaeda-netanyahu-warns/>);Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2018
- Sudan T. (2016). U.S. extends economic sanctions on Sudan, (<http://www.sudantribune.com>);(<http://www.sudantribune.com/spip.php?article60707>) ; Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2018
- Szoke, D. (2012). Iran: Saber-rattling and strait-talking, Guruló Hordó: (https://gurulohordo.blog.hu/2012/12/11/iran_saber-rattling_and_strait-talking); Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2018
- Taipei T. (2007). Tehran agrees to compromise on nonproliferation, taipeitimes.com: (<http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2007/05/10/2003360234>);2 Ağustos 2018

- TASAM . (2011). İran Dış Politikasının Nükleer Program Çıkmazı, TASAM Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi: (http://www.tasam.org/trTR/Icerik/2215/iran_dis_politikasinin_nukleer_program_cikmazi) ; Erişim Tarihi: 27 Haziran 2018
- Taylor, A. (2014). 13 times that economic sanctions really worked. Washington Post, (https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/04/28/13-times-that-economic-sanctions-really-worked/?utm_term=.9da54b9c13bb); Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2018
- Taylor, A. (2014). 13 times that economic sanctions really worked. Washington Post, (https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/04/28/13-times-that-economic-sanctions-really-worked/?utm_term=.9da54b9c13bb); Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2018
- The Associated Press. (2009). Iran calls for ban on striking nuke facilities, Asia-Plus Media Group (Dushanbe, Tajikistan): (<http://news.tj/en/news/iran-calls-ban-striking-uke-facilities>) ; Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2018
- The Birmingham Post (England). (2009). Iran is 'ready for talks' with United States, says president, (www.highbeam.com); (<https://www.highbeam.com/doc/1G1193377667.html>); Erişim Tarihi: 18 Mart 2018
- The Daily Star. (2005). Washington urges nuclear watchdog to refer Iran to Security Council, The Daily Star: (<http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2005/Mar-03/66575-washington-urges-nuclear-watchdog-to-refer-iran-to-security-council.ashx>); Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2018
- The Export Administration Act of 1979. (2014). Office of the Legislative Counsel of the U.S, (<https://legcounsel.house.gov/Comps/The%20Export%20Administration%20Act%20Of%201979.pdf>); (ss. 1-12); Erişim Tarihi: 16 Eylül 2018
- The Jerusalem Post. (2008). U.S.: Iran has no need to build more nuclear plants, (<https://www.pressreader.com/israel/the-jerusalem-post/20080210/281590941253948>); Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2018
- The National Iranian American Council (NIAC). (2012). Are Iran Sanctions Worse Than Iraq? (www.niacouncil.org), (<https://www.niacouncil.org/are-iran-sanctions-worse-than-iraq/>); Erişim Tarihi: 02 Mart 2018

- The New York Times. (2006). Iran Defies UN Threat on Uranium, (<https://www.nytimes.com/2006/08/06/world/africa/06iht-iran.2400076.html>); Erişim Tarihi: 02 Mart 2018
- The New Zealand Herald. (2008, 02 23). Iran fails to answer weapons questions - UN body. www.nzherald.co.nz. adresinden alınmıştır
- The New Zealand Herald. (2008). Iran fails to answer weapons questions - UN body, (www.nzherald.co.nz); Erişim Tarihi :02 Mart 2018
- The Sydney Morning Herald. (2009). Six-nation talks on Iran held in Germany, (<https://www.smh.com.au/world/sixnation-talks-on-iran-held-in-germany-20090205-7y1y.html>); Erişim Tarihi:02 Mart 2018
- The Washington Post. (2004). How to Deal With Tehran, [washingtonpost.com](http://www.washingtonpost.com): (<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/articles/A601772004Dec12.html?noredirect=on>); Erişim Tarihi:23 Mayıs2018
- Timeturk.com. (2015). İran'a uygulanan ambargonun tarihçesi, www.timeturk.com: (<https://www.timeturk.com/iran-a-uygulanan-ambargonun-tarihcesi/haber-28499>); Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2018
- Traynor, I. (2004). Iran Freezes Uranium Activities, Guardian : (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41781.html>);Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2018
- Turan, S. ve Köroğlu, N. Ö. (2017). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar. Londra; Press London; (ss. 286)
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2018). Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik Perspektifi ve Politikaları, www.mfa.gov.tr: (http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-uluslararasi-guvenlik-perspektifi.tr.mfa); Erişim Tarihi: 12 Şubat 2018
- U.S. Department of State.(2004). Syria Sanctions, www.state.gov: (<https://www.state.gov/e/eb/tfs/spi/syria/>) ; Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2018
- U.S. Department of State. (2015). Iran Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA, Vienna: U.S. Department of State Diplomacy in Action. (<https://www.state.gov/documents/organization/245317>); Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2018

- U.S. Department of State. (2015). Iran Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA, Vienna: U.S. Department of State Diplomacy in Action. (<https://www.state.gov/documents/organization/245317>); Erişim Tarihi: 19 Mart 2018
- U.S. Department of The Treasury. (2018). Office of Foreign Assets Control. U.S. Department Of The Treasury: (<https://www.treasury.gov/ofac/downloads/sdnlist.pdf>),(ss.1-1256) ; Erişim Tarihi:12 Ekim 2018
- Uhlig, M. A. (1986). Inside The African National Congress, The New York Times: (<http://www.nytimes.com/1986/10/12/magazine/inside-the-african-national-congress.html?pagewanted=all>); Erişim Tarihi:30 Mart 2018
- Uhlig, M. A. (1986). Inside The African National Congress, The New York Times: (<http://www.nytimes.com/1986/10/12/magazine/inside-the-african-national-congress.html?pagewanted=all>); Erişim Tarihi:30 Mart 2018
- UN News. (2008). Security Council authorizes more sanctions against Iran over nuclear issue, www.news.un.org: (<https://news.un.org/en/story/2008/03/251122-security-council-authorizes-more-sanctions-against-iran-over-nuclear-issue>); Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2018
- UN Security Council Resolution 1672. (2006). Adopted by the Security Council at its 5423rd meeting on 25 April 2006, United Nations Security Council: (<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Sudan%20SRES1672.pdf>) ; (ss.1) Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2018
- UN Security Council Resolution 1696. (2006). Adopted by the Security Council at its 5500th meeting, on 31 July 2006, www.treasury.gov: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/1696.pdf>); (ss.1-3) ; Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2018
- UN Security Council Resolution Resolution 1737. (2006). Adopted by the Security Council at its 5612th meeting, on 23 December 2006, www.treasury.gov: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/1737.pdf>) ; (ss.1-9); Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2018

UN Security Council Resolution Resolution 1747 . (2007). Adopted by the Security Council at its 5647th meeting on 24 March 2007 www.treasury.gov: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/1747.pdf>); (ss.1-9); Erişim Tarihi: 04 Ağustos 2018

UN Security Council Resolution Resolution 1803 . (2008). Adopted by the Security Council at its 5848th meeting on 3 March 2008, www.treasury.gov: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/1803.pdf>) (ss.1-7); Erişim Tarihi: 04 Ağustos 2018

UN Security Council Resolution Resolution 1835. (2008). Adopted by the Security Council at its 5984th meeting, on 27 September 2008, www.iaea.org: (https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1835-2008.pdf); (ss.1);Erişim Tarihi: 05 Ağustos 2018

UN Security Council Resolution Resolution 1929. (2010). Adopted by the Security Council at its 6335th meeting on 9 June 2010, www.treasury.gov: (<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/1929.pdf>) (ss. 1-18); Erişim Tarihi: 06 Ağustos 2018

UN Security Council Resolution S/RES/1803. (2008). Resolution 1803 (2008)- Adopted by the Security Council at its 5848th meeting- S/RES/1803, International Atomic Energy Agency: (https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1803-2008.pdf); 14 Kasım 2018

Ünal, B. (2015). İran Nükleer Anlaşması ve Türkiye'ye Etkileri, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM),(1232), (ss. 1-10); Erişim Tarihi:06 Ağustos 2018

United Nations Security Council. (1994). Adopted by the Security Council at its 3376th meeting on 6 May 1994, Resolution 917 (1994); (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/207/93/PDF/N9420793.pdf?OpenElement>);11 Mayıs 2018

United Nations Security Council. (2006). Statement by the President of the Security Council. United Nations Security Council -S/PRST/2006/15: (<https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/0329compliance.pdf>); (ss.1-2); Erişim Tarihi: 4 Kasım 2018

United Nations Security Council Resolution 1737. (2006). S/RES/1737- Adopted by the Security Council at its 5612th meeting, on 23 December 2006, The Security Council: https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1737-2006.pdf;(ss.1-9);Erişim Tarihi: 31 Temmuz 2018

United Nations Security Council Resolution 1929 . (2010). S/RES/1929 (2010) - UN Security Council Resolution 1929 (2010), www.iaea.org: (https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1929-2010.pdf); (ss. 1-18); Erişim Tarihi: 18 Ekim 2018

United Nations Security Council Resolution1696 . (2006). Security Council Demands Iran Suspend Uranium Enrichment By 31 August, or Face Possible Economic, Diplomatic Sanctions, Security Council: (<https://www.un.org/press/en/2006/sc8792.doc.htm>); Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2018

United Nations Security Council Resolution1696 . (2006). Security Council Demands Iran Suspend Uranium Enrichment By 31 August, or Face Possible Economic, Diplomatic Sanctions, Security Council: (<https://www.un.org/press/en/2006/sc8792.doc.htm>); Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2018

UNODA. (2017). Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT) , United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA): (<https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/>); Erişim Tarihi: 15 Haziran 2018

USA Patriot Act- H. R. 3162. (2011). One Hundred Seventh Congress of the United States of America,U.S.GovernmentPrintingOffice(GPO);(<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-107hr3162enr/pdf/BILLS-107hr3162enr.pdf>) (ss. 1-131); Erişim Tarihi: 7 Ekim 2018

USA Patriot Act- H. R. 3162. (2011). One Hundred Seventh Congress of the United States of America,U.S.GovernmentPrintingOffice(GPO);(<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-107hr3162enr/pdf/BILLS-107hr3162enr.pdf>) (ss. 1-131); Erişim Tarihi: 7 Ekim 2018

Uzun, Ö. S. (2013). İran'a Ekonomik Yaptırımlar: Kırılğanlaşan Nükleer Program mı Hükümet mi? Ortadoğu Analiz, 5(54), (ss. 62-70)

- (<http://acikarsiv.aydin.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11547/968/88272496.pdf?sequence=2>); Erişim Tarihi : 10 Ağustos 2018
- Uzun, Ö. S. (2013). İran'a Ekonomik Yaptırımlar: Kırılganlaşan Nükleer Program mı Hükümet mi? *Ortadoğu Analiz*, 5(54) ,(ss.62-70) (<http://acikarsiv.aydin.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11547/968/88272496.pdf?sequence=2>); Erişim Tarihi : 10 Ağustos 2018
- Valinejad, A. (2000). Iran Says Lifting of US Sanctions, *globalpolicy.org*: (<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41770.html>);Erişim Tarihi : 10 Ağustos 2018
- Vandehei, J. (2005). Cheney Warns of Iran as A Nuclear Threat, *Washington Post*: (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A24677-2005Jan20.html>);Erişim Tarihi : 10 Ağustos 2018
- Vandehei, J. (2005). Cheney Warns of Iran as A Nuclear Threat, *Washington Post*: (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A24677-2005Jan20.html>);Erişim Tarihi : 10 Ağustos 2018
- Varner, B. (2007). UN's Ban Urges Delay in Push for More Iran Sanctions, *Bloomberg*; Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2018
- Wintour, P. (2017). Qatar facing further sanctions as ultimatum deadline looms, *www.theguardian.com*:(<https://www.theguardian.com/world/2017/jul/02/qatar-facing-further-sanctions-as-ultimatum-deadline-looms>) ; Erişim Tarihi : 10 Ağustos 2018
- World Bank MENA Quarterly Economic Brief . (2015). Economic Implications of Lifting Sanctions on Iran. *International Bank for Reconstruction and Development /The WorldBank,98389(5)*, (ss.1-46) ; Erişim Tarihi : 10 Ağustos 2018
- World Nuclear Association . (2018). Uranium Enrichment, *www.world-nuclear.org*: (<http://www.world-nuclear.org/information-library/nuclear-fuel-cycle/conversion-enrichment-and-fabrication/uranium-enrichment.aspx>) ; Erişim Tarihi : 10 Ağustos 2018

- Wright , R. ve Linzer, D. (2004). G-8 Nations to Meet on Iran. Washington Post :
(<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41777.html>);Eriřim
Tarihi : 10 Ağustos 2018
- Yavuz, C. (2010). Güvenlik Kavramının ok Boyutlu Yeni Anlamları, TURKSAM:
(<http://www.turksam.org/tr/>); Erişim Tarihi : 10 Ağustos 2018
- Yeşil, İ. (2010). Ceza Hukuku Genel İlkelerinin İdari Cezalara Uygulanabilirliği, Ankara
niversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (ss. 1-256).
- Yıldırım, M. ve rnek, İ. (2007). Enerjide Son Seçim: Nükleer Enerji. Gaziantep Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi , 6(1), (ss.32-44); ([http://dergipark.gov.tr/download/article-
file/223528](http://dergipark.gov.tr/download/article-file/223528)) ; Erişim Tarihi : 10 Ağustos 2018
- Zenko, M. (2011). Iran’s Nuclear Program and the IAEA, Council on Foreign Relations
(CFR): (<https://www.cfr.org/blog/irans-nuclear-program-and-iaea>) ; Erişim Tarihi : 10
Ağustos 2018

EKLER

Ek 1. Röportajlar

Röportaj Yapılan: Dr. Arzu Celalifer Ekinci

Röportaj Yapan: Cumali Özbek

Röportaj Yeri ve Tarihi: 01 Ekim 2018 / Ankara

Soru 1: Caydırıcılık konusunda ekonomik yaptırımlar nihai sonuca ulaşmada başarılı mıdır? Sizce İran nükleer anlaşmasının imzalanmasında başarılı bir süreç yaratmış mıdır?

İran örneğinde nihai hedefin İran'ın nükleer programından ziyade rejimin sıkıştırılması ve değişiminin sağlanması olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü amaç gerçekten nükleer program ise üzerinde konsensüse varılan bir nükleer antlaşma imzalanmış ve sıkı denetimler ve karşılıklı taahhütler sayesinde programın kontrol altında tutulması mümkün. Obama yönetiminin ulaştığı bu çıkış sürecini maalesef Trump yönetimi işletmek istemiyor ve farklı bir politika izlemeye çalışıyor. Nükleer antlaşmanın imzalanmasında yıllarca uygulanan yaptırımların değil de en son uygulanan petrol yaptırımlarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ve burada önemli olan ABD ve Avrupa Birliği'nin birlikte hareket etmiş olmasıydı. Herkes sadece en etkili kalem olan petrole yaptırım uygulanırsa İran'ın etkileneceğini biliyordu ancak yapılan strateji hataları, ABD ve Avrupa Birliği ayrışması ve farklı ekonomik ve siyasi çıkarlar dolayısıyla bu konsensüse varıp birlikte hareket etmeleri uzun zaman aldı. Obama yönetimi Avrupa Birliği'ni gerçekten çözüm odaklı bir siyaset izlediğine ikna ettikten sonra bu adım atılabilirdi. Sonunda da antlaşma zemini oluştu. Ancak amaç üzüm yemek değil bağcıyı dövmek olduğu için antlaşma zeminin muhafaza edilmesinde sıkıntılar yaşanıyor.

Soru 2: SWIFT kodunun İran bankalarına yasaklanması ve İran'ın yurt dışı Varlıklarının dondurulması ekonomiyi nasıl etkilemiştir?

Hiç şüphesiz SWIFT kodu üzerindeki yaptırımlar ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. İlgili yaptırımlar normal ticaret seyri üzerinde olumsuz etkiler yaratmış ve ticaret yapan vatandaşları zor durumda bırakmıştır. İran'daki ekonomik krizin boyutları ciddi. Ancak Petrol ticaretinde alternatif yollar kullanıldığı için (milli paralar ve altınla ticaret) yine de

nükleer program üzerinde doğrudan etkili olduğunu söylemek doğru olmaz. Yaptırımların programı değil halkı etkilediğini söylemek yerinde olur.

Soru 3: Ekonomik Yaptırımlar İran İç siyaseti ve politika söylemlerini nasıl değiştirmiştir, kısaca bilgi verebilir misiniz?

Ekonomik yaptırımları kendi içerisinde ayırmak gerekir. Petrole uygulanan yaptırımlar ve diğerleri şeklinde. İran ekonomisi son uygulanan yaptırımlar olmadan önce de kötüydü. Ancak İran yaklaşık 33 yıldır sürekli olarak ABD yaptırımlarına maruz kaldığı için bu engellerin arkasından dolaşma ve bir şekilde baş etme yollarını hep bulmuştur. Son petrol yaptırımları, stratejik kartına yönelik kolektif bir girişim olması dolayısıyla daha etkili olmuştur ve İran karar mercilerini nükleer antlaşmayı imzalama konusunda ikna etmiştir. Rohani Hükümeti nükleer müzakereleri yürütürken anlaşmanın imzalanması halinde ekonomik yaptırımların kaldırılacağı söylemini çok kullanmış ve ikna araçlarından biri olmuştur. Gerçi nükleer anlaşma imzalandıktan sonra anlaşmanın gerektirdiği adımlar Batı tarafından atılmayınca kendisine yönelik olumsuz söylemler de bir hayli artmıştır. Verilen vaatlerin yerine getirilmemesi, beklenen ekonomik rahatlamamanın yaşanmaması da durumu zorlaştırmıştır. İran halkı Rohani Hükümetine öfkeli denilebilir. Antlaşmadan çok şey bekleniyordu. Özellikle Trump Hükümeti'nin stratejisi siyasetçiler tarafından muhalefet malzemesi olarak kullanılıyor. Rohani Hükümetinin üzerine bu konudan dolayı çok gidildi. Antlaşmadan çekilmek gerektiği yönünde söylemler ve düşünceler artmaya başladı. Mecliste antlaşma metnini temsili olarak yakanlar oldu. Ekonomi kötüye gidince ve kurda inanılmaz bir artış olunca halk fakirleşti. Huzursuzluklar başladı ve Dini Lider Hükümete ekonomi takımını değiştirmesi talimatı verdi. Çarşı, esnaf ve ticari hareketlilik olumsuz etkilendi. Hükümet dolara müdahale etmek durumunda kaldı. Birçok ürünün ithalatı yasaklandı. Diğer taraftan ABD'nin son yaptırımları ve söylemleri İran'a ekonomik savaş açtığı bir göstergesidir. Donald Trump Hükümeti, İran'da bir rejim değişikliği arzuladıklarını saklamaya ihtiyaç duymuyor. Durum böyle olunca da sular ısınmaya başlıyor. Karşılıklı sert retorikler ve İran'ın antlaşmadan çekilebilirim şeklindeki söylemleri daha sık dile getiriliyor. İran ekonomisi dolar haricinde diğer milli paralarla petrol satma ve diğer bazı ekonomik yöntemlerle ayakta tutulabilir. Ancak Rohani hükümetinin zayıflayacağı ve muhafazakâr kanadın güçleneceği söylenebilir.

Ek 2. Geçmişten Günümüze Bazı Ekonomik Yaptırımlar ve Sonuçlar

	Tarih	Yaptırım Uygulayan	Hedef Ülke	Sonuç ve Değerlendirme
1-	1921	Milletler Cemiyeti	Yugoslavya	Yaptırımlar başarılı oldu ve Yugoslavya geri çekildi (PIIE, 2008).
2-	1925	Milletler Cemiyeti	Yunanistan	Yaptırımlar başarılı oldu ve Yunanistan geri çekildi (Taylor, 2014).
3-	1948-1949	Amerika Birleşik Devletleri	Hollanda	Yaptırımlar başarılı oldu. Endonezya bağımsızlığını kazandı ve Hollanda'nın gayri safi milli hasılası % 1,1 zarar etti (Taylor, 2014).
4-	1950-devam ediyor	Amerika Birleşik Devletleri/BM/AB /Japonya	Kuzey Kore	Yaptırımlar ile birlikte Kore askerî malzeme ve lüks malların ihracatını kaybetti. Kuzey Kore uluslararası finansal sistemden çıkarıldı. Kuzey Kore vatandaşlarının diğer ülkelerde seyahatleri yasaklandı (Taylor, 2014).
5-	1958-1959	SSCB	Finlandiya	Yaptırımlar başarılı oldu. Yaptırımlar sonucunda Finlandiya GSMH'si % 1,1 zarar etti (PIIE, 2008).
6-	1960-devam ediyor	Amerika Birleşik Devletleri	Küba	Uzun yıllar süren yaptırımlar sonucunda zorluklar yaşayan Küba halkı Obama hükümeti ile yeniden modernleşmeye ve ABD le yakın ilişkilere başlamıştır (PIIE, 2008).
7-	1961-1965	Amerika Birleşik Devletleri	Sri Lanka	Yaptırımlar başarılı oldu. Sri Lanka hükümeti düştü ve yaptırımlar sonucunda S. Lanka GSMH'si % 0,6 zarar etti (Taylor, 2014) .
8-	1965-1967	Amerika Birleşik Devletleri	Hindistan	Yaptırımlar başarılı oldu. Hindistan tarım politikalarını değiştirmek zorunda kaldı.

				Yaptırımlar sonucunda Hindistan GSYH'si 0.08% zarar etti (PIIE, 2008).
9-	1975-1976	Amerika Birleşik Devletleri/Kanada	Güney Kore	Yaptırımlar başarılı oldu. Güney Kore, yeniden nükleer işleme tesisini iptal etti (PIIE, 2008).
10-	1976-1977	Amerika Birleşik Devletleri	Tayvan	Yaptırımlar başarılı oldu. Tayvan nükleer tesisini işlemeyi bıraktı. Tayvan GSYH'si yaklaşık % 0,1 zarar etti (Taylor, 2014).
11-	1979	Arap Birliği	Kanada	Yaptırımlar başarılı oldu. Kanada elçiliği taşınamayı kabul etti (PIIE, 2008).
12-	1979-2015	Amerika Birleşik Devletleri/AB/BM	İran	Yaptırımlar başarılı oldu. İran nükleer çalışmalarını denetime açtı. 2015 Yılında nükleer çalışmaların denetimi ve maddelerin sınırlandırılması anlaşması imzalandı (Taylor, 2014).
13-	1982-1986	Güney Afrika	Lesoto	Yaptırımlar başarılı oldu. Lesoto'da darbe gerçekleşti. Abluka kaldırıldı, tutuklular serbest bırakıldı ve Lesoto GSYH'si % 5,1 zarar etti (Taylor, 2014).
14-	1987-1988	Amerika Birleşik Devletleri	El Salvador	Yaptırımlar başarılı oldu. El Salvador 3 mahkûmu serbest bırakmamayı kabul etti (Taylor, 2014).

15-	1988	Birleşmiş Milletler	Libya	Yaptırımlar sonucunda hava ambargosu gıda üretiminde ve dağıtımında, tarım ve hayvancılık üretiminde ve ihracat gelirlerinde düşüşte ciddi bir düşüşe neden oldu. 1998 yılında hazırlanan yaptırımların ekonomik etkisine ilişkin Libya resmi değerlendirmesi, maliyetleri 24 milyar dolar seviyesine çıktığı görülmüştür. 2011 yılında NATO müdahalesi gerçekleşmiştir (Taylor, 2014).
16-	1989	Hindistan	Nepal	Yaptırımlar başarılı oldu. Nepal Çin'den silah almamayı kabul etti (PIIE, 2008).
17-	1992-1993	Amerika Birleşik Devletleri	Malawi	Yaptırımlar başarılı oldu. Malawi demokratik standartlar ve insan haklarını benimseyerek daha açık politikaları kabul etti. Sonuç olarak çok partili hayata geçildi (PIIE, 2008).
18-	1993	Amerika Birleşik Devletleri	Guatemala	Yaptırımlar başarılı oldu. Guatemala'da yönetim değişti. Yaptırımlar Guatemala GSYH'si % 1,3 zarar etti (Taylor, 2014).
19-	1994-1995	Yunanistan	Arnavutluk	Yaptırımlar başarılı oldu. Yunanistan vatandaşları serbest bırakılıp cezaları düşürüldü. Arnavutluk GSMH'si yaklaşık olarak % 2,9 zarar etti (Taylor, 2014).
20-	1997	Amerika Birleşik Devletleri/ BM	Sudan	Birleşmiş milletler güvenlik konseyi savaş suçları nedeniyle Sudan'ı Uluslararası Ceza Mahkemesine göndermiştir.

				Yaptırımlar sonucunda körfez ülkeleri ve Çin'e yıllık 3,7 milyar dolar tutarındaki altın, petrol ve tarım ürünleri ihracatı büyük zarar görmüştür (Taylor, 2014).
21-	2004-devam ediyor	Amerika Birleşik Devletleri	Suriye	AB'nin petrol ithalat yasağı ile petrol gelirleri Suriye GSYH'sinin yaklaşık% 20'sini oluşturmaktaydı. AB yasağı öncesinde, petrol ihracatının% 90'ı başta Almanya, İtalya ve Fransa olmak üzere AB'ye gitmekteydi. Yaptırlar ile Suriye ihracatı büyük kayıp yaşamış, şirket ve kişiler kara listeye alınmış ve Suriye terörü destekleyen devletler listesine eklenmişti (U.S. Department of State , 2004).
22-	2017	Amerika Birleşik Devletleri	Katar	Katar ile terör sponsorluğu krizi akabinde ekonomik ve askerî yaptırımlar yapılmıştır. Ham petrol ve doğalgaz içeren madencilik ve taş ocakçılığı sektörü, bir önceki yıla göre yüzde 2,1 ve bir önceki çeyreğe göre yüzde 1,3 küçülmüştür. Yaptırımlar sonrasında Katar ABD ile 12 milyar dolarlık silah anlaşmasını imzalamak durumunda kalmıştır (Wintour, 2017).

* 1921 yılından 2017 yılına kadarki yaptırımların devletler üzerindeki sonuçları çeşitli kaynaklardan bilgiler toplanıp derlenerek yaptırımların ekonomiye verdiği zararlar ve sonuçları karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analizlerin sonucuna göre yaptırımların çok büyük bir kısmının başarıya ulaştığı görülmektedir.

Ek 3. Avrupa Birliği'nin İnan'a Karşı Aldığı Yaptırım Kararları

Avrupa Birliği'nin Yaptırım Kararı	Karar Tarihi	İnan'a Yönelik Yaptırım Kararının İeriği
Avrupa Birliği Konseyi'nin 2007/140/CFSP Sayılı kararı	27 Şubat 2007	<ul style="list-style-type: none"> • Nükleer ve balistik füze teknolojisinin yasaklanması • Nükleer veya füze faaliyetleri ile ilgili maddi ve teknik yardımların yasaklanması • İnan'a ait varlıkların dondurulması ve belirlenmiş kişi ve şirketlerin seyahatlerinin engellenmesi (Council Common Position 2007/140/CFSP, 2007)
Avrupa Birliği Konseyi'nin 2010/413/CFSP Sayılı kararı	26 Temmuz 2010	<ul style="list-style-type: none"> • İnan'a yönelik tüm silah ihracatları ve malzeme tedarikinin yasaklanması • Nükleer faaliyetler ile bağlantılı maddi ve teknik yardım veya silah alımının yasaklanması • İnan'a önemli ekipmanlar ile teknoloji ihracatlarının yasaklanması • İnanlı kuruluşların veya şirketlerin sigortalarının yasaklanması ve durdurulması (Council Decision 2010/413/CFSP , 2010)
Avrupa Birliği Konseyi'nin 2011/235/CFSP Sayılı kararı	12 Nisan 2011	<ul style="list-style-type: none"> • İnsan hakları ihlallerine karışan bireylerin varlıklarının dondurulması ve seyahatlerinin reddedilmesi (Council Decision 2011/235/CFSP, 2011)
Avrupa Birliği Konseyi'nin 2012/35/CFSP Sayılı kararı	23 Ocak 2012	<ul style="list-style-type: none"> • İnan ham petrol ve petrokimyasal ürünlerinin ithal, satın alınması veya taşınmasının yasaklanması • İnan ham petrol satışı veya nakliyesi ile ilgili finansman, sigorta hükümlerinin yasaklanması • İnan'a petrokimya endüstrisi için donanım ihracatı ve teknik veya mali yardım sağlanmasının yasaklanması • İnan'a altın, kıymetli maden ve elmas satışı yasaklanması (Council Decision 2012/35/CFSP, 2012)
Avrupa Birliği Konseyi'nin 2012/152/CFSP Sayılı kararı	15 Mart 2012	<ul style="list-style-type: none"> • İnanlı bankalarının SWIFT kodu kullanımının yasaklanması (Council

kararı		Decision 2012/152/CFSP, 2012)
Avrupa Birliği Konseyi'nin 2012/635/CFSP Sayılı kararı	15 Ekim 2012	<ul style="list-style-type: none"> • İran'dan doğal gazın satın alınması, ithal edilmesi veya taşınmasının yasaklanması • Gemi yapımı teknolojisinin tedariki ve yardımlarının yasaklanması (Council Decision 2012/635/CFSP, 2012)

Ek 4. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran'a Karşı Aldığı Yaptırım Kararları

1696 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (2006)	Temmuz 2006	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile önlemler almak amacıyla nükleer ve balistik füze faaliyetleri için kullanılan malzeme transferlerini engellemek adına yaptırım kararı almıştır (UN Security Council Resolution 1696 , 2006).
1737 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (2006)	Aralık 2006	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile İran'ın nükleer faaliyetlerinde kullanabileceği tüm malzeme, donanım ve teknolojiler yasaklanmıştır. BM aynı zamanda bu ürünlerin ihracatına da engellemeler getirmiştir (UN Security Council Resolution Resolution 1737 , 2006).
1747 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (2007)	Mart 2007	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile yasaklanan faaliyetlerde ilişkisi görülen kurumlar, şirketler ve kişileri içeren genişletilmiş bir listeyi onaylayarak bu kurum veya kuruluşlara karşı yaptırım kararları almıştır. Bununla birlikte BM, İran tarafından yapılacak herhangi bir silah veya ilgili materyallerin ihracatı yasaklamıştır (UN Security Council Resolution Resolution 1747 , 2007).
		Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile nükleer ticarete

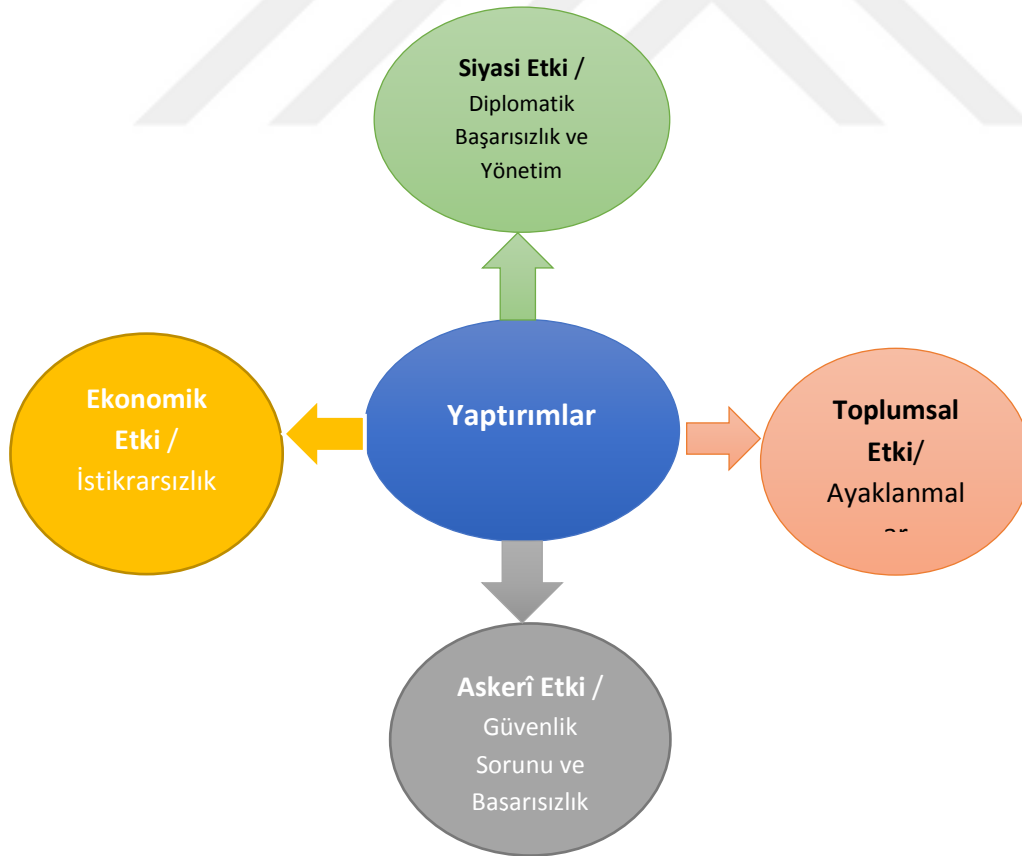
1803 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (2008)	Mart 2008	kullanılabilecek donanım ve malzemelere ek olarak, belirlenen kişilere seyahat kısıtlama kararını almış ve faaliyetleri tespit edilen kurum ve kuruluşların listesini onaylamıştır (UN Security Council Resolution Resolution 1803, 2008).
1835 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (2008)	Eylül 2008	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile 1803 sayılı kararda alınan bütün kararlar teyit edilmiş ve faaliyetleri tespit edilen kurum ve kuruluşların listesi yeniden onaylamıştır (UN Security Council Resolution Resolution 1835 , 2008).
1929 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (2010)	Haziran 2010	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ile yabancıların İran nükleer faaliyetlerine yatırımları yasaklanmış ve silah yardımları durdurulmuştur. BM ayrıca İran'a gidecek veya İran'dan gelecek tüm kargolar üzerinde devletlerin araştırma yapabilmesine yetki vermiştir. Buna ek olarak kurum ve kuruluşlara yapılan yaptırım listesi genişletilerek güncellenmiştir (UN Security Council Resolution Resolution 1929 , 2010).

Ek 5. İnan'ın, ABD ve AB Tarafından Ortak Yaptırımına Uğrayan Bazı Şirket ve Kurumları

Yaptırım Uygulanan Şirketler	Yaptım Uygulayan	Yaptırım Tarihi	Yaptım Uygulayan	Yaptırım Tarihi
Arfeh Şirketi	Avrupa Birliği	26 Haziran 2010	ABD Hazine Bakanlığı	21 Kasım 2011
Hosseini Nejad Ticaret A.Ş.	Avrupa Birliği	26 Temmuz 2010	ABD Hazine Bakanlığı	21 Kasım 2011
İnan İletişim Endüstrileri (ICI)	Avrupa Birliği	26 Temmuz 2010	ABD Hazine Bakanlığı	17 Eylül 2008
İnan Deniz Endüstrisi Şirketi	Avrupa Birliği	23 Mayıs 2011	ABD Hazine Bakanlığı	28 Mart 2012
İnan Saffron Şirketi	Avrupa Birliği	26 Temmuz 2010	ABD Hazine Bakanlığı	21 Kasım 2011
İnan Havacılık Endüstrileri Organizasyonu	Avrupa Birliği	26 Temmuz 2010	ABD Hazine Bakanlığı	12 Aralık 2013
Kaveh Kesici Aletler Şirketi	Avrupa Birliği	18 Haziran 2010	ABD Hazine Bakanlığı	7 Nisan 2009
Makin Enstitüsü	Avrupa Birliği	18 Haziran 2010	ABD Hazine Bakanlığı	10 Şubat 2010
Multimat İthalat ve İhracat	Avrupa Birliği	01 Aralık 2011	ABD Hazine Bakanlığı	01 Şubat 2011
Savunma İnovasyonu ve Araştırma Organiza:	Avrupa Birliği	22 Aralık 2012	ABD Hazine Bakanlığı	29 Ağustos 2014
Qods Havacılık Endüstrileri	Avrupa Birliği	20 Nisan 2007	ABD Hazine Bakanlığı	12 Aralık 2013
Güvenlik Ekipmanları Tedarik Şirketi	Avrupa Birliği	11 Mart 2008	ABD Hazine Bakanlığı	12 Ağustos 2008
Sahand Alüminyum Parça Sanayi Şirketi (SAI)	Avrupa Birliği	18 Haziran 2010	ABD Hazine Bakanlığı	29 Ağustos 2014
Sanam Endüstrileri Grubu	Avrupa Birliği	20 Nisan 2007	ABD Hazine Bakanlığı	18 Temmuz 2006
Yazd Metalurji Endüstrileri	Avrupa Birliği	18 Haziran 2010	ABD Hazine Bakanlığı	7 Nisan 2009
Mehr Bank	Avrupa Birliği	23 Mayıs 2011	ABD Hazine Bakanlığı	21 Aralık 2010

6

Ek 6. Yaptırımların Etkileri⁷

⁶ Tablodaki bilgiler (www.iranwatch.org) adresinden derlenerek analiz edilip tablo haline getirilmiştir.

⁷ Akademik literatür taramaları sonucu elde edilen veriler derlenip analiz edilerek oluşturulmuştur.